Linda Nielsen
Professor, dr.jur.

Familiebegrebet i lovgivningen

Udarbejdet for
Det Tværministerielle Børneudvalg
September 1998

Udgiver:
Det Tværministerielle Børneudvalg/
Socialministeriet

Sats:
Christensen Fotosats

Tryk:
Nordisk Bogcenter, Haslev

Illustration:
Peter Mark / 2. maj

ISBNnr.
87-601-7429-3

Kan købes i boghandelen eller ved henvendelse til:
Statens Information
Publikationsafdelingen
Nørre Farimagsgade 65
Postboks 1103
1009 Kbh. K.
Tlf. 33 37 92 28
Fax 33 37 92 99
E-post: sp@si.dk.

Pris: 250 kr. inkl. moms

Publikationen vil i løbet af efteråret 1998 kunne ses på internet under Socialministeriets adresse: www.sm.dk.

Oplag: 2.500

Publikationen kan frit citeres med tydelig kildeangivelse.

Regeringens Børneudvalg
består af ministre for 15 ministerier: Arbejdsministeriet, Bolig- og byministeriet, Finansministeriet, Indenrigsministeriet, Justitsministeriet, Kirkeministeriet, Kulturministeriet, Miljø- og energiministeriet, Socialministeriet, Skatteministeriet, Statsministeriet, Sundhedsministeriet, Trafikministeriet, Undervisningsministeriet og Økonomiministeriet

Socialministeren har formandskabet for udvalget.

Det Tværministerielle Børneudvalg
består af embedsmænd fra de samme ministerier. Ligestillingsrådet og Det Kriminalpræventive Råd deltager som særligt sagkyndige.
Socialministeriet har formandskabet for udvalget.

Regeringens Børneudvalg/Det Tværministerielle Børneudvalg skal skabe helhed og sammenhæng på børne- og familieområdet på tværs af de enkelte ministerier og arbejde for at forbedre leve- og opvækstvilkårene for børn.

Forord

Denne redegørelse er på foranledning af Det Tværministerielle Børneudvalg udarbejdet af professor dr.jur. Linda Nielsen, Københavns Universitet, Retsvidenskabeligt Institut C.

Til brug for redegørelsen er der foretaget en søgning i Karnovs lovsamling ud fra en lang række familiebegreber, der nærmere er defineret i redegørelsen. Specielt interesserede er meget velkomne til at rette henvendelse til forfatteren og få nærmere indsigt i disse bilag.

Der har været afholdt et seminar med deltagelse af eksperter, som har bidraget med en række værdifulde kommentarer og ideer til inspiration, for hvilket jeg takker. Deltagere var landsdommer Svend Danielsen og landsdommer Marianne Højgaard Pedersen, Østre Landsret; underdirektør Jesper Vorstrup Rasmussen og kontorchef Jonna Waage, Civilretsdirektoratet; lektor Lis Frost og lektor Ingrid Lund-Andersen, Århus Universitet; lektor Anette Borchorst, Institut for Statskundskab; lektor Lars Dencik, Roskilde Universitetscenter; seminarielektor Kirsten Poulsgaard, Jelling Statsseminarium; Ole Langsted, Den Sociale Højskole i Århus; advokat Anja Cordes; fuldmægtig Margrethe Kähler, Børnerådet; samt fra Socialministeriet afdelingschef Brian Nicholls, konsulent Ville Budtz og fuldmægtig Lotte Mac.

Ansvaret for indhold, synspunkter og konklusioner fremhævet i rapporten er alene forfatterens.

Lovgivningen er ført ajour til 1. januar 1998, medmindre andet er særskilt anført. Med hensyn til lovkomplekset til afløsning af bistandsloven er der henvist til de nye regelsæt. Beløbsgrænser, statistiske oplysninger mv. er i hovedsagen opdateret til foråret 1997, således at den nærmere dokumentation fremgår af noterne.

Linda Nielsen
Maj 1998

Indhold

1. Indledning & formål 11
1.1. Indledning 11
1.2. Formål, indhold og metoder 15

Sammenfatning **18**

FØRSTE DEL
FAMILIEN

2. Familiebegrebet – definiton og indhold **27**
2.1. Forskellige familiebegreber 27
a. Det retlige familiebegreb 27
b. Sociologisk familiebegreb 27
c Statistisk familiebegreb 29
d. Hverdagens psykologiske familiebegreb 30
e. Økonomisk familiebegreb 31
2.2. Forskellige juridiske familiebegreber 32
a. Forældreskab 32
b. Familieprincip 32
c. Individualprincip 34
2.3. Familien i tal – Lidt statistik 35
a. Familietyperne 35
b. Familieindkomster og familiernes formuer 37
c. Sociale udgifter til familien 39
2.4. Uviklingstendenser 41
a. Fra slægt til kernefamilie 41
b. Ægteskab, forsørgelse og fællesskabsregler 42
c. Pluralistisk, individualiseret familie og velfærdsstaten 44

ANDEN DEL
LOVGIVNINGENS BRUG AF FAMILIEBEGREB

3. Familieretten **49**
3.1. Børn 49
a. Forældreskab, herunder faderskab 49
b. Adoption 51
c. Omsorg (forældremyndighed og samvær) 52
d. Forsørgelse 55
e. Arv 57
f. Indfødsret, opholdstilladelse, familiesammenføring 59
3.2. Familiens voksne medlemmer 61
a. Ægteskab 61
b. Registreret partnerskab 62
c. Omsorg 63
d. Forsørgelse 63
e. Formuefællesskab 64
f. Arv 64
g. Indfødsret, navn 65
3.3. Begrundelserne for familierettens familiebegreb 66

4. Det sociale område m.v. **68**
4.1. Børn og unge samt børnefamilier 68
a. Hjælpeforanstaltninger (omsorgsforanstaltninger o.l.) ... 68
b. Offentligretlig forsørgelsespligt overfor børn 74
c. Børnefamilieydelse 74
d. Børnetilskud – til enlige forsørgere mv. 75
e. Børn med handicap 77
f. Daginstitutionsbetaling mv. 79
g. Statens uddannelsesstøtte, elevstøtte mv. 80
h. Boligstøtte mv. 81
4.2. Voksnes ret til sociale hjælpeforanstaltninger 82
a. Omsorgsforanstaltninger over for voksne 82
b. Den offentligretlige forsørgelsespligt 84
c. Kontanthjælp og aktivering 85
d. Revalidering 90
e. Personlig og praktisk hjælp, aflastning/afløsning, plejevederlag mv. 91

f. Førtidspension 93
g. Folkepension 95
h. Boligsikring og boligydelse 96
4.3. Begrundelserne for sociallovgivningens familiebegreb 96

5. Beskæftigelse 100
5.1. Børn, barsel mv. 100
a. Orlov ved barsel, børnepasning mv. 100
b. Dagpenge, tabt arbejdsfortjeneste mv. 101
c. Arbejdsskadeforsikring, ATP og tjenestemands-pension 103
5.2. Lønkompensation til voksne – dagpenge, efterløn mv. 104
a. Sygedagpenge 104
b. Arbejdsløshedsdagpenge 104
c. Arbejdsskadeerstatning 105
d. Efterløn, delpension mv. 106
e. Arbejdsmarkedets tillægspension (ATP) 106
f. Tjenestemandspension 107
5.3. Begrundelserne for familiebegrebet ved beskæftigelse 108

6. Skattelovgivningen 110
6.1. Skattelovgivning i forhold til børn og forældre 110
a. Beskatning af børn – særbeskatning med undtagelser ... 110
b. Personfradrag 111
c. Børnebidrag 111
d. Boafgift 111
6.2. Beskatning af familiens voksne personer 112
a. Hovedreglen om særbeskatning af ægtefæller 112
b. Sambeskatningseffekter 112
c. Fordeling af kapitalindkomst mv. 113
d. Indkomst ved selvstændig erhvervsvirksomhed 114
e. Pensionsbeskatning 115
f. Hæftelse mv. 116
g. Separation og skilsmisse samt underholdsbidrag 117
h. Aktionærbeskatning, kursgevinstskat mv. 118
i. Boafgift og dødsbobeskatning 120
6.3. Begrundelserne for skatterettens familiebegreb 121

7. Sundhedsområdet **123**
7.1. Børn 123
a. Samtykke til behandling, forsøg mv. 123
b. Transplantation mv. 124
c. Sygesikring 124
7.2. Voksne 125
a. Samtykke til behandling, forsøg mv. 125
b. Transplantation mv. 126
c. Psykiatri 126
d. Sygesikring 127
e. Anden lovgivning 127
7.3. Begrundelserne for sundhedsrettens familiebegreb 127

8. Det formueretlige område mv. **128**
8.1. Børn og forældre 128
a. Lejeloven 128
b. Erstatning og voldsofferloven 128
c. Forsikring 128
d. Værgemål 129
e. Navn 130
8.2. Familiens voksne medlemmer 131
a. Lejeloven 131
b. Erstatning og voldsofferloven 132
c. Forsikring 132
d. Værgemål 133
e. Konkurs, gældssanering, trangsbeneficium mv. 134
f. Fri proces, retshjælp mv. 135
g. Inhabilitetsregler, vidnefritagelse, rettergangsfuldmagt mv. 136
h. Navn 136
i. Andre love 137
8.3. Begrundelserne for formuerettens familiebegreb 137

9. Analyse af familiebegrebets anvendelse i dansk ret **138**
9.1. Sammenfatning af gældende ret 138
a. Familiebegrebet indenfor de enkelte retsområder 138
b. Familieformernes udbredelse i lovgivningen 141
9.2. Er der konsistens og konsekvens? 143

TREDIE DEL
FREMMED RET

10. De øvrige nordiske lande **149**
10.1. Norge 149
a. Familieprincippet i lovgivningen 149
b. De enkelte områder – skitsemæssigt 150
10.2. Sverige 155
a. Familieprincippet i lovgivningen 155
b. De enkelte områder – skitsemæssigt 156
10.3. Finland 158
a. Familieprincippet i lovgivningen 158
b. De enkelte områder – skitsemæssigt 159
10.4. Island 160
a. Familieprincippet i lovgivningen 160
b. De enkelte områder – skitsemæssigt 160
10.5. Konkret beregningseksempel – sammenligning af de nordiske lande 162
Eksempel 1 – kernefamilien 163
Eksempel 2 – eneforældrefamilien 164
Eksempel 3 – det nye samlivsforhold med særbørn 165
Eksempel 4 – den sammenbragte familie, ægteskab med særbørn 166

FJERDE DEL
KONKLUSIONER OG FREMTIDSPERSPEKTIVER

11. Analyse og vurdering af familiebegrebets anvendelse i lovgivningen **171**
11.1. Lovgivningens familiebegreb – Hvordan og hvorfor 171
11.2. Hvem betyder familiebegrebet noget for? 172
a. Lovgivningsområderne 172
b. Livsområderne 175
c. Social status 177
d. Fra vugge til grav 178
11.3. Familiebegrebet – Konfrontation 180
a. Retligt contra sociologisk/psykologisk familiebegreb . 180

b. Retligt contra økonomisk/statistisk familiebegreb 182

12. Fremtidsperspektiver **183**
12.1. Scenarier 184
12.2. Familiebegrebets betydning i relation til børn 197
12.3. Familiebegrebet, loven og familiedannelsen 198
12.4. Udfordringer med hensyn til familiebegrebet 199

Lovregister **207**

1. Indledning & formål

1.1. Indledning

Familien anses af *den enkelte* som noget af det mest værdifulde. Blandt udspurgte danskere placerede 98 % familien som det mest værdifulde sammenholdt med arbejde, samliv med partner, fritid, venner, religion og politik.[1] Også for *samfundet* udgør familien en bærende enhed. Behandlingen af retsspørgsmål vedrørende familien er meget illustrerende for nogle grundlæggende, ideologiske afvejninger i samfundet: Den illustrerer et brudstykke af den danske kultur. Lovgivningen om familien fortæller således historier om den kultur, som har medvirket til at skabe den, og som lovgivningen omvendt har hjulpet til med at forme. På denne baggrund er det af såvel familiepolitisk som socialpolitisk interesse, hvilket familiebegreb lovgivningen anvender, hvilke retsvirkninger der knyttes til forskellige familieformer, og hvilken begrundelse der er herfor.

Men hvad er en "familie"? Dette defineres sjældent præcist, når man bruger det i daglig tale. I lovgivningen anvendes begrebet "familie" sjældent, men der bruges andre begreber, der omfatter familiemedlemmer, fx børn, ægtefæller og samlever. Et centralt spørgsmål er, *hvorfor* lovgivningen i en række tilfælde lægger vægt på et familiebegreb. Lovgivningens brug af familiebegreb hænger sammen med de ønskemål, der er for familien som sådan, i forhold til familiens enkelte individer og i forhold til samfundet.[2] Det basale ønskemål er at understøtte "familiens succes". Dette skyldes ikke mindst familiens betydning for at der fødes *børn*, og at der tages vare på disse børn. "Forældreskabet" anses i dag for yderst væsentligt – måske

1. EU-Kommissionen gennemførte i 1993 en undersøgelse blandt befolkningen i de dengang 12 medlemslande om holdninger til familien. Her citeret fra *Vita Pruzan*: "Familiens rolle i samfundet" "SFI-Temanummer, september 1996: Socialforskning. Tema. Det Sociale ansvar" s. 11-16.
2. Jf. nærmere *Linda Nielsen*:" Familieformueretten" (1993).

endda vigtigere end ægteskabet. For det danske samfund er det et "fællesgode", at der fødes børn, og fællesgodet børn er en forudsætning for fællesgodet social tryghed, endda i en meget direkte demografisk forstand, idet samfundet ikke kan gå videre uden en "næste generation".

En anden vigtig grund til at ønske familiens succes er, at familien udgør basis for *omsorg* og samværsværdier. Uanset velfærdssystemets udbygning er de "sociale netværk" af afgørende betydning for omsorg, personlige relationer mv. De kan ikke undværes, idet mennesket er et "socialt væsen", som kun kan eksistere sammen med andre mennesker. I det personlige fællesskab søges en alliance med en anden person, som vil tro på en, være loyal og hjælpe med at gøre livet tilfredsstillende – og som man selv vil behandle tilsvarende. Fællesskabet har sammenhæng med anerkendelsen af det, der kan benævnes "samværsværdier" i modsætning til "individværdier".[3] Samværsværdier kræver, at vi har et forhold til andre: Anseelse, venskab, fortrolighed, tillid, kærlighed indbefattet sex, skaberglæde, yderglæde, være noget for andre, selvagtelse. Dette fællesskab findes typisk – men ikke nødvendigvis altid og ikke nødvendigvis udelukkende – i familien. Det bevirker, at familien i social henseende er speciel. Det siger derimod ikke nødvendigvis noget særlig præcist om, hvordan familien skal defineres og hvilken gruppe, der indgår i et fællesskab med omsorg og samværsværdier.

Børns rettigheder, således som de bl.a. er kommet til udtryk i FN's Konvention om Barnets Rettigheder fra 1989, udgør også et ønskemål for familien. Af særlig betydning er hensyn til barnets bedste samt ønsket om at give barnet medbestemmelse i takt med dets alder og udvikling. Dette er bl.a. kommet til udtryk i konventionens artikel 3, som foreskriver, at "barnets tarv" skal være det bærende princip for alle foranstaltninger for børn, mens artikel 12 sikrer et barn, der er i stand til at udforme sine egne synspunkter, retten til frit at udtrykke sine synspunkter i alle forhold, der vedrører barnet. Barnets synspunkter skal tillægges passende vægt i overensstemmelse med dets alder og modenhed.

3. Jf. den norske filosof *Anfinn Stigen* her citeret fra NOU 1991:6: "Mennesker og bioteknologi" s. 49, hvoraf det fremgår, at citatet er fra "Samtiden nr. 15/89".

Ligestilling og selvstændighed blandt familiens voksne medlemmer udgør en basal del af familieideologien.[4] Der skal ideelt set være tale om et samvirke mellem individer, hvilket har nær sammenhæng med de etiske principper om lighed og retfærdighed. Ligestillingsønsket gælder i første række mellem manden og kvinden i familien, dvs. en ligestilling af kønnene. Ligestillingsideologien har nær sammenhæng med demokratiopfattelsen og med det fundamentale begreb lighed, som har meget bred befolkningsmæssig opbakning, og som er kommet ind i familiesfæren fra den politiske og sociale arena. Ligestilling af ægtefæller mv. udgør da også et af de mest markante udviklingstræk for familieretten igennem de senere årtier mange steder i verden.[5] Udover ligestilling af køn ønskes ligestilling af arbejdsformer i familien, herunder mellem pengeforsørgelse og omsorgsforsørgelse. Derimod synes der ikke at være nyere tilkendegivelser om, hvorledes familien nærmere skal indrette sig. Det anses tværtimod accepteret, at familierne indretter sig forskelligt både hvad angår funktioner, arbejdsdeling, livsformer og formentlig moralopfattelser, og at kønnene varetager forskellige funktioner. Der er ikke nødvendigvis en familieideologi forstået som "den rigtige" familie i modsætning til alle "fejleksemplarerne".

Endelig ønskes i et vist omfang ligestilling af forskellige samlivsformer, herunder ægteskaber på den ene side og ugifte samlivsforhold på den anden side. Ønsket gælder sociallovgivningen[6] og en række andre livsområder[7], herunder til dels med hensyn til børn[8], men næppe den centrale familieretlige lovgivning, således som den findes i ægteskabslovgivningen[9].

Disse mere ideologisk prægede ønsker for familien suppleres af et mere praktisk, nemlig familien som rammen om *forsørgelse*.

---

4. Jf. *Anette Borchorst*: "Køn, velfærdsstatsmodeller og familiepolitik" i *Jørgen Elm Larsen, Iver Hornemann Møller* (red.): "Socialpolitik" (1997).
5. Se fx den Europæiske Menneskerettighedskonvention artikel 14, hvor det er fastslået, at dens rettigheder skal sikres uden diskrimination på grund af køn.
6. Jf. betænkning 1087/1986 om ligebehandling af samliv med og uden ægteskab inden for den sociale lovgivning.
7. Jf. Folketingsbeslutning af 14. maj 1987.
8. Jf. fx Børnelovsudvalgets betænkning nr. 1350.
9. Jf. Betænkning 8 (915/1980) s. 48 ff.

Særegent for familien er, at der gælder en række regler, der bygger på opfattelsen af familien som en *økonomisk enhed* – økonomiske fællesskabsregler. I det indbyrdes forhold hjemler reglerne økonomisk overførsel mellem familiemedlemmerne. I forhold til det offentlige hjemler de inddragelse af familiens samlede økonomiske situation ved tildeling af ydelser fra det offentlige – sociale ydelser i bred forstand – og ved betaling af ydelser til det offentlige – skat, afgift mv. Dette familieprincip står i modsætning til individualprincippet, der tager udgangspunkt i den enkelte person uden hensyn til familiefællesskabet. Familiebegrebets benyttelse og indhold er udtryk for en afvejning i samfundet mellem fællesskab og individualisme. Mens de privatretlige regler især regulerer forholdet mellem ægtefæller og forholdet mellem forældre og børn, regulerer de offentligretlige regler især forholdet mellem ægtefæller/samlevere og det offentlige og mellem børn(efamilier) og det offentlige. Der er dog et nært samspil mellem de forskellige regelsæt, fx er den offentligretlige og privatretlige forsørgelsespligt indbyrdes afhængig.

Samspillet hænger sammen med, at reglerne om familien tilgodeser et *socialt system,* der afbalancerer de interessekonflikter, der udspringer af familieformen. Disse interessekonflikter vil være forskellige alt efter, om der er tale om familiens forhold til det offentlige eller familiens indbyrdes forhold og alt efter, om der er tale om situationen under samlivet, ved samlivsophævelse/separation/skilsmisse eller ved én af parternes død, men det sociale system må nødvendigvis inddrage de samspil, som eksisterer i den sociale virkelighed.

Væsentlige elementer i det sociale system er fastsættelse af, hvornår og hvorledes *det offentlige* skal overtage forsørgelsen af børn og/eller af en ægtefælle/samlever eller et andet familiemedlem, og hvornår man vil henvise til, at forsørgelsen er et problem for familien. Der er her tale om en afgrænsning mellem det store fællesskab – samfundet – og det lille fællesskab – familien. Som følge heraf bliver reguleringens rolle både understøttende, forpligtende og fordelingspolitisk, hvortil kommer de generelle hensyn til konfliktløsning og konflikthindring.

De nævnte forhold bevirker, at lovgivningens regler om familien bliver *mødested* for mange hensyn, som kan veksle fra tid til anden, alt efter den herskende politiske opfattelse af det offentliges kontra privates forpligtel-

ser og indblanden i personlige forhold, de sociale strukturer i samfundet, de ideologiske afvejninger osv.

I en vis forstand er lovgivningens regler om familien centreret om *afvejningen mellem familiepolitik, frigørelsespolitik og socialpolitik.* Af interesse er udviklingslinier, og det billede familiebegrebets anvendelse i lovgivningen i dag tegner, samt de mulige familiepolitiske, socialpolitiske og retlige konsekvenser af forskellige udviklingsmuligheder der tegner sig.

1.2. Formål, indhold og metode

Formålet med denne redegørelse er,

at beskrive hvilket familiebegreb, der anvendes i lovgivningen, og hvilken baggrund der er for at anvende forskellige familiebegreber i forskellig lovgivning,

at analysere og vurdere retsstillingen og begrundelserne herfor i lyset af udviklingen i familien og samfundet igennem de senere år, og

at stille en række spørgsmål om familiebegrebets anvendelse i fremtidig lovgivning, familiepolitik og socialpolitik.

Indholdet af redegørelsen er opdelt i fire dele:

I *første del* defineres familiebegrebet med en betoning af, at det retlige familiebegreb suppleres af andre, herunder det sociologiske, statistiske og psykologiske familiebegreb. De juridiske familiebegreber, der undersøges, når lovgivningen gennemgås, præsenteres endvidere. Herudover skitseres nogle statistiske oplysninger om hvilke familieformer, der er udbredte i Danmark i dag, forholdet mellem barnløse og børnefamilier samt oversigter over det offentliges udgifter til familier. Endelig gives et kalejdoskopisk billede af de udviklingstendenser, der har tegnet sig vedrørende familiebegrebet.

I redegørelsens *anden del* beskrives familiebegrebets anvendelse i lovgivningen. Dette sker ud fra en opdeling i seks hovedområder: Den traditio-

nelle familieret, det sociale område, beskæftigelse, skattelovgivningen, det sundhedsretlige område og det formueretlige område. Inden for hvert område beskrives, hvilke rettigheder og forpligtelser, lovgivningen hjemler og pålægger; hvilket familiebegreb, den anvender; og med hvilken begrundelse. Endvidere antydes, hvilken betydning i sociologisk forstand udbredelsen af de enkelte begreber må anses at have for det enkelte område. På denne baggrund foretages en analyse af familiebegrebets anvendelse i dansk ret, herunder udbredelsen af henholdsvis forældreskab, familieprincip og individualprincip samt variationer inden for og imellem de enkelte områder. Det vurderes, hvorvidt der er konsistens og konsekvens i retsstillingen, og hvorvidt familiebegrebets anvendelse i dansk lovgivning i dag kan siges at være i overensstemmelse med nutidens pluralistiske familieformer.

I *tredie del* redegøres skitsemæssigt for familiebegrebet i norsk, svensk, finsk og islandsk ret. Desuden foretages en sammenstilling mellem den økonomiske situation for en familie i hver af de nordiske lande med udgangspunkt i et konkret eksempel, der illustrerer børneydelser, skattebetaling mv. til kernefamilien, eneforældrefamilien og den sammenbragte familie.

På baggrund af beskrivelsen af dansk og nordisk ret foretages i *fjerde del* en analyse af familiebegrebets anvendelse i lovgivningen. Dette sker ud fra en række aspekter, herunder lovgivningsområde, livsområde, familiens sociale status og familiestadet (fra vugge til grav). På denne baggrund foretages en konfrontation af det retlige familiebegreb med henholdsvis det sociologiske, psykologiske og statistiske familiebegreb. Endvidere præsenteres en række fremtidsperspektiver. De har i høj grad karakter af en række spørgsmål, som kan indgå i den familiepolitiske og socialpolitiske debat, og de præsenteres også i form af forskellige scenarier. Endelig skitseres familiebegrebets betydning for familiedannelsen og omsorgen, familiebegrebets betydning i relation til børn samt udfordringer for fremtiden.

Metoden er baseret på en erkendelse af det voldsomme materiale og den komplekse problemstilling.

Lovgivningen gennemgås med udgangspunkt i Karnovs Lovsamling, hvor alle bestemmelser, der benytter et af de familiebegreber, der er opstillet, er

gennemgået. Disse bestemmelser er gengivet i et utrykt bilag til redegørelsen, da der er tale om et overmåde stort antal bestemmelser, hvoraf en meget stor del har karakter af detailbestemmelser, der ikke er afgørende for det samlede billede. I redegørelsen er medtaget et uddrag af de bestemmelser, der er anset for at være centrale for redegørelsens formål. Der er ikke foretaget nogen systematisk gennemgang af retspraksis og administrativ praksis.

Sammenfatning

Familiebegrebet i lovgivningen udviser et broget billede. Familien, herunder børnefamilien, er det direkte mål for en række rådgivningsopgaver og økonomisk støtte. Børnene har en række rettigheder og pligter i forhold til forældrene, ligesom forældrene har rettigheder og pligter overfor det offentlige. Tilsvarende har de voksne familiemedlemmer, især ægtefæller, en lang række rettigheder og forpligtelser overfor hinanden og overfor det offentlige. *Begrundelserne* for at tillægge familietilhørsforhold retsvirkninger varierer også.

Familien bruges især som begreb i lovgivningen ved det offentliges hjælpepligt, herunder særlig i loven om social service ud fra et hensyn til børnene og deres trivsel. Det gælder hjælp af sociale grunde til børn, som ikke får tilstrækkelig omsorg i familien eller til børnefamilier, som har særlig brug for støtte. Og det gælder økonomisk hjælp til børnefamilierne, herunder vanskeligt stillede børnefamilier.

Børn er i lovgivningen knyttet til deres retlige forældre, som har forsørgelsespligt overfor dem, ligesom børnene har arveret efter de retlige forældre. Den retlige far er normalt moderens ægtemand, eller for ugifte mødre den mand som har anerkendt faderskabet eller er dømt som retlig far. Adoptivforældre sidestilles med retlige forældre. Omsorgspligt og bestemmelsesret i forhold til barnet er tillagt indehaver(ne) af forældremyndigheden, dvs. begge forældre, når de er gift, mens det for ugifte forældre som udgangspunkt er moderen, der har forældremyndigheden alene. Ved skilsmisse afgøres det ud fra, hvad der er bedst for barnet, hvem der skal have eneforældremyndigheden. Der kan aftales fælles forældremyndighed, og den af de retlige forældre, der ikke har forældremyndighed har (normalt) ret til samvær med barnet. Der gælder også en offentligretlig forsørgelsespligt overfor børn, hvilket har betydning i relation til en række offentlige ydelser. Tilsidesættes omsorgspligten, kan det offentlige gribe ind med en række hjælpeforanstaltninger, herunder tvangsfjernelse. Loven giver ret til

barselorlov og børnepasningsorlov og dagpenge i forbindelse hermed. Økonomisk hjælp til børnefamilien sker også via børnefamilieydelsen til alle børnefamilier og ved børnetilskud til fx enlige forsørgere. De retlige forældres forsørgelsespligt, forældremyndighed mv. må anses baseret på en (moralsk) forpligtelse til at sørge for sine børn. Når forældrene ikke bor sammen, er dette suppleret med det offentliges hjælp til konfliktløsning med hensyn til forældremyndighed mv. baseret på barnets bedste.

Børnene er i FN's Børnekonvention tildelt en række rettigheder. I dansk ret har børn fra det 7. år ret til undervisning; fra det 12. år høringsrettigheder i forhold til forældremyndighed, samvær og hjælpeforanstaltninger fra det offentlige; fra det 15. år partsrettigheder i relation til hjælpeforanstaltninger, herunder tvangsfjernelse; og endelig har barnet fra det 15. år rettigheder i relation til samtykke til sygdomsbehandling, aktindsigt i helbredsoplysninger mv. Barnets indflydelse på vitale afgørelser om dets personlige forhold, særlig opholdssted mv., er igennem de senere årtier indført ud fra hensyn til selvbestemmelse for større børn. Stedbørn og plejebørn har ingen ret til forsørgelse, legal arveret, mv. fra stedforældrene eller plejeforældrene, men er omfattet af visse gunstige skatteregler, særlig med hensyn til boafgift. Faktisk forsørgelse kan udløse erstatning fra en skadevolder.

Ægtefæller har en lang række rettigheder og pligter overfor hinanden, herunder en vis (usanktioneret) omsorgsret og -pligt, samt gensidig forsørgelsesret og -pligt. Ægtefæller har også efter loven formuefællesskab, ligesom de efter loven har indbyrdes arveret og ret til at sidde i uskiftet bo med fælleseje og fælles børn. Herudover gælder et mylder af meget forskelligartede retsvirkninger for ægtefæller i særlovgivningen. Overfor det offentlige gælder også en indbyrdes offentligretlig forsørgelsespligt mellem ægtefæller, hvilket bl.a. har betydning i relation til sociale ydelser. Kontanthjælp kan således afvises til en ægtefælle med henvisning til forsørgelsespligten, hvis den anden ægtefælle kan opfylde behovet, og ved fx pensionstillæg til folkepensionen og tildeling af socialt betinget førtidspension spiller ægtefællens økonomiske forhold ind. Skattelovgivningen indeholder en række regler om sambeskatningseffekter mellem ægtefæller samt subsidiær hæftelse for ægtefællens skattegæld. Tilsvarende rettigheder og pligter som for ægtefæller i deres indbyrdes forhold er tillagt registrerede partnere.

Ægtefællereglerne er til dels historisk begrundet. I ægtefællernes indbyrdes forhold må fællesskabsreglerne anses at være baseret på en moralsk forpligtelse til at sørge for hinanden, ud fra trygheds- og solidaritetssynspunkter. Det gælder under ægteskabet og til en vis grad også i forbindelse med skilsmisse. I ægtefællernes forhold til det offentlige spiller det herudover ind, at ægtefæller normalt har fælles forbrug og opfatter sig som – eller tilpligtes at være – en økonomisk enhed. Omfanget og karakteren af fællesskabsregler mellem ægtefællerne er udtryk for en afbalancering mellem på den ene side de omtalte solidaritets- og fællesskabssynspunkter og på den anden side synspunkter knyttet til selvstændighed og selvbestemmelse.

Andre familiebegreber benyttes i særlige sammenhænge og især i lovgivning af nyere dato. *Samlevere* er ikke et begreb, der benyttes i lovgivningen i nævneværdigt omfang. *Fælles bopæl* benyttes i enkelte henseender, særlig ved boafgift, ligesom *fælles husstand* benyttes ved lovgivningen om lejeboliger og om boligstøtte. *Forsørger* benyttes i relation til erstatning. *Nærtstående,* nærmeste pårørende o.l. benyttes i en række sammenhænge, herunder i relation til dødsboskifte, forsikringsbegunstigelser, sundhedsområdet og habilitetsspørgsmål mv. i retsplejeloven.

Begrundelsen for, at samlevere ikke omfattes af tilsvarende fællesskabsregler som ægtefæller, er i deres indbyrdes forhold især, at de tryghedsskabende regler ønskes forbeholdt ægtefæller, idet det ønskes, at parterne indgår ægteskab. I samlevernes forhold til det offentlige spiller det tillige ind, at afgrænsningen af gruppen af samlevere volder praktiske vanskeligheder og kan føre til såkaldte "dyneløfterproblemer". Derfor benyttes begreber, der er enklere at dokumentere, fx fælles bopæl, fælles husstand o.l. Nærtstående benyttes især, hvor der ikke er tale om økonomiske forpligtelser, men særlige former for rettigheder og pligter.

Fremmed ret udviser et lignende broget billede af det retlige familiebegreb og begrundelserne herfor. En af de interessante iagttagelser fra de nordiske nabolande er særregler for samlevere med fællesbørn og til en vis grad for stedbørn.

Inden for de enkelte *lovgivningsområder* i dansk ret er der stor variation mellem de familiebegreber, der anvendes – dels mellem områderne, dels inden for de enkelte områder.

De centrale familie- og arveretlige regler er stadig centreret om et retligt forældreprincip og et ægtefælleprincip. Herved opnås konsistens og entydighed, men konsekvensen er en "udgrænsning" af en række sociale og psykologiske fællesskaber, herunder sociale (sted)forældre, samlevere osv., fra det familieretlige lovgivningsområde. Kort og firkantet lægges vægten på formen, og ikke indholdet – med gevinsten klarhed og prisen udgrænsning. Det sociale område er præget af dels et individualprincip, dels et ægtefælleprincip og et bredere familieprincip. Socialrettens brogede familiebegreb er således langt fra entydigt, men nuanceret, grænsende til det vanskeligt overskuelige. Det brogede familiebegreb afspejler brogede sociale formål. Kort og firkantet er prisen for differentieringen uoverskuelighed. Beskæftigelse er i hovedsagen baseret på et individualprincip, først og fremmest fordi arbejdsforholdet og deraf flydende rettigheder traditionelt har været anset som et individuelt forhold. Pensionernes delvise familieprincip udgør dog en vigtig modifikation. Skatteretten er gået væk fra et ægtefælleprincip og henimod et individualprincip – dog med en række sambeskatningseffekter for ægtefæller og en række nyere begunstigende særregler med hensyn til boafgift mv. for personer med fælles husstand. I relation til boligen benyttes et husstandsbegreb og ved erstatning forsørgelse, inkl. faktisk forsørgelse.

Variationen mellem *livsområderne* er også markant. På det personlige område er lovreglerne om familien få, korte og usanktionerede, mens de på det økonomiske område er mange, udførlige og sanktionerede. Ud fra *social status* synes der at være en tendens til, at der især anvendes et familieprincip ved ydelser til økonomisk svagere grupper, hvor trangsmomentet er fremherskende – kontanthjælp og ordinært børnetilskud er typeeksempler – mens individualprincippet især anvendes ved økonomisk stærkere grupper – børnefamilieydelse og til dels dagpenge er her typeeksempler. Kort og firkantet er der en risiko for, at individualprincippet bliver for de mange og stærke, og familieprincippet bliver for de få og økonomisk svage. Endelig er der en tendens til, at individualprincippet "stiger med alderen" i den forstand, at familieprincippet især gælder småbørnsfamilien og skolebørnsfamilien, mens pension i vid udstrækning bygger på et individualprincip.

Sammenholdes det *retlige familiebegreb* med det sociologiske og psykologiske, er det kendetegnende, at det retlige familiebegreb på en lang række områder er snævrere end det sociologiske og psykologiske. Det gælder

særlig ved udgrænsningen af sociale (sted)forældre, samlevere, husstandsmedlemmer, nærtstående osv., og derved i særlig grad den familie- og arveretlige lovgivning, skattelovgivningen og en stor del af sociallovgivningen. Det kan også gælde ved anvendelsen af et individualprincip, der ikke tager hensyn til et familiefællesskab, uanset dette er til stede og har økonomisk betydning.

Ved en række eksempler illustreres en række områder, hvor sammenstød mellem de forskellige familiebegreber i lovgivningen medfører resultater, der i debatten mv. er anset for umiddelbart urimelige. De anskues dels på individplan, dels på samfundsplan.

En harmonisering af det retlige familiebegreb i lovgivningen kunne ske ved at satse på en konsekvent gennemførelse af ét princip – for børnene et retligt forældreprincip eller et princip om socialt forældreskab, og for de voksne familiemedlemmer et ægtefælleprincip, et af de bredere familieprincipper eller et individualprincip. Dette er næppe nogen farbar vej. Et retligt forældreprincip er den absolutte hovedregel, og det forekommer ikke velbegrundet at ændre de – typisk gunstige – regler om fx skattebegunstigelser i relation til boafgift mv. for stedbørn og plejebørn. En generel indførelse af et princip om socialt forældreskab vil kræve en lang række nærmere overvejelser og vil så vidt ses give store afgrænsningsvanskeligheder. Et ægtefælleprincip vil næppe ud fra nutidens mangeartede familieforhold og det store antal samlivsforhold kunne opfange alle de tilfælde, hvor loven bør tage hensyn til et familiefællesskab. Et bredere familiebegreb giver især vanskeligheder med hensyn til dokumentationen for fællesskabet, dets nærmere indhold og afgrænsningen overfor mindre forpligtende fællesskaber, især når det gælder økonomiske forpligtelser, idet økonomiske (pligt)regler må være baseret på et klart afgrænset familiebegreb, hvor det sociale og psykologiske fællesskab ikke kan være afgørende. En konsekvent gennemførelse af et individualprincip, med deraf følgende ophævelse af forsørgelsespligt, vil dels være rasende dyrt, dels have usikre konsekvenser for den moralske opfattelse af forpligtende familiefællesskaber. Der kan derfor ikke peges på et entydigt familiebegreb, der kan bruges i alle tilfælde. Dette skyldes, at familiereglerne og familiebegrebet er led i familie- og socialpolitikken med alle de forskelligartede hensyn dette indebærer.

De fremtidige udfordringer må derfor knyttes til et andet mål, nemlig først og fremmest at understøtte børnefamilier og børn. Dette kan indebære økonomi-

ske og ideologiske incitamenter til, at der fødes børn, og at der ydes særlig omsorg overfor disse samt sikres lydhørhed overfor og en vis selvbestemmelse for børn. For de voksne er det vigtigt, at lovgivningen understøtter – eller i hvert fald ikke modvirker – omsorg overfor familien. Det retlige familiebegreb bør i videst muligt omfang søges afstemt med det sociologiske/psykologiske, og den nye "sammenbragte" familie bør altid medtænkes. Balancepunktet mellem forældreprincip, ægtefælleprincip, bredere familieprincip og individualprincip må vælges, herunder i relation til faktisk omsorg og formodet (med)forsørgelse over for børn, og med hensyntagen til socialt svage grupper og til familiens følelse af forpligtelse og fællesskab.

Der kan søges skabt bedre sammenhæng i reglerne, der anvender familiebegreb ved at begrænse antallet af familiebegreber og overveje at etablere fx en "familieretlig familie", "socialretlig familie", "arbejdsretlig familie", "skatteretlig familie" osv.

En vigtig kilde til harmonisering og bedre indre sammenhæng vil være en udbygget begrundelse for det enkelte familiebegreb i lovgivningen. I bemærkningerne til den enkelte lov bør det altid begrundes, hvorfor det enkelte familiebegreb er valgt i den pågældende sammenhæng, og hvordan det nærmere skal forstås. Herved er anledning til at undersøge, hvorvidt man kan harmonisere med øvrige begreber inden for det pågældende område eller i forhold til tilgrænsende eller beslægtede områder.

Konklunderende kan således peges på, at udfordringerne med hensyn til familiebegrebets anvendelse i socialpolitikken, familiepolitikken mv. bliver at afbalancere forældreprincip, familieprincip og individualprincip, samt at fastlægge det nærmere indhold af forældreprincippet og familieprincippet mere præcist og harmoniseret end tilfældet er i dag. Udfordringen er vigtig – og vanskelig. Lovgivningsskoven har fået en for stor underskov med for mange forgreninger og knopskydninger. Der er behov for at tynde ud i underskoven af familiebegreber, så de enkelte "familietræer" bliver mere synlige, og der bliver større harmoni.

Men nogen enkel løsning på det komplicerede og nuancerede familiebegreb i lovgivningen gives ikke, da det er præcis så forskelligartet som familierne i dagens Danmark – og at sætte livets mangfoldighed på formler er som bekendt vanskeligt.

FØRSTE DEL

FAMILIEN

Familiebegrebet er historisk og kulturelt betinget, ligesom begrebet benyttes forskelligt inden for forskellige fagdiscipliner. I snæver forstand betragtes en familie i det danske samfund som en "kernefamilie" bestående af far, mor og børn. I videste forstand omfatter familiebegrebet samhørighed via blodets bånd, dvs. slægtskab, via bofællesskab, dvs. især ægtepar, samlevende og husstandsmedlemmer eller via anden form for nær tilknytning i personlig eller økonomisk forstand, herunder nærtstående og forsørgere.

Det retlige familiebegreb suppleres af andre, herunder det sociologiske, statistiske og psykologiske familiebegreb,[10] som skitseres i det følgende.

De juridiske familiebegreber, der undersøges, er opdelt i tre hovedgrupper: Forældreskab, familieprincip og individualprincip. Forældreskab er opdelt i tre undergrupper, nemlig børn, forældre og far/mor. Familieprincippet er underopdelt i fem grupper: Ægtefælleprincip, samlivsforhold, husstandsprincip, forsørgelsesprincip, og nærtståendeprincip. Individualprincippet inddrager bl.a. individet og den enlige.

Herudover skitseres nogle statistiske oplysninger om hvilke familieformer, der er udbredte i Danmark i dag, oversigter over familiernes gennemsnitsindtægter samt det offentliges udgifter til familier sammenholdt med de samlede sociale udgifter og de samlede skatter.

Endelig gives et kalejdoskopisk billede af de udviklingstendenser, der har tegnet sig vedrørende familiebegrebet i sociologisk forstand og i retlige sammenhænge.

10. Jf. *Ingrid Lund-Andersen*: "Familiebegrebet – juridisk, statistisk og psykologisk" i *Anders Agell* (red.) "Familjestöd, Familjebegrepp, underhållsskyldighet mot barn i de nordiske ländarna". (Iustus) (1996) s. 57-70.

2. Familiebegrebet – definition og indhold

2.1. Forskellige familiebegreber

a. Det retlige familiebegreb

Det retlige familiebegreb benyttes her om de retsfakta om et familietilhørsforhold, som i lovgivningen udløser en retsvirkning af personlig eller økonomisk art. Retsvirkningerne kan være begunstigende eller forpligtende, fakultative eller obligatoriske, gældende i det indbyrdes forhold, i forhold til trediemand eller i forhold til det offentlige mv. I privatretlig henseende har det juridiske familiebegreb traditionelt været knyttet til den samhørighed, der skabes ved ægteskab, slægtskab og svogerskab. Udbygningen af offentligretlig lovgivning på familieområdet har imidlertid ændret på dette, idet der i den offentligretlige lovgivning ofte knyttes retsvirkninger til "samlivsforhold", "fælles bopæl", "fælles husstand", "nærtstående" o.l. Tilsvarende lægges i lovgivningen i visse relationer vægt på "forsørgelse" uanset ægteskab. Disse tendenser svarer i højere grad til det familiebegreb, der anvendes inden for sociologi.

b. Sociologisk familiebegreb

I sociologisk forstand er familiebegrebet et meget bredt og omfattende begreb.[11] Spørgsmålet om, hvad en familie er, har voldt sociologer mange problemer. Nogle lægger vægten på, at familien er den sociale institution og gruppe, som omhandler og tager sig af børns opvækst, mens andre først og fremmest anskuer familien som et sæt af relationer og som en enhed, der varetager en række funktioner.

De relationer, hvoraf familien består, er: ægteskabet, forældreskabet og søskendeskabet. Ægteskabet/parforholdet er relationen mellem den voksne

11. Se hertil fx *Anette Borchhorst*, omtalt i note 4, *Inger Koch-Nielsen*: "Fremtidens familiemønstre" i Egmont Fondens Fremtidsstudie: "Næste Generation" s. 13 ff med henvisninger, *Kirsten Thomsen* i "Sociologi" red. af *Heine Andersen* s. 169 ff samt *Inger Koch-Nielsen*: "Familieretspolitik – om børn, ret og familie", red. af *Jørgen Graversen* s. 11. ff.

kvinde og den voksne mand, og relationen er struktureret på grundlag af arbejdsdeling og kønsrollemønster. Forældreskabet er en relation mellem to generationer; og den er hierarkisk i sin opbygning og overfører normer fra en person af højere status (den voksne) til en person af lavere status (barnet). Søskendeskabet er en relation mellem personer på samme niveau.

Familiens funktioner afgrænses ikke altid ens, men centrale er i hvert fald den økonomiske funktion (dvs. forsørgelsen af familiens medlemmer), den reproduktive funktion (familieforøgelsen), socialiseringsfunktionen (børneopdragelsen), omsorgs- og beskyttelsesfunktionen, trygheds- og trivselsfunktionen (ofte omtalt som den emotionelle funktion) og den seksuelle funktion.

I klassisk familiesociologi defineres kernefamilien som en gruppe bestående af en kvinde og en mand og deres eventuelle børn, som lever i økonomisk, følelsesmæssigt og seksuelt fællesskab. En familietype, hvor nogle af funktionerne varetages af manden og andre af kvinden, kaldes af og til en "traditionel" familie, mens der tales om en "moderne" familie, hvor funktionerne i højere grad varetages i fællesskab. Samlivsforhold benyttes som et samlebegreb for flere forskellige former for samliv eller pardannelser, herunder prøveægteskaber, egentlige ægteskabslignende forhold, par med følelsesmæssigt og seksuelt fællesskab men ingen fælles økonomi, samt samlivsformer mellem par som ikke bor sammen, måske bortset fra i weekenden, men som selv regner sig for hørende sammen. De mange skilsmisser har betydet, at der er opstået nye familietyper, herunder eneforsørgerfamilien bestående af en voksen og ét eller flere børn, den "nydannede familie" eller "stedfamilie" – også nogen gange kan kaldt den "sammenbragte familie", dvs. den familie, der muligvis opstår som resultat af den fraskiltes nye parforhold, og endelig to-kerne familien som opstår, når der efter en skilsmisse fortsat er tætte kontakter mellem fraskilte forældre – først og fremmest om barnet og dets pasning og opvækst.

Kulturelle forskelle vil kunne bevirke, at familiebegrebet varierer fra land til land, og at indvandrerfamilier derfor opererer med et andet familiebegreb, end det er sædvanligt i Danmark. Ofte vil disse familiebegreber være bredere, fx således at der opleves langt større forpligtelser overfor forældre, ligesom der kan være andre traditioner med hensyn til børnetal. Tværkulturelle analyser viser, at der er variationer i de sociale reguleringer

eller normer for ægteskab, seksualitet, familiedannelse, bosætning og regler for, hvorledes man tilegner sig sin status samt forpligtelser over for familie og slægt.

Det sociologiske familiebegreb lægger således vægten på mangfoldigheden i familien både med hensyn til relationer, funktioner, kultur osv. Dette har naturlig sammenhæng med sociologers arbejdsområde og formål.

c. Statistisk familiebegreb

Indledningsvis skal understreges, at der ikke pr. definition findes et entydigt statistisk familiebegreb, idet det er afhængigt af, hvilket land og hvilken kultur statistikken er baseret på. Her skal gennemgås den definition, som Danmarks Statistik anvender i Husstands- og familiestatistikken.

> Husstands- og familiestatistikken medtæller hele befolkningen på et relativt disaggregeret niveau. Med de entydige begreber, der er i statistikken, kan man på basis heraf ved sammentællinger konstruere de familietyper, man ønsker belyst i den konkrete situation, fx et specifikt retligt familiebegreb (et eksempel er antallet af enlige forsørgere), eller et kulturelt/sociologisk udgangspunkt (fx udviklingen i antallet af storfamilier).

Da familiestatistikken fordeler hele befolkningen ud på et antal familietyper, og da de enkelte personer i en familie dels skal have en familiær tilknytning (via ægteskab, forældreskab eller bo sammen som par), ligesom familien i statistikken kun kan bestå af to generationer: voksne og eventuelle hjemmeboende børn under 18 år, følger det naturligt, at en voksen, som bor alene uden hjemmeboende børn under 18 år også tæller som én familie under familietypen: "Enlig uden hjemmeboende børn under 18 år". Endvidere er det væsentligt, at børnene medgår i de enkelte familier, samt at der er andre parfamilietyper end ægteskab og samboende par.

Danmarks Statistik definerer familiebegrebet og de enkelte familietyper som følger:

> "En familie, som det defineres i Danmarks Statistiks husstands- og familiestatistik, består af en eller flere personer, der bor på samme adresse, og som er knyttet til hinanden ved bestemte relationer. Arten af relationer er bestemmende for, hvilken

familietype, der er tale om. En familie består af højst to generationer (forældre og hjemmeboende børn under 18 år). Hvis tre generationer bor sammen, opgøres de i statistikken som to eller flere familier. En husstand defineres som en eller flere personer, der bor på samme adresse – uanset familieforhold. En husstand består således af en eller flere familier."

Der er tre hovedgrupper af familietyper: Parfamilier, enlige og ikke-hjemmeboende børn under 18 år.

En parfamilie består af to voksne personer, der udgør et par af en af følgende typer: ægtepar, registrerede partnerskaber, samlevende par eller samboende par, samt parrets eventuelle hjemmeboende børn under 18 år (både fællesbørn og særbørn). I en familie bestående af en enlig med eller uden hjemmeboende børn under 18 år, er den enlige en voksen, som ikke indgår i de fire partyper. Et ikke-hjemmeboende barn under 18 år er karakteriseret ved, at barnet som ikke bor sammen med nogen af sine forældre, ikke indgår i et par og ikke selv har hjemmeboende børn under 18 år.

De fire typer af parfamilier kan nærmere afgrænses på følgende måde: Ægtepar omfatter en mand og en kvinde, som er gift med hinanden, samt deres eventuelle hjemmeboende børn under 18 år. To voksne af samme køn, som har indgået registreret partnerskab, udgør en familie sammen med deres eventuelle særbørn. Et samlevende par er en mand og en kvinde, der uden at være gift med hinanden har fælles hjemmeboende børn under 18 år (eller har haft det siden 1990 eller ved senere årsskifte), samt eventuelle fællesbørn og særbørn, som bor hos dem. Samboende par er en mand og en kvinde, som bor sammen, men som ikke er gift og ikke har fællesbørn. Endvidere er det en betingelse, at aldersforskellen på de to voksne er under 15 år, og at der ikke bor andre voksne eller ikke-hjemmeboende personer på 16 eller 17 år på adressen. Personer ned til 16 år kan indgå i et samboende par. Med til familien regnes eventuelle særbørn under 18 år, som bor hos familien.

Det statistiske familiebegreb er i første række et objektivt konstaterbart tilknytningsforhold, som kan danne grundlag for at opdele den danske befolkning i forskellige kasser.

d. Hverdagens psykologiske familiebegreb

I vort hverdagssprog bruger vi ordet "familie" i flere betydninger: min barndomsfamilie; min egen familie, som jeg bor sammen med; den nærme-

ste slægt, som samles ved familiesammenkomster; *min* slægt til forskel fra min ægtefælles slægt osv.[12] Denne mangetydighed giver en god illustration af de vanskeligheder, man som lovgiver ofte løber ind i, når man forsøger at bruge et tilsyneladende indlysende hverdagsbegreb som et entydigt begreb.

Det psykologiske familiebegreb, som anvendes af privatpersoner, kan benyttes dels i snæver forstand omfattende den faste partner (ægtefælle eller samlever) og børn i hjemmet, dels i en bredere forstand med sigte på forældre og søskende, slægtninge, svogre og svigerinder mv. Et ugift par definerer i almindelighed deres forhold til hinanden som "familie" i snæver forstand, når de har etableret fælles hjem og husførelse, har samme vennekreds og oplever en følelse af samhørighed og solidaritet.

En ny partners familieoplevelse indtræder ofte tidsmæssigt forskudt i forhold til henholdsvis partneren og dennes særbarn. Følelsen af at være i familie med stedbarnet kommer senere og vil typisk forudsætte længere tids samboen med barnet.

Når en psykolog arbejder med et familiebegreb, tages således i hovedsagen udgangspunkt i en psykologisk følelsesmæssig tilknytning af mere eller mindre dyb karakter i forhold til en række personer fra en mere diffus familiekreds.

e. Økonomisk familiebegreb

Det er ikke sædvanligt at arbejde med et selvstændigt økonomisk familiebegreb, men i denne sammenhæng hvor familiebegrebets betydning undersøges såvel i retlig som i økonomisk henseende, er det fundet hensigtsmæssigt at have et særligt begreb for regler, hvorved familien opfattes som en økonomisk enhed i relation til modtagelsen af offentlige ydelser, typisk sociale ydelser, eller betalinger til det offentlige, typisk skat og afgift. Herved klargøres, hvornår der alene er tale om et retligt begreb, og hvornår der tillige er knyttet økonomiske retsvirkninger til det retlige begreb.

12. Se *Kirsten Thomsen* omtalt i note 11 s. 169.

2.2. Forskellige juridiske familiebegreber

Ved undersøgelsen af hvilket familiebegreb, der anvendes, vil der blive taget udgangspunkt i forskellige relationer, som benævnes familieformer. Ved familietype forstås variationer ud fra indtægtsforhold o.l., og ved familiesituation tænkes på, om der er tale om situationen under samlivet, ved samlivsophævelse/separation/skilsmisse, ved nyt samlivsforhold/ægteskab (sammenbragt familie) eller ved død.

Følgende familiebegreber vil indgå i undersøgelsen:

a. Forældreskab

I relationen mellem børn og forældre kan der være lagt vægt på forskellige tilknytningsmomenter, nemlig:

- Barn/børn
  - adoptivbarn
  - plejebarn
  - stedbarn
- Forældre
  - juridiske forældre (moderen og den retlige far)
  - genetisk forældreskab
  - forældremyndighedsindehaver
  - samværsforældre
- Far/mor
  - far/fader
  - mor/moder

b. Familieprincip

Et familieprincip kan lægge vægt på selve begrebet "familie", eller det kan tillægge en bestemt familieform betydning. De familieformer og familietilknytninger, der indgår i undersøgelsen er ægteskab, registreret partnerskab, ugift samlivsforhold, husstandsprincip, forsørgelsesprincip og nærtståendeprincip.

Ægtefælleprincip
Ved dette princip benyttes ægteskab og ægtefælle som de begreber, der udløser en retsvirkning i lovgivningen. Der kan være tale om særregler for ægtefæller, som er skilt eller separeret, eller som har ophævet samlivet på grund af uoverensstemmelse. I nogle situationer stilles desuden krav om, at ægtefællerne er samlevende. Som følge heraf bliver der tale om følgende begreber:

- Ægteskab/ægtepar/ægtefælle
- Fraskilte ægtefæller
- Fraseparerede ægtefæller
- Ægtepar, som har ophævet samlivet på grund af uoverensstemmelse
- Ægtepar, som ikke er samlevende

Registreret partnerskab

Samleverprincip
Herved lægges vægt på, om der er tale om et (ugift) samlivsforhold. Der er taget udgangspunkt i:

- (Ægteskabslignende) Samlivsforhold
- (Ugifte) Samlevende
- Økonomisk (og personligt) interessefællesskab

Husstandsprincip
Dette begreb bruges som samlebetegnelse for forskellige familieprincipper, hvorved der lægges vægt på nogle karakteristika, der indicerer et nært fællesskab mellem to voksne personer. Der kan være tale om:

- fælles husstand
- fælles bopæl
- fælles økonomi

Forsørgelse
Ved anvendelsen af dette begreb lægges vægt på, hvorvidt der består en forsørgelsessituation mellem flere implicerede parter. Der kan være tale om:

- retlig forsørgelse over for børn
- retlig forsørgelse over for ægtefælle
- faktisk forsørgelse
- (reelt) enlig forsørger

Nær(t)stående
Ved dette begreb lægges hovedvægten på den følelsesmæssige relation mellem to parter. Der kan være tale om:

- nærtstående/nærstående
- nærmeste
- pårørende

c. Individualprincip

Med det formål at konfrontere familieprincippet med de tilfælde, hvor der ikke lægges vægt på familieform eller familiært tilknytningsforhold opstilles et individualprincip, der kan siges at udgøre hovedreglen, hvor lovgivningen ikke specielt opstiller et forældreprincip eller et familieprincip.

Individ
Ved individualprincippet tages udelukkende den enkeltes situation i betragtning ved vurderingen af, hvorvidt den pågældende har en rettighed eller en forpligtelse. Princippet kan såvel have betydning for tildelingen af en ydelse (betingelserne) som udmålingen af en ydelse (satser og størrelse typisk af sociale ydelser). Det kan selvsagt diskuteres, hvorvidt individualprincippet er udtryk for et familiebegreb, men det er nødvendigt at sammenstille forskellige familiebegreber med individualprincippet for at give et dækkende billede af hvilke familiebegreber, der anvendes i lovgivningen i dag.

Enlig
I visse relationer er det afgørende, om man er enlig, herunder reelt enlig, enlig forsørger e.l., ligesom der kan være særlige retsvirkninger knyttet til at være ugift.

2.3. Familien i tal – Lidt statistik[13]

a. Familietyperne

Med udgangspunkt i det statistiske familiebegreb viser det samlede billede, at:

- **54%** af familierne i Danmark består af *enlige*, fordelt på 50% mellem 18 og 67 år uden hjemmeboende børn under 18 år og 4% med hjemmeboende børn under 18 år.[14]
- **35%** af familierne er *ægtepar*, fordelt på 21% uden hjemmeboende børn under 18 år og 14% med hjemmeboende børn under 18 år.
- **10%** af familierne er *par i øvrigt*, fordelt på 6% uden hjemmeboende børn under 18 år og 4% med hjemmeboende børn under 18 år.
- **6%** af familierne er *samboende par*, stort set alle uden hjemmeboende børn under 18 år.
- **3%** af familierne er *samlevende par*, stort set alle med hjemmeboende børn under 18 år.
- Under **1%** af familierne er registrerede partnerskaber
- **1%** af familierne består af *ikke-hjemmeboende børn* under 18 år.

I Danmark er der i alt 2,87 mill. familier med i alt ca. 5,25 mill. mennesker.

13. De følgende statistiske oplysninger er baseret på Statistisk Årbog 1996, Statistisk 10 års oversigt 1996 samt materiale modtaget fra Socialministeriets økonomisk/statistiske kontor. Der er i en række tilfælde tale om cirka tal, også selvom dette ikke udtrykkeligt er anført.
14. Cfr. at det er 33 procent af det samlede antal personer i Danmark – inkl. børn under 18 år, som lever i familier med kun én voksen, eller 38 procent af de voksne, som lever i familier med kun én voksen.

Familier 1. januar 1996 fordelt efter familietype[15]

	Enlige	Ægtepar	Andre par	Ikke hjemme-boende børn	I alt
Familier uden børn	1.444.514	601.679	164.912	14.350	2.225.455
Familier med børn	119.450	411.957	113.037	–	644.444
heraf med 1 barn	76.059	163.737	61.319	–	301.115
heraf med 2 børn	34.415	184.363	41.776	–	260.554
heraf med 3 børn eller flere	8.976	63.857	9.942	–	82.775
I alt	**1.563.964**	**1.013.636**	**277.949**	**14.350**	**2.869.899**
Fordeling					
Familier uden børn	50%	21%	6%	1%	78%
Familier med børn	4%	14%	4%	–	22%
I alt	**54%**	**35%**	**10%**	**1%**	**100%**
Familier med børn	100%	100%	100%	–	100%
heraf med 1 barn	64%	40%	54%	–	47%
heraf med 2 børn	29%	45%	37%	–	40%
heraf med 3 børn eller flere	8%	16%	9%	–	13%

Af det samlede antal familier udgør familier med kun én forsørger i alt 1,56 mill. (med 1,56 mill. voksne personer eller 1,74 mill. personer). Ægtepar udgør 1,01 mill. familier (med 2,02 mill. voksne personer eller 2,77 mill. personer). Andre par udgør 0,28 mill. familier (med 0,56 mill. voksne eller 0,73 mill. personer). Antallet af ikke-hjemmeboende børn udgør 0,01 mill.

Af det samlede antal familier, har 2,23 mill. familier ikke-hjemmeboende børn under 18 år (cfr. at de ikke nødvendigvis er barnløse), mens 0,64 mill. familier har hjemmeboende børn. Af det samlede antal familier med hjemmeboende børn under 18 år, er 0,12 mill. eneforældrefamilier.

Parfamilierne udgør i alt 1,29 mill., heraf 0,77 mill. familier uden hjemmeboende børn under 18 år og 0,52 mill. med hjemmeboende børn under 18 år. Ægteparrene udgør i alt 1,01 mill. familier, hvoraf 0,60 er uden hjemmeboende børn under 18 år og 0,41 mill. ægtepar har hjemmeboende børn under 18 år. Andre par udgør i alt 0,28 mill. familier. Heraf har 0,16 mill. familier ikke hjemmeboende børn under 18 år mens 0,11 mill. familier har hjemmeboende børn under 18 år.

Blandt familierne med hjemmeboende børn har hovedparten – 47% – kun ét hjemmeboende barn under 18 år, mens 40% har to børn og 13% har tre eller flere børn. I børnefamilier med en voksen, har 64% ét hjemmeboende barn, 29% har 2 hjemmeboende børn og 8% har 3 eller flere hjemmeboende børn under 18 år. Blandt ægteparrene med hjemmeboende børn under 18 år, har 40% ét barn, 45% har to børn og 16% har tre eller flere hjemmeboende børn. Blandt andre par i øvrigt med hjemmeboende børn under 18 år, har 54% ét barn, 37% har to børn og 9% har tre eller flere hjemmeboende børn.

15. Kilde: Danmarks Statistik, Statistiske efterretninger, Befolkning og valg 1996:8. Husstands- og familiestatistik 1. januar 1996. Familier med børn er familier, som har hjemmeboende børn under 18 år, mens familier uden børn er familier, som ikke har hjemmeboende børn under 18 år.

b. Familieindkomster og familiernes formuer

Tallene i det følgende er baseret på det statistiske familiebegreb.[16]

Den gennemsnitlige *familieindkomst*[17] for alle familier inkl. enlige er 219.000 kr., og for par 330.000 kr.

Indtægten er større for *børnefamilier* end for familier uden børn. Gennemsnitsindkomsten er for

- familier uden børn 185.000 kr.,
- familier med 1 barn 321.000 kr.,
- familier med 2 børn 354.000 kr.
- familier med 3 børn eller flere 337.000 kr.

For *par* er gennemsnitsindkomsten 330.000 kr. Har parrene ingen børn, er deres gennemsnitlige indkomst 301.000 kr., og har de børn er gennemsnitsindkomsten mellem 356.000 kr. og 379.000 kr.

Enlige uden børn har en gennemsnitsindkomst på 135.000 kr., mens enlige med børn har mellem 173.000 kr. og 182.000 kr. i gennemsnitsindkomst. For de enlige mænd er gennemsnitsindkomsten 148.000 kr., således at enlige mænd uden børn har 146.000 kr. som gennemsnitsindkomst og enlige mænd med børn mellem 213.000 kr. og 236.000 kr. Enlige kvinder har en gennemsnitsindkomst på 132.000 kr., således at enlige kvinder uden børn har en

16. Dvs. at familier med børn er familier med hjemmeboende børn under 18 år, og at familier uden børn er familier uden hjemmeboende børn under 18 år. Gruppen af familier uden børn indeholder derfor relativt flere familier på overførselsindkomster (især folkepension, efterløn og uddannelsesstøtte). Gennemsnitsindkomsterne for familier uden børn vil således generelt være lavere i familier uden hjemmeboende børn under 18 år end i familier med hjemmeboende børn. Omvendt vil formuen ofte være større i familier uden hjemmeboende børn, idet formuen typisk bygges op over et livsforløb.

17. Familieindkomst omfatter primærindkomst, formueindkomst og overførselsindkomst. Primærindkomst omfatter løn o.l. herunder bidrag til arbejdsgiveradministrerede pensionsordninger og nettooverskud af selvstændig virksomhed. Erhvervsmæssige renteindtægter og -udgifter er holdt ude fra opgørelsen af virksomhedsoverskuddet. Formueindkomst omfatter nettorenteindtægt, herunder også nettorenteindtægt i forbindelse med selvstændig virksomhed, aktieudbytte, fortjeneste ved salg af visse formuegoder og en beregnet lejeværdi af egen bolig. Overførselsindkomst omfatter kontanthjælp, arbejdsløshedsdagpenge o.l., sygedagpenge, offentlige pensioner, efterløn, stipendier og rentetilskud fra Statens Uddannelsesstøtte. Renteindtægter indgår ikke i overførselsindkomsten.

gennemsnitsindkomst på 125.000 kr., og enlige kvinder med børn en gennemsnitsindkomst mellem 171.000 kr. og 178.000 kr.

Når den samlede familieindkomst ses i lyset af *børnenes alder*, er der en tendens til, at familier med større børn også har større indkomster. Fx har par med børn i alderen 15-17 år 403.000 kr. i gennemsnitsindkomst, mens par med børn mellem 0 og 6 år har en gennemsnitsindkomst på 336.000 kr.

Den samlede familieindkomst er 619 mia. kr.

Familieformuen er gennemsnitligt 210.000 kr. for alle familier inkl. de enlige, og 288.000 kr. pr. par. Gennemsnitsformue er for

- par uden børn 423.000 kr.,
- par med 1 barn 133.000
- par med 2 børn eller flere 55.000 kr. – 65.000 kr.

Familier uden børn har en gennemsnitsformue på 248.000 kr., mens familier med 1 barn har en gennemsnitsformue på 110.000 kr., med 2 børn 61.000 kr. og med 3 eller flere børn 51.000 kr.

Enlige mænd har en gennemsnitsformue på 125.000 kr., fordelt således at

- enlige mænd uden børn har 126.000 kr.,
- enlige mænd med 1 barn 66.000 kr.
- enlige mænd med 2 børn eller flere mellem 134.000 kr. og 172.000 kr.

Enlige kvinder har en gennemsnitsformue på 204.000 kr., således at

- enlige kvinder uden børn har 234.000 kr.,
- enlige kvinder med 1 barn 37.000 kr.
- enlige kvinder med 2 eller flere børn mellem 18.000 kr. og 23.000 kr.

Den samlede familieformue er 595 mia. kr.

Det samlede privatkonsum er ca. 460 mia. kr.

Den samlede beskatning udgjorde i 1994 480 mia. kr., hvoraf indkomstskatterne tegnede sig for knap 290 mia. kr. Af disse blev knap 195 mia. kr. tilbageført husholdningerne via sociale overførselsindkomster.

c. Sociale udgifter til familien

Udgifter til sociale ydelser, mia. kr. i 1994-prisniveau.[18]

	1986	1994	Stigning i procent
Sygdom	48,9	53,3	9%
Invaliditet og handicap	18,8	27,0	44%
Arbejdsskader	2,8	2,2	–20%
Alderdom	83,2	112,1	35%
Familier	23,6	35,4	50%
Beskæftigelse	29,0	48,6	68%
Bolig	4,1	7,5	84%
Andre ydelser	8,2	17,2	108%
I alt	**218,6**	**303,4**	**39%**
Kroner pr. indbygger	42.700	58.300	37%

18. Kilde: Danmarks Statistik, Statistisk Tiårsoversigt 1996. Udgifterne til sociale ydelser omfatter:
Sygdom: Sygesikring; dagpenge under sygdom udbetalt af kommunerne; arbejdsgivernes beregnede udgifter til dagpenge i arbejdsgiverperioden; hospitals- og sundhedsvæsen; skole- og børnetandpleje.
Invaliditet og handicap: Invalidepension; førtidspension med invaliditetsbeløb; forsorg for invalider og handicappede; revalidering; kontanthjælp til familier med handicappede børn eller voksne.
Arbejdsskader: Arbejdsskadeforsikring; arbejdstilsyn.
Alderdom: Folkepension; almindelig førtidspension; delpension; ATP; tjenestemandspensioner; pensionskasser under tilsyn af forsikringsrådet; efterløn; plejehjem og andre institutioner for pensionister; dagcentre og andet omsorgsarbejde; hjemmehjælp; begravelseshjælp.
Familier: Dagpenge ved svangerskab, fødsel og adoption; svangerskabshygiejne; sundhedspleje; lægeundersøgelser af børn; børnefamilieydelse fra 1987; børnetilskud; fra 1987 udgår ungdomsydelse; 1984 engangstilskud til børn under 10 år; forskudsvis udbetaling af børnebidrag (netto); dag- og døgninstitutioner for børn og unge; anden bistand til børn og unge; hjemmehjælp til andre end pensionister.
Beskæftigelse: Arbejdsløshedsforsikring (excl. efterløn, som er anført under alderdom); arbejdsanvisning; erstatning for indkomsttab under uddannelse/omskoling ydet af staten; beskæftigelsesarbejder.
Bolig: Boligsikring; boligydelse; pensionistboliger; tab på offentlige garantier på lån til boligindskud.
Andre ydelser: Kontanthjælp efter bistandsloven; besættelsestidens ofre, Lønmodtagernes garantifond.

Udgifter til familier og børn er i perioden steget med 50%, fra 24 mia. kr. i 1986 (i 1994 prisniveau) til 35 mia. kr. i 1994. Af beløbet i 1994 udgjorde udgifter til børnetilskud og børnefamilieydelse knap 10 mia. kr., udgifterne til dagpenge i forbindelse med graviditet og fødsel udgjorde knap 5 mia. kr., udgifterne til dagtilbud udgjorde ca. 15 mia. kr., mens foranstaltninger for børn og unge i øvrigt udgjorde godt 5 mia., heraf overvejende udgifter i forbindelse med døgninstitutioner.

Den tungeste post på det sociale udgiftsbudget er alderdom. Udgifterne hertil udgjorde i 1994 112 mia. kr., svarende til en stigning på 35% i forhold til 1986, hvor udgifterne i 1994 prisniveau er opgjort til 86 mia. kr. Af de samlede udgifter til alderdom i 1994 udgjorde udgifterne til folkepension, almindelig førtidspension og delpension 60 mia. kr., udgifterne til efterløn og ATP udgjorde 15 mia. kr., udgifterne til tjenestemandspensionerne udgjorde godt 11 mia. kr., udgifterne til pensionskasser udgjorde 5 mia. kr., mens udgifterne til institutioner for ældre, hjemmehjælp og omsorgsarbejde for pensionister udgjorde knap 21 mia. kr.

Hertil kommer udgifterne til ældreboliger, pensionistboliger og boligydelse til pensionister, som i alt udgjorde knap 6 mia. kr. i 1994. I alt er udgifterne til boliger, inkl. udgifterne til boligstøtte (boligsikring til ikkepensionister) steget med 84% fra 1986 til 1994, hvor de samlede udgifter udgjorde knap 8 mia. kr.

Et andet tungt område på det sociale udgiftsbudget er beskæftigelse, som tegner sig for 35 mia. kr., svarende til en stigning på 68% i forhold til 1986, hvor udgifterne i 1994 prisniveau er opgjort til 29 mia. kr. Af de samlede udgifter til beskæftigelse i 1994 udgjorde udgifterne til arbejdsløshedsforsikring 35 mia. kr., arbejdsformidling 4 mia. kr. og beskæftigelsesforanstaltninger knap 9 mia. kr.

Hertil kommer udgifterne til arbejdsskader, som er faldet med 20% i faste priser fra knap 3 mia. kr. 1986 til godt 2 mia. kr. i 1994.

Udgifterne til sygdom er kun steget med 9% i perioden fra 49 mia. kr. i 1986 til 53 mia. kr. i 1994. Udgifterne til sygesikring og hospitals- og sundhedsvæsen udgjorde ca. 34 mia. kr. i 1994, svarende til en stigning på ca. 13% i forhold til 1986, hvorimod udgifterne til dagpenge er faldet med ca. 8% fra 1986 til 1994, hvor de udgjorde 9 mia. kr.

Udgifterne til invaliditet og handicap er steget med 44% i faste priser fra 1986 til 1994. I 1994 udgjorde de samlede udgifter 27 mia. kr, hvoraf udgifterne til førtidspension udgjorde godt 17 mia. kr., og udgifterne til revalidering knap 4 mia. kr.

Den største stigning i udgifterne i perioden 1986 til 1994 er sket i udgifterne til andre sociale ydelser, som er mere end fordoblet. Samlet udgjorde udgifterne i 1994 17 mia. kr., hvoraf udgifterne til bistandshjælp udgjorde 13 mia. kr.

2.4. Udviklingstendenser

Da kulturen ikke kan låses fast som et øjebliksbillede på et fotografi, gives der i det følgende et kalejdoskopisk billede af den historiske dimension af familiebegrebet. Dette sker i erkendelse af, at kulturen er en bevægelse; en overgang fra det, den har været, til det, den skal blive. Der kan derfor ikke gives noget dækkende billede af familiebegrebet i lovgivningen uden at tage den historiske dimension med. Der sigtes ikke tilnærmelsesvis mod en udbygget gennemgang, men kun fremdragelse af særligt iøjnefaldende og principielle træk – nogle stikord til en forståelse for ændringerne.[19]

a. Fra slægt til kernefamilie

Helt tilbage fra middelalderen var slægten en meget vigtig faktor, bl.a. med hensyn til social status: "Blodets bånd" var vigtigere end "Ægteskabets bånd", og ægteskabet udtrykte i et vist omfang en alliance mellem to slægter. Familieideologien var nært knyttet til religionen. I bondefamilien, som var altdominerende i 1600- og 1700 tallet, var der et meget nært arbejdsmæssigt, produktionsmæssigt og socialt fællesskab, som ofte varede livet ud for det enkelte familiemedlem. Enkeltindivider i gruppen blev derfor knyttet sammen af stærke økonomiske og sociale bånd, og der var et gen-

19. Redegørelsen sker med de forbehold, som nødvendigvis må tages ved en generel skildring af familieforhold og samfundsforhold i fortid og nutid. Ét af problemerne er, at der næppe er nogen overvældende lighed i livsvilkårene for, fx storkøbmanden og daglejeren i det 18. århundrede. Et andet problem er, at de kilder vedrørende fortidens familieforhold, som der normalt øses af, ofte vil være koncentreret om dominerende befolkningsgruppers forestillinger om familien – måske endog til en vis grad deres ønsketænkning.

sidigt afhængighedsforhold mellem medlemmerne, således at den enkelte med rette kunne siges at være en del af helheden og underordnet denne og det fælles bedste.

Forsørgelsen var knyttet til familien i bred forstand. Netop i en tid der endnu ikke kendte meget til offentlig hjælp og omsorg, var familiesammenholdet vigtigt, idet hjælp i tilfælde af sygdom, ulykke, alderdom o.l. var en byrde, der lå på familien. Familiedannelsen udgjorde formentlig en social nødvendighed: Familien varetog samfundets fundamentale interesse i såvel produktion og børneopdragelse, som uddannelses-, forsørgelses- og omsorgsfunktioner over for syge og gamle – også uden for kredsen af det, der i dag kaldes kernefamilien. Familien *var* samfundet.

Sikring af, at denne sociale nødvendighed blev til virkelighed, skete bl.a. ved en ideologisk overbygning på reglerne om ægteskabsindgåelse og forholdet til børnene. I middelalderen blev ægteskabet således dels betragtet som en livsvarig og uopløselig forbindelse, dels som et kirkeligt anliggende. Også i tiden omkring danske lov, dvs. i 1600- og 1700 tallet, blev ægteskabet anset for en "en evig kontrakt", der grundede sig på naturens ret og bibelen, hvorpå den kristelige konges love hvilede. Den naturretlige begrundelse eller ideologi var hensigtsmæssig på den måde, at den ansås indiskutabel; den udgjorde et godt ståsted for cementering af samfundets fundamentale interesse i ægteskabet, og dets forsørgelses- og omsorgsfunktion.

b. Ægteskab, forsørgelse og fællesskabsregler

I 1800-tallet ændredes familiestrukturen og familieideologien væsentligt. Fællesskabets omfang og indhold svækkedes i løbet af det 19'ende århundrede som følge af industrisamfundet. Slægtens betydning mindskedes, og familiens betydning som produktionsenhed ændredes, idet manden nu ofte arbejdede uden for hjemmet. Nedtoningen af de fælles funktioner ændrede imidlertid ikke på det forhold, at familien opfattede sig som et fællesskab; ikke som to individer. Faderen var dominerende, når der skulle træffes beslutninger, og han skulle desuden tage sig af familiens materielle behov, mens hustruen, moderen, skulle tage sig af husholdningen og børnene. Forsørgelsen blev med lønarbejdet til pengeforsørgelse fra manden til hustruen og børnene. Samtidig ændrede familiens forsørgelsesgrundlag karakter, idet det nu blev den fremtidige løn.

Ægteskabet var principielt eneste accepterede form for familiedannelse. Dets hovedformål blev anset for at være børneavl og børneopdragelse. Børn uden for ægteskab udgjorde et brud på den sociale orden, derved at barnet ikke fødtes ind i en social sammenhæng med materiel basis for at sørge for og bekoste dets opvækst, og det var følgelig udsat for social deklassering. Opfattelsen af ægteskabet som et kirkeligt anliggende ændredes i løbet af det 19'ende århundrede til en verdsliggørelse.

Retlige manifestationer af det klassiske familiebillede og familieideologien udgjordes bl.a. af, at ægteskabet kun kunne opløses af alvorlige grunde. Mens mandens forsørgelsespligt omfattede både det indbyrdes forhold og forholdet til det offentlige, gjaldt hustruens forsørgelsespligt over for manden kun i forhold til det offentlige; modtagelse af fattighjælp var således baseret på en bedømmelse af ægtefællernes samlede økonomiske situation. Ved separation blev ægteskabet anset for fortsat bestående, men blot suspenderet, hvorfor forsørgelsespligten ud fra logiske betragtninger blev fastholdt. Ved skilsmisse bortfaldt ægteskabet og dets retsvirkninger, herunder forsørgelsespligten, normalt.

I perioden 1920-1960'erne gennemførtes de store reformer i familieretten, ligesom velfærdsstaten blev indført.

Det standardmønster for familien, der er ridset op ovenfor, lå til grund for den omfattende familielovgivning i 1920'erne. "Modellen" var således en familie med en udeerhvervende, pengeindtjenende mand og en hjemmearbejdende hustru. Med de liberalistiske frihedsidealer og kvindernes frigørelse blev familieideologien centreret om ligestilling og selvstændighed – som et samvirke mellem individer med værdsættelse både af pengeforsørgelse og af hus- og omsorgsarbejdet. Samtidig cementeredes verdsliggørelsen, ligesom det anerkendtes, at der var behov for at forbedre forholdene for de "uægte" børn. I forholdet til det offentlige blev familien fortsat betragtet som en enhed.

Ændringerne i familieideologien medførte omfattende ændringer i lovgivningen. Begge ægtefæller blev synlige i lovgivningen. Under ægteskabet blev forsørgelsespligten mellem ægtefællerne gjort gensidig, og der indførtes ligestilling mellem ægtebørn og børn født uden for ægteskab med hensyn til arveret mv. I "Familierettens lykkelige periode" fra 1940-1968 var der ro omkring familieretten.

c. Pluralistisk, individualiseret familie og velfærdsstaten

Udviklingen siden 1960'erne er præget af pluralisme og individcentrering. I den fuldgroede velfærdsstat ses den individualiserede familie og dette fortsætter, uanset økonomien lægger pres på velfærdsstaten. Familien og dens funktioner indsnævres og nuanceres, kontraktsideologien vinder terræn, og fællesskabsregler forsvinder på mange felter.

Familiestrukturen er blevet pluralistisk. Opkomsten af de mange ugifte samlivsforhold især fra 1970'erne og frem, har reduceret ægteskabet til én form for samliv blandt flere. Også opløsningerne er blevet pluralistiske. Ægteskabet er ikke mere nødvendigvis et livsfællesskab "til døden skiller", men skilsmisser er blevet hyppige. Illustrerende er således, at skilsmissetallet i perioden 1931-40 udgjorde ca. 3.000 årligt, mens det i 60'erne udgjorde 6-8.000 årligt og i 90'erne ca. 15.000 årligt.

De fælles funktioner i familien er udsat for en nedtoning i forhold til den samlede mængde af livsaktiviteter – såvel for ægtefæller som for ugifte samlevende. Både det arbejdsmæssige og det sociale fællesskab mindskes, og der er skabt opdeling mellem arbejdsliv og privatliv. Endvidere er børnepasningen delvis overtaget af offentlige børneinstitutioner, og pasningen af gamle og syge er i høj grad overtaget af offentlige plejehjem mv. Disse forhold har haft til konsekvens, at den moderne familie primært fungerer som et fællesskab om børn, forbrug, følelser og seksualitet og i langt mindre omfang end tidligere omfatter egentligt arbejdsfællesskab.

Familiens forsørgelse har ændret sig. I forhold til forsørgelse fra det offentlige har et markant samfundsmæssigt udviklingstræk især i 1960'erne været en bredt anlagt sikring af lønarbejderne: Folkepension, invalidepension, sygesikring, arbejdsløshedsunderstøttelse og kontanthjælp. De rettigheder, der flyder af disse sociale sikringsordninger, har til en vis grad erstattet familien i relation til sikringen af den enkeltes forsørgelse. Familieforsørgelsen suppleres af generel offentlig forsørgelse i velfærdsstaten. Ændringen til "medforsørgelse" gælder også i ægtefællernes indbyrdes forhold. Med lønarbejdet og kvindernes deltagelse i erhvervslivet har forsørgelsesmønsteret ændret sig. To-indkomstfamilien er blevet meget almindelig, og heltidshusmødre er efterhånden blevet et fænomen, der først og fremmest findes i de ældre årgange samt hos kvinder med spædbørn og børnepasningsorlov.

Ved ændringerne i forsørgelsesforholdene mindskes nødvendigheden af indbyrdes økonomisk solidaritet mellem familien i bred forstand og til dels også mellem ægtefæller. Forsørgelsen ændres fra et familieanliggende til dels et offentligt dels et individuelt anliggende. Et aspekt heraf er, at fokus er flyttet fra den privatretlige forsørgelsespligt til et fordelingspolitisk spørgsmål om, i hvilket omfang forsørgelse skal påhvile det offentlige og i hvilket omfang familien.

Såvel inden for det sociale område som inden for skatteområdet er der en klar tendens til at erstatte familieprincippet med et individualprincip på en lang række områder. Det gælder lovgivningen om sociale ydelser, herunder revalideringshjælp, folkepension, førtidspension samt diverse ydelser til børn(efamilier); det gælder sociale (sikrings) ydelser – herunder dagpenge, efterløn mv., og det gælder de sociale pensioner. Også i skattemæssig henseende har lovgivningen bevæget sig fra et dominerende sambeskatningsprincip til et overvejende særbeskatningsprincip. Familieprincippet er herefter begrænset til en række særregler med individualprincippet som udgangspunktet. Dette indebærer, at ægteskabet mere eller mindre tømmes for retsvirkninger i offentligretlig henseende, og der opstår en dualistisk familieret, hvor individualprincippet er fremherskende på det offentligretlige område, mens familieprincippet stadig er fremherskende på det privatretlige område.

I 1983 blev der nedsat et udvalg til behandling af spørgsmålet om ligebehandling af samliv med og uden ægteskab inden for den sociale lovgivning. Det blev angivet som et grundlæggende synspunkt for fremtidige reformer, at der ikke skulle være særlige fordele ved at leve i et samliv uden ægteskab. I udvalgets betænkning fra 1986 (nr. 1087/1986) udtrykte udvalget som sin opfattelse, at der ikke var en entydig løsning på, hvorledes et samliv uden ægteskab kunne ligebehandles med samliv med ægteskab. Udvalget skitserede to løsningsmodeller: Individualprincippet, der indebærer, at hver enkelt person alene vurderes ud fra sine egne økonomiske forhold, således at en social ydelse tildeles og beregnes til den enkelte uafhængigt af tilknytningen til en ægtefælle eller en husstand. Husstandsprincippet, der indebærer, at hjælpen tildeles og beregnes under hensyn til den enkeltes tilknytning til en anden person eller en husstand. Udvalget henviste til, at valget af løsningsmodel inden for de enkelte områder var et politisk valg. Individualprincippet ville give store merudgifter, men var til

gengæld i overensstemmelse med den almindelige udvikling i samfundet. Husstandsprincippet ville indebære besparelser, men rejste samtidig betydelige administrative problemer.

Ved en folketingsbeslutning af 14. maj 1987 opfordrede Folketinget regeringen til at indføre individualprincippet på det familie- og socialpolitiske område:

> "1. At udarbejde en plan og en gradvis men målrettet gennemførelse af regler om ægtefællers og samlevendes selvstændighed og ligestilling (individualprincippet) i sociallovgivningen og på alle andre lovområder på grundlag af den nu afgivne betænkning nr. 1087 fra Socialministeriets udvalg vedrørende ligebehandling mellem samliv med eller uden ægteskab (Trier-udvalget).
>
> 2. At sikre gennemført en løbende automatisk regelsanering ved i al fremtidig lovgivningsarbejde, der berører familiens forhold, at indføre individualprincippet og i de tilfælde, hvor det fraviges, da nøje at begrunde hvorfor".

Vedtagelsen af individualprincippet har sat sig en række spor i den socialretlige lovgivning. Dog har fordelingspolitiske hensyn bevirket, at faktiske forsørgelsesforhold fortsat tillægges vægt i en række relationer.

Ved vurderingen af familiebegrebets indhold, begrundelse og betydning i lyset af udviklingen, må der således i særlig grad tages hensyn til

- pluralismen i familiestrukturen
  - mange samlivsforhold
  - mange skilsmisser
  - mange enlige forældre
  - mange sammenbragte familier

- den individualiserede familie
  - to-indkomstfamilien

- velfærdsstaten
  - betydning af privatretlig forsørgelse mindskes
  - offentlig forsørgelse øges
  - fordelingspolitik central

ANDEN DEL

LOVGIVNINGENS BRUG AF FAMILIEBEGREB

Den danske lovgivning er gennemgået for at beskrive, hvilket familiebegreb der anvendes inden for de enkelte områder og med hvilke retsvirkninger samt hvilke begrundelser.

Områderne er opdelt i *seks hovedområder*, nemlig den traditionelle familieret, det sociale område, beskæftigelse, skattelovgivningen, sundhedsområdet og det formueretlige område. Disse omtales nedenfor i pkt. 3-8.

Inden for hvert af hovedområderne skitseres hvilke *retsvirkninger*, der er tale om i relation til børns omsorg og forsørgelse; og i relation til voksnes omsorg og forsørgelse. Redegørelsen fremhæver hovedreglerne inden for de enkelte områder og citerer de mest centrale bestemmelser. For hvert af de seks hovedområder konkluderes, *hvilket familieprincip* der anvendes og med hvilken *begrundelse*.

I pkt. 9 opsummeres gældende ret, således at der ved en skitsemæssig gennemgang gives et overblik over, indenfor hvilke områder de enkelte *familiebegreber* anvendes.

3. Familieretten

Den traditionelle familielovgivning regulerer
- forældreskab, herunder faderskab til børn samt regler om adoption
- omsorgspligt og bestemmelsesret over for børnene (forældremyndighed)
- forsørgelsespligt overfor børnene
- arveret for børn og forældre
- omsorgspligt og personlige forhold mellem familiens voksne medlemmer
- indbyrdes forsørgelsespligt og formuefællesskab mellem familiens voksne medlemmer
- arveret ved en persons død, herunder ret til uskiftet bo og andre ægtefællefordele.
- individualprincip med hensyn til særråden og særhæften under ægteskabet
- ugifte samlevende har ikke privatretlig forsørgelse, formuefællesskab og legal arveret
- visse muligheder for individuelt at fravige lovens regler ved ægtepagt, testamente o.l.

3.1. Børn

Faderskab og forsørgelsespligt er ikke knyttet til ægteskab mellem familiens voksne medlemmer, men der gælder dog nogle formodningsregler for ægtefæller i relation til faderskab. Med hensyn til adoption er det af væsentlig betydning, om adoptanterne er gift. Forældremyndigheden, som hjemler omsorgspligt og bestemmelsesret i forhold til barnet, er afgørende betinget af, om familiens voksne medlemmer er gift, idet kun en far, der er gift med moderen, automatisk har del i forældremyndigheden.

a. Forældreskab, herunder faderskab

Retligt forældreskab begrundes for moderen med den omstændighed, at en kvinde føder et barn. Hermed har moderskabet traditionelt været anset

entydigt bestemt. De nye muligheder for in-vitro-fertilisation med brug af ægdonor, har kompliceret moderskabet, idet der nu udover den fødende kvinde kan være en genetisk mor, der har leveret ægget. I udlandet ses eksempler på, at spørgsmålet om moderskab i sådanne tilfælde ender for domstolene, fordi der er konflikt mellem parterne. I Danmark har der så vidt vides ikke været konflikter herom for domstolene. Spørgsmålet om retligt moderskab er ikke reguleret i loven om kunstig befrugtning, men i betænkning nr. 1350 fra Justitsministeriets Børnelovsudvalg foreslås indført en regel om, at den fødende kvinde er retlig mor til barnet.

For faderens vedkommende findes reglerne om det retlige forældreskab – faderskabet – i børneloven. Reglerne er forskellige, alt efter om forældrene er gift eller ej. Der gælder således en formodningsregel for, at ægtemanden er retlig far til barnet, men i visse tilfælde kan der føres modbevis, særlig ved brug af blodprøve og evt. DNA-analyse, som viser, at en anden mand er genetisk/biologisk far til barnet. Tilsvarende bevis kan føres for det genetiske/biologiske faderskab, når der er tale om et barn uden for ægteskab.

Centrale bestemmelser i børneloven er:

§ 1. Ægtebørn er børn af forældre, som på avlingstiden levede i eller senere har indgået ægteskab med hinanden.

§ 2. Et barn, som kan være avlet under moderens ægteskab, anses som barn af ægtemanden. Dette gælder dog ikke, såfremt det godtgøres, at moderen har haft samleje med en anden mand, og det må antages, at barnet er avlet af denne eller hvis det ..... kan anses som sikkert, at ægtemanden ikke er barnets far.

§ 3. Et barn som fødes, efter at moderen har indgået ægteskab, men som må være avlet forinden, anses som barn af ægtemanden. Rejses der faderskabssag, gælder dette dog kun, ...

§ 6. Som fader til et barn uden for ægteskab anses den, der inden for avlingstiden har haft samleje med moderen, medmindre...

Stk. 2. Har moderen .. haft samleje med flere mænd, kan en sagsøgt dog kun anses som fader til barnet, såfremt der er væsentlig større sandsynlighed for, at barnet er avlet af ham end af en anden.

Det retlige forældreskab medfører en række retsvirkninger, herunder forsørgelsespligt over for barnet, arveret, mulighed for forældremyndighed/samvær i forhold til barnet og betydning i relation til indfødsret. Reglerne er genstand for reformovervejelser, jf. Betænkning nr. 1350 fra Justitsministeriets Børnelovsudvalg.

b. Adoption

Ved adoption efter de nugældende regler stiftes ved adoptionsbevillingen et slægtskab, der uden at være et biologisk/genetisk slægtskab fører til retligt forældreskab mellem adoptivbarnet og adoptanten, mens forældreskab og retligt slægtskab mellem barnet og dets genetiske slægt afbrydes.

Centrale bestemmelser i adoptionsloven er:

§ 16. Ved adoption indtræder samme retsforhold mellem adoptant og adoptivbarn som mellem forældre og deres ægtebarn .....

Stk. 2. Såfremt en ægtefælle adopterer en ægtefælles barn eller adoptivbarn, får barnet i forhold til ægtefællerne samme retsstilling, som om det var deres barn.

Ifølge adoptionsloven skal adoptanten godkendes, og der er særregler om, at kun ægtefæller kan adoptere sammen. Ugifte samlevende, husstandsmedlemmer, nærtstående o.l. kan ikke sammen adoptere et barn med den virkning, at de får fælles forældremyndighed. Tilsvarende kan registrerede partnere efter en særlig regel i partnerskabsloven ikke sammen adoptere et barn. En enlig kan derimod eventuelt adoptere alene.

§ 4a. Er den, som ønskes adopteret, under 18 år, må adoptionen kun bevilges, når ansøgeren er godkendt som adoptant .....

§ 5. Den som er gift, kan kun adoptere sammen med sin ægtefælle, medmindre ..... Dog kan den ene ægtefælle med den andens samtykke adoptere dennes barn eller adoptivbarn.

Stk. 2. Kun ægtefæller kan adoptere sammen.

§ 20. Hvis ægtefæller har fælles adoptivbarn, kan adoptivforholdet kun ophæves over for dem begge.

Der gælder særregler for adoption af en ægtefælles barn og adoption af nært beslægtede og børn, hvortil der er et særligt tilknytningsforhold, idet adoptanten i disse tilfælde ikke skal godkendes.

§ 4a. Stk. 2. Godkendelse [som adoptant] kræves dog ikke ved adoption af ægtefællens barn eller adoptivbarn eller efter regler fastsat af justitsministeren i tilfælde, hvor der består nært slægtskab eller andet særligt tilknytningsforhold mellem adoptanten og adoptivbarnet eller dettes forældre.

c. Omsorg (forældremyndighed og samvær)

Omsorgspligten overfor et barn og bestemmelsesretten over det er knyttet til forældremyndigheden. Indholdet heraf er kun sparsomt reguleret.

Centrale bestemmelser i forældremyndighedsloven er:

§ 2. Forældremyndighedens indehaver skal drage omsorg for barnet og kan træffe afgørelse om dets personlige forhold ud fra barnets interesse og behov.

Stk. 2. Barnet har ret til omsorg og tryghed. Det skal behandles med respekt for sin person og må ikke udsættes for legemlig afstraffelse eller anden krænkende behandling.

Lovgivningen om, hvem der har forældremyndighed over et barn, er derimod udførlige. De er i hovedsagen knyttet til det retlige moderskab og faderskab, men forældremyndigheden er også afhængig af, hvorvidt forældrene er gift med hinanden. Gifte forældre har således efter forældremyndighedsloven automatisk fælles forældremyndighed, når et barn bliver født.

§ 4. Er forældrene gift med hinanden ved barnets fødsel, eller indgår de senere ægteskab, har de fælles forældremyndighed. .....

Forældremyndighed kan endvidere overføres til et ægtepar ved aftale:

§ 11. Forældremyndigheden kan ved aftale godkendt af statsamtet overføres til den af forældrene, der ikke har forældremyndigheden, eller til andre. Forældremyndigheden kan overføres til et ægtepar i forening, herunder den ene af forældrene og dennes ægtefælle .....

Tilsvarende kan forældremyndigheden ved dødsfald overføres til fx stedforældre eller bedsteforældre.

> § 14. Har forældrene fælles forældremyndighed, og dør den ene, forbliver forældremyndigheden hos den anden. Bor barnet ved dødsfaldet ikke hos den efterlevende, kan en anden i forbindelse med dødsfaldet anmode om at få tillagt forældremyndigheden .....
>
> Stk. 2. Har én af forældrene forældremyndigheden alene, og dør denne ..... bestemmes under hensyn til, hvad der er bedst for barnet, hvem der skal have forældremyndigheden. Anmoder den efterlevende af forældrene om forældremyndigheden, imødekommes anmodningen, medmindre .....
>
> Stk. 4. Forældremyndigheden kan tillægges et ægtepar i forening, herunder den efterlevende af forældrene og dennes ægtefælle.

Ugifte samlevende har ikke automatisk fælles forældremyndighed, men moderen har forældremyndigheden alene. Er de enige herom, kan de dog aftale fælles forældremyndighed.

> § 5. Er forældrene ikke gift med hinanden, har moderen forældremyndigheden alene, medmindre forældrene har indgået aftale om fælles forældremyndighed.
>
> § 6. Forældrene kan aftale, at de skal have fælles forældremyndighed...

Ved samlivsophævelse kan hver af forældrene kræve, at den fælles forældremyndighed skal ophøre. Ved uenighed afgør retten under særligt hensyn til, hvad der er bedst for barnet, hvem af forældrene der skal have forældremyndigheden alene. Har ægtefællerne været gift eller har aftalt fælles forældremyndighed, er de ligestillede. Har moderen forældremyndigheden alene, fordi parterne ikke er gift, er parterne også ligestillede, hvis de har levet sammen i længere tid, jf. forældremyndighedslovens § 12, stk. 1, mens overførsel fra moderen til faderen i andre tilfælde kun sker i tilfælde, hvor „ændringen er bedst for barnet", jf. § 12, stk. 2.

Den af forældrene, der ikke har del i forældremyndigheden, har ret til *samvær* med barnet. Denne ret tilkommer kun den af forældrene, der har retligt faderskab (eller moderskab), mens der ikke er hjemmel til at fastsætte samvær for husstandsmedlemmer, forsørgere og nærtstående, fx barnets bedsteforældre, mostre o.l. Heller ikke stedforældre, plejeforældre o.l. gives ret til samvær i forældremyndighedsloven.

§ 16. Barnets forbindelse med begge forældre søges bevaret ved, at den, der ikke har barnet boende, har ret til samvær.

Ved Haager-konventionen er forældremyndighedens indehaver tillagt rettigheder i forhold til børn, som ulovligt er fjernet til et andet land, således at de kan tilbagegives til Danmark. En tilsvarende pligt til tilbagegivelse fra Danmark er hjemlet i børnebortførelsesloven med hensyn til børn, som ulovligt er bragt til eller tilbageholdt i Danmark. Loven indeholder også regler om anerkendelse af andre landes afgørelser om forældremyndighed og samvær.

Lov om international børnebortførsel indeholder regler herom:

§ 4. En afgørelse om forældremyndighed, om, hvor barnet skal bo, eller om samværsret, der er truffet i en stat, som har tiltrådt Europarådskonventionen, anerkendes her i landet.

Stk. 2. En afgørelse som nævnt i stk. 1 kan efter anmodning fuldbyrdes her i landet, hvis den kan danne grundlag for fuldbyrdelse i den stat, hvor afgørelsen er truffet (oprindelsesstaten), jf. dog §§ 5-8.

§ 6. En afgørelse efter § 4 kan ikke anerkendes eller fuldbyrdes, hvis:

1) afgørelsens virkninger vil være åbenbart uforenelige med grundlæggende danske principper for familiers og børns retsforhold,

2) afgørelsen på grund af ændrede forhold åbenbart ikke længere er forenelig med, hvad der er bedst for barnet,

3) barnet på det tidspunkt, da sagen blev indledt i oprindelsesstaten, var dansk statsborger eller havde bopæl her i landet uden at have en tilsvarende tilknytning til oprindelsesstaten ....

§ 10. Børn, som ulovligt er ført her til landet eller ulovligt tilbageholdes her, skal efter anmodning tilbagegives til den, som barnet tilbageholdes fra, hvis barnet umiddelbart før bortførelsen eller tilbageholdelsen havde bopæl i en stat, som har tiltrådt Haagerkonventionen.

Stk. 2. En bortførelse eller tilbageholdelse er ulovlig, hvis:

1) handlingen strider mod forældremyndighedsindehaverens rettigheder ... og

2) rettighederne udøvedes på det tidspunkt, hvor barnet blev bortført ...

§ 11. Tilbagegivelse efter § 10, stk. 1, kan nægtes, hvis:

1) der på tidspunktet for indgivelsen af tilbagegivelsesanmodningen til fogedretten er gået 1 år siden bortførelsen eller tilbageholdelsen og barnet er faldet til i sine nye omgivelser,

2) der er en alvorlig risiko for, at tilbagegivelsen vil være til skade for barnets sjælelige eller legemlige sundhed eller på anden måde sætte det i en situation, som det ikke bør tåle,

3) barnet selv modsætter sig tilbagegivelsen og barnet har nået en sådan alder og modenhed, at der bør tages hensyn til dets mening, eller

4) tilbagegivelsen ikke vil være forenelig med grundlæggende principper her i landet til beskyttelse af menneskelige friheder og rettigheder.

d. Forsørgelse

Reglerne om forsørgelse af børn er knyttet til det retlige faderskab (og moderskab) og er således uafhængig af, om forældrene er ægtefæller.

Den centrale bestemmelse herom i børneloven er:

§ 13. Forældrene er hver for sig forpligtet til at forsørge barnet. Barnet skal forsørges, opdrages og uddannes under hensyn til forældrenes livsvilkår og barnets tarv.

Forsørgelsespligten påhviler kun retlige forældre eller adoptivforældre og er ikke afhængig af forældremyndighedsspørgsmålet. En far eller mor har således forsørgelsespligt, selvom den pågældende ikke har del i forældremyndigheden, mens en stedfar eller stedmor ikke har forsørgelsespligt over for ægtefællens eller samleverens børn.

Forsørgelsespligten kan omformes til en bidragspligt, hvis den ikke opfyldes "in natura". Afgørelsen af hvornår forsørgelsespligten opfyldes, og hvornår der kan pålægges børnebidrag, giver vanskeligheder i praksis med hensyn til fælles forældremyndighed og i tilfælde, hvor barnet bor lige meget hos begge forældre, uanset kun den ene har forældremyndigheden, eller der er tale om udvidet samvær af betydeligt omfang.

§ 13, stk. 2. Opfylder én af forældrene ikke forsørgelsespligten over for barnet, kan statsamtet pålægge ham at udrede bidrag til barnets underhold.

Størrelsen af bidraget er knyttet dels til barnets og forældrenes vilkår, dels til et såkaldt normalbidrag.

§ 14, stk. 1. Bidraget fastsættes under hensyn til barnets tarv og forældrenes økonomiske kår, herunder deres erhvervsevne. Er begge forældre ubemidlede, fastsættes bidraget i almindelighed til det for barnets opholdssted til enhver tid gældende normalbidrag.

Civilretsdirektoratet udsender hvert år vejledende retningslinier for fastsættelse af højere børnebidrag end normalbidraget. Hovedvægten er lagt på bidragspligtiges indtægter. Bidragspligtiges udgifter spiller kun en lille rolle ved bidragsfastsættelsen bortset fra forsørgelsesforpligtelser over for andre børn. Heller ikke indtægtsforholdene hos den bidragsberettigede tillægges særlig stor betydning, men indgår dog i det samlede skøn. Der pålægges kun bidrag ud over normalbidraget, hvis den, der skal betale bidraget, har en væsentlig bedre økonomisk stilling end en arbejder med gennemsnitsindtægt. I visse tilfælde vil bidragets størrelse blive fastsat til et lavere beløb end det, de nævnte retningslinier fører til, eller bidrag vil slet ikke blive pålagt. Det gælder fx, hvis barnet har egne indtægter af en sådan størrelse, at det kan lægges til grund, at barnet helt eller delvis er i stand til at forsørge sig selv. Afgørelsen træffes efter et konkret skøn.

Bidragspligten over for børn ophører normalt ved barnets fyldte 18. år, men der kan dog pålægges uddannelsesbidrag til barnet er fyldt 24 år.

§ 14, stk. 2. Bidragspligten ophører ved barnets fyldte 18. år. Bidragspligten ophører endvidere, når barnet indgår ægteskab, medmindre statsamtet bestemmer andet.

Stk. 3. Bidrag til undervisning eller uddannelse kan dog pålægges indtil barnets fyldte 24. år.

Bidraget tilkommer barnet, men indkræves af den, der forsørger barnet. Barnet har således ikke en selvstændig ret til at kræve bidrag fastsat, og en bidragsresolution kan ikke indeholde en bestemmelse om, at bidraget skal betales direkte til barnet. Dette gælder også uddannelsessøgende unge over 18 år.

§ 18. Bidrag .... tilkommer barnet.

Stk. 2. Retten til at kræve bidrag fastsat og til at indkræve bidraget har den, der

afholder udgifterne ved barnets forsørgelse, såfremt den pågældende har eller ved forældremyndighedens ophør havde forældremyndigheden over barnet, eller lovligt har barnet i pleje. I det omfang det offentlige afholder udgifter til barnets forsørgelse, tilkommer retten den pågældende offentlige myndighed eller institution.

Hvis børnebidrag ikke betales rettidigt, kan de kræves udbetalt forskudsvist af det offentlige (kommunen). Forskellige betingelser skal dog være opfyldt, og det almindelige bidrag kan højst udbetales med normalbidraget. Uddannelsesbidrag kan aldrig udbetales forskudsvist. Når bidrag er udbetalt forskudsvis, indtræder kommunen i retten til at kræve bidraget betalt af den bidragspligtige.

Børnetilskudsloven indeholder i kapitel 3 regler om forskudsvis udbetaling af børnebidrag.

§ 11. Et bidrag til et barns underhold, der er fastsat efter loven om børns retsstilling kan, når det ikke betales på forfaldsdagen, udbetales af det offentlige til den person, der er berettiget til at kræve bidraget fastsat efter § 18, stk. 2, i lov om børns retsstilling.

Stk. 2. Udbetaling af bidrag sker efter ansøgning.

§ 12. Bidrag kan udbetales forskudsvis for tiden, indtil et barn fylder 18 år.

Stk. 3. Det er endvidere en betingelse for retten til at få bidrag udbetalt forskudsvist, at forældrene ikke lever sammen.

§ 14. Bidrag kan kræves udbetalt forskudsvis med det beløb, der er fastsat efter lov om børns retsstilling, dog højest med normalbidraget ....

e. Arv

Når en af forældrene dør, arver barnet som udgangspunkt, men arveretten suspenderes i det omfang den efterlevende ægtefælle har ret til at sidde i uskiftet bo, dvs. når der er tale om fællesbørn og fælleseje.

Arvelovens centrale regel er:

§ 8. Efter den ene ægtefælles død er den anden ægtefælle berettiget til at overtage fællesboet uden at skifte med deres fælles livsarvinger.

Barnet arver – sammen med evt. søskende – det hele, hvis der ingen efterlevende ægtefælle er, og ellers 2/3 af det den afdøde far/mor efterlader sig. (Af den samlede formue i fællesboet skal der først udredes boslod, jf. herom nedenfor). Retten til arv er uafhængig af, om afdøde havde forældremyndighed eller ej, afgørende er alene det retlige faderskab (og moderskab).

§ 1. En arveladers nærmeste slægtsarvinger er hans børn. Børnene arver lige.
Stk. 2. Er et barn død, træder dets børn i dets sted og arver indbyrdes lige.

§ 6. Arveladerens ægtefælle arver en tredjedel af hans ejendele, når han har efterladt sig livsarvinger...

Mens adoptivbørn (nu) arver på samme måde som biologiske børn, jf. arvelovens § 4, arver plejebørn og stedbørn ikke efter loven. Der findes en særregel om ufødte børns arveret.

§ 5. Arveret tilkommer den, som lever ved arveladerens død, eller som er avlet forinden og senere bliver levende født.

Forældre tilhører efter arveloven 2. arveklasse, således at de arver, hvis afdøde ikke efterlader sig børn, børnebørn osv. Bedsteforældre tilhører 3. arveklasse.

§ 2. Har arveladeren ikke efterladt sig børn eller andre livsarvinger, arver hans forældre. Forældrene arver lige.
Stk. 2. Er en af forældrene død, træder hans livsarvinger i hans sted....

§ 3. Er der ingen arvinger efter § 1 eller § 2, arver afdødes bedsteforældre...

Arvelader kan i vidt omfang individuelt ved testamente bestemme, hvorledes arven skal fordeles.

§ 25. Halvdelen af den arvelod, som tilkommer arveladerens livsarvinger og ægtefælle, er tvangsarv.

f. Indfødsret, opholdstilladelse, familiesammenføring

Ægtebørn erhverver ved fødslen dansk indfødsret, hvis faderen eller moderen har dansk indfødsret. Børn uden for ægteskab erhverver derimod kun dansk indfødsret ved fødslen, hvis moderen har dansk indfødsret. Har faderen dansk indfødsret, og gifter forældrene sig, får det ugifte barn under 18 år dansk indfødsret, selvom moderen ikke er dansk.

Indfødsretsloven fastsætter herom følgende:

§ 1. Dansk indfødsret erhverves ved fødslen af:
1. Ægtebarn hvis fader eller moder er dansk.
2. Barn uden for ægteskab, hvis moder er dansk.

§ 2. Har dansk mand og fremmed kvinde børn sammen, inden de indgår ægteskab, erhverver børnene ved forældrenes ægteskab dansk indfødsret, for så vidt de er ugifte og under 18 år.

Barnet kan også få dansk indfødsret i forbindelse med adoption.

§ 2 A. Et udenlandsk barn under 12 år, der er adopteret ved en dansk bevilling, bliver dansk statsborger ved adoption, hvis barnet er adopteret af et ægtepar, hvor begge ægtefæller er danske statsborgere, eller af en ugift dansk statsborger, og barnet bor her i riget sammen med adoptivforældrene (adoptanten).

Når udlændinge erhverver dansk indfødsret, tilkommer indfødsret normalt også deres ugifte ægtebørn under 18 år bosat i Danmark.

§ 5. Erhverver en person indfødsret i medfør af §§ 3 eller 4, tilkommer indfødsretten også hans her i riget bosatte, ugifte ægtebarn under 18 år. Dette gælder dog ikke barn, som efter opløsning af forældrenes ægteskab eller deres separation er undergivet den anden forældreparts forældremyndighed.

Stk. 2. Reglen i stk. 1, 1. pkt., finder tilsvarende anvendelse i forholdet mellem en kvinde og hendes barn uden for ægteskab, medmindre forældremyndigheden over barnet er tillagt dets udenlandske far.

Barnet fortaber normalt den danske indfødsret, når én af dets forældre, som har (del i) forældremyndigheden, erhverver fremmed statsborgerret ved ansøgning.

§ 7. Dansk indfødsret fortabes af:

1. Den, som erhverver fremmed statsborgerret efter ansøgning eller udtrykkeligt samtykke, ...

3. Ugift barn under 18 år, som bliver fremmed statsborger derved, at én af dets forældre, som har forældremyndigheden eller del i denne, erhverver fremmed statsborgerret på den foran nr. 1 eller 2 angivne måde, medmindre den anden af dets forældre vedbliver at være dansk og ligeledes har del i forældremyndigheden.

§ 8. Den, der er født i udlandet og aldrig har boet her i riget og ej heller har opholdt sig her under forhold, der tyder på samhørighed med Danmark, taber sin danske indfødsret ved det fyldte 22. år. ....

Stk. 2. Fortaber nogen sin indfødsret efter denne paragraf, fortaber også hans barn indfødsretten, hvis det har erhvervet den gennem ham, medmindre barnet derved bliver statsløst.

Mens udlændinge normalt skal have opholdstilladelse for at opholde sig længere tid i Danmark, er børn under 18 år, der har fast ophold hos forældremyndighedens indehaver, fritaget for opholdstilladelse, jf. udlændingebekendtgørelsen[20] § 21.

Der er adgang til familiesammenføring for mindreårige børn, herunder særbørn.

Udlændingeloven fastsætter herom i § 9 bl.a. følgende:

§ 9. Efter ansøgning gives der opholdstilladelse til ...

3) mindreårigt barn af en i Danmark fastboende person eller dennes ægtefælle, når barnet bor hos forældremyndighedens indehaver.

Stk. 2. Der kan efter ansøgning gives opholdstilladelse til andre udlændinge:

1) Hvis udlændingen uden for de i stk. 1 nævnte tilfælde har nær familiemæssig e.l. tilknytning til en i Danmark fastboende person.

I situationer, hvor der foreligger en særlig begrundelse for, at barnet ikke bor hos sine forældre eller andre nære slægtninge i hjemlandet, kan det mindreårige barn således efter en konkret vurdering meddeles opholdstilladelse hos nærmeste familie, der måtte være bosat i Danmark.

---

20. Bkg. nr. 19 af 18. januar 1984, særlig §§ 21 og 23.

Danske børn under 15 år kan rejse til og fra Danmark uden eget pas, såfremt de rejser sammen med deres forældre, plejeforældre eller andre nærtstående personer, hvis pas de – med samtykke fra forældremyndighedsindehaver(ne) – er optaget i.[21]

3.2. Familiens voksne medlemmer

Den centrale ægteskabslovgivning benytter familiebegrebet „ægtefæller", når der er tale om det indbyrdes forhold mellem familiens voksne medlemmer, og det er fast antaget, at denne lovgivning ikke kan anvendes analogt på fx ugifte samlevende, husstandsmedlemmer, forsørgede eller nærtstående. Derimod gælder den i hovedsagen også for registrerede partnere, når der er tale om det indbyrdes mellem familiens voksne medlemmer, se nærmere herom nedenfor.

a. Ægteskab

Betingelserne for at indgå ægteskab og dermed blive omfattet af retsvirkningerne for ægtefæller i ægteskabslovgivningen, arvelovgivningen mv. er angivet i ægteskabsloven. Det er normalt en betingelse, at parterne er 18 år. Herudover kan ægteskab ikke indgås – eller i hvert fald ikke uden dispensation e.l. – i en række tilfælde, hvor ægtefællernes familieforhold taler imod. Det gælder ægteskab mellem nært beslægtede, fx forældre-barn, mellem besvogrede, hvor den ene har været gift med den andens slægt i ret op- eller nedstigende linje, mellem adoptant og adoptivbarn, og mellem parter, hvoraf den ene allerede er gift eller er registreret partner, når det tidligere ægteskab eller registrerede partnerskab består.

Ægteskabsloven indeholder regler om ægteskabs indgåelse:

§ 1. Den som er under 18 år... må ikke indgå ægteskab uden forældrenes samtykke.

§ 6. Ægteskab må ikke indgås mellem slægtninge i ret op- og nedstigende linje eller mellem søskende.

21. Jf. bkg. nr. 575 af 27. august 1987 § 15.

§ 8. Adoptant og adoptivbarn må ikke indgå ægteskab med hinanden, så længe adoptivforholdet består.

Uanset det ikke er direkte foreskrevet i ægteskabsloven, er det endvidere en forudsætning for ægteskab, at der er tale om to personer af forskelligt køn. Dette er anset for en fundamental grundsætning og er fastslået i retspraksis og administrativ praksis. To personer af samme køn kan nu efter loven om registreret partnerskab lade registrere, at de er partnere.

b. Registreret partnerskab

På et særligt område er den traditionelle familierets familiebegreb udvidet, nemlig ved lovgivningen om registreret partnerskab. Ved denne udstrækkes langt de fleste af den traditionelle familierets retsvirkninger til også at gælde registrerede partnere. Dette gælder fx forsørgelsespligt og formuefællesskab samt arveret og retten til at sidde i uskiftet bo.

Centrale bestemmelser i loven om registreret partnerskab er:

§ 3. Registrering af partnerskab har ..... samme retsvirkninger som indgåelse af ægteskab.

Stk. 2. Bestemmelser i dansk lovgivning, som omhandler ægteskab og ægtefæller, skal anvendes tilsvarende på registreret partnerskab og registrerede partnere.

Derimod gælder overførslen af retsvirkninger fra ægteskab til registreret partnerskab ikke lovgivningens regler om fælles forældremyndighed, adoptionslovens regler om ægtefæller, kønsbestemte regler fx om enkepension og bestemmelser i internationale traktater.

§ 4 . Adoptionslovens regler om ægtefæller finder ikke anvendelse på det registrerede partnerskab.

Stk. 2. § 11, 2. pkt. og § 14, stk. 4 i lov om forældremyndighed og samvær, finder ikke anvendelse på det registrerede partnerskab.

Stk. 3. Bestemmelser i dansk lovgivning, der indeholder særlige regler om den ene part i et ægteskab bestemt ved dennes køn, finder ikke anvendelse på det registrerede partnerskab.

Stk. 4. Bestemmelser i internationale traktater finder ikke anvendelse på det registrerede partnerskab, medmindre medkontrahenterne tilslutter sig dette.

c. Omsorg

Ægtefællers indbyrdes personlige forhold er ikke reguleret nær så intensivt som de økonomiske forhold. En vis *omsorgspligt* mellem ægtefæller er fastsat i lov om ægteskabets retsvirkninger, men bestemmelsen er ikke sanktioneret og er således alene udtryk for en programerklæring:

> Lov om ægteskabets retsvirkninger:
>
> § 1. Mand og hustru skal være hinanden til støtte og i fællesskab varetage familiens tarv.

Bestemmelsen gælder kun ægtefæller og kan ikke påberåbes af ugifte samlevende, husstandsmedlemmer, forsørgede, nærtstående o.l.

Herudover påhviler der – juridisk set – stadig ægtefællerne *seksuel troskabspligt* over for hinanden; dette følger indirekte af, at utroskab giver den anden ægtefælle ret til en hurtigere skilsmisse end ellers, nemlig straks, dvs. uden forudgående separation. Troskabspligten ophører ved separation eller skilsmisse.

d. Forsørgelse

Den privatretlige forsørgelsespligt mellem ægtefæller skal sikre et fælles leveniveau, og den kan opfyldes såvel ved pengeydelse som ved arbejde i hjemmet.

> § 2. Det påhviler mand og hustru gennem pengeydelse, gennem virksomhed i hjemmet eller på anden måde at bidrage hver efter sin evne til at skaffe familien det underhold, som efter ægtefællernes livsvilkår må anses for passende.

Ved samlivsophævelse, separation eller skilsmisse kan forsørgelsespligten omformes til en bidragspligt.

> Lov om ægteskabs indgåelse og opløsning:
>
> § 49. I forbindelse med separation eller skilsmisse træffes der bestemmelse om, hvorvidt der skal påhvile en ægtefælle pligt til at yde bidrag til den andens underhold.

Disse regler om forsørgelsespligt og bidragspligt gælder kun ægtefæller, men ikke ugifte samlevende, husstandsmedlemmer, faktisk forsørgede, nærtstående o.l. De omfatter imidlertid registrerede partnere, jfr. nærmere ovenfor.

e. Formuefællesskab

Ægtefæller har også efter loven formuefællesskab, hvorefter deres samlede formue er fælleseje, men under ægteskabet underlagt særråden og særhæften med hensyn til det hver af ægtefællerne ejer (deres bodel). Ved separation, skilsmisse eller en ægtefælles død, skal fællesejet deles mellem dem.

> Centrale bestemmelser i lov om ægteskabets retsvirkninger er:
>
> § 15. Alt hvad ægtefællerne ejer ved ægteskabets indgåelse eller senere erhverver, indgår i almindeligt formuefællesskab mellem dem .....
>
> § 16, stk. 2. Ved ægteskabets ophør, såvel som i tilfælde af bosondring eller separation, udtager hver ægtefælle eller dens arvinger halvdelen af det beholdne fællesbo, medmindre undtagelse har særlig lovhjemmel.

Heller ikke denne ret/pligt tilkommer ugifte samlevende, som dog efter retspraksis har en vis mulighed for at få et kompensationsbeløb ved samlivsophævelse, når samlivet har haft en vis varighed og en række betingelser er opfyldt, se den ledende dom UfR 1980.480 H. Andre husstandsmedlemmer, nærtstående o.l. kan derimod ikke få lignende rettigheder. Dog har registrerede partnere på samme måde som ægtefæller legalt formuefællesskab, jf. nærmere ovenfor.

Ægtefæller kan i betydeligt omfang fravige reglerne om formuefællesskab og ligedeling ved ægtepagt om særeje.

f. Arv

Også med hensyn til arv benyttes et ægteskabsbegreb. Dette får i særdeleshed betydning i relation til ægtefællens arveret og retten til at hensidde i uskiftet bo samt tvangsarveretten.

Arveloven:

§ 7. Efterlader arveladeren sig ikke livsarvinger, arver ægtefællen alene.

§ 6. Arveladerens ægtefælle arver en trediedel af hans ejendele, når han har efterladt sig livsarvinger.

§ 8. Efter den ene ægtefælles død er den anden ægtefælle berettiget til at overtage fællesboet uden at skifte med deres fælles livsarvinger.

Heller ikke disse arverettigheder tilkommer efterlevende samlevere, husstandsmedlemmer, forsørgede, nærtstående e.l., dog således at registrerede partnere har fået samme arverettigheder som en efterlevende ægtefælle.

Arvelader kan i vidt omfang fastsætte individuelt ved testamente, hvorledes arven efter ham skal fordeles, men ægtefælle og livsarvinger er tvangsarvinger for så vidt angår halvdelen af deres arv efter loven.

§ 25. Halvdelen af den arvelod, som tilkommer arveladerens livsarvinger og ægtefælle, er tvangsarv.

g. Indfødsret, navn

Indfødsretsloven indeholder ikke særlige regler om gifte kvinders erhvervelse eller fortabelse af dansk indfødsret som følge af ægteskab. En udenlandsk kvinde, der gifter sig med en dansk mand, bliver ikke automatisk dansk statsborger, men hun må søge om naturalisation. I praksis er opstillet visse retningslinier for varigheden af opholdet her i landet, før naturalisation meddeles, nemlig normalt uafbrudt i 7 år, for statsborgere i et andet nordisk land dog kun 2 år, og for ansøgere, der er gift med en dansk statsborger, 4 år.

En udlænding over 18 år, som samlever på fælles bopæl i ægteskab eller fast samlivsforhold af længere varighed med en i Danmark fastboende person over 18 år, der har dansk indfødsret eller lovligt har boet her i landet i mere end 5 år, har krav på opholdstilladelse, jf. udlændingelovens § 9, stk. 1, nr. 2. Opholdstilladelse kan betinges af, at den herboende person, som på grund af ægteskabet har forsørgelsespligt over for den udenlandske statsborger, godtgør at være i stand hertil, jf. § 9, stk. 4.

Det efternavn, som hver af ægtefællerne har båret inden vielsen, beholdes nu som udgangspunkt efter indgåelse af ægteskab, se hertil navneloven.

3.3. Begrundelserne for familierettens familiebegreb

Familieretten har historisk set været knyttet til retligt faderskab, forældremyndighed og ægteskab, og disse grundlæggende principper er fastholdt i den nugældende lovgivning.

Ønskemålet med familielovgivningen er ifølge ægteskabsudvalgets betænkning 8 fra 1980[22] at "tilgodese den samlede balance mellem tryghedsskabende regler, der bygger på parternes indbyrdes solidaritet (navnlig reglerne om indbyrdes forsørgelsespligt og opløsning af forholdet) og regler, der bygger på parternes ligestilling (særråden og særhæften samt mulighed for at træffe aftale om formueforholdene)".

Når den traditionelle familieretlige lovgivning som udgangspunkt kun tilgodeser ægtefæller, hænger det først og fremmest sammen med, at der er tale om en lovgivning, som har rødder langt tilbage, hvor dette var det naturlige, eftersom ægteskabet udgjorde den eneste accepterede form for familiedannelse. Det historiske udgangspunkt spiller således en væsentlig rolle.

Der har dog været overvejelser om at udvide ægteskabslovgivningen til helt eller delvist at omfatte de ugifte samlevende – eller i hvert fald at indføre en vis lovgivning for samlevende. Dette blev imidlertid afvist af ægteskabsudvalget af 1969 i en betænkning fra 1980[23]. Dette sker med henvisning til det ønskelige i, at parterne indgår ægteskab:

> „Udvalget er af den opfattelse, at ægteskabet med de ændringer i reglerne, der ... må ske fra tid til anden, bedre end nogen anden retlig regulering kan skabe rammen om familiens liv og sikre familiens enkelte medlemmer følelsesmæssig og økonomisk tryghed.
>
> Skal der være mening i at tale om en bredere lovgivning specielt for ugifte samlevende, kan en sådan lovgivning naturligvis ikke være i det væsentlige identisk med ægteskabslovgivningen.
>
> En sådan lovgivning vil derfor ikke kunne tilgodese den samlede balance mellem tryghedsskabende regler ... og regler, der bygger på princippet om parternes lige-

22. Betænkning 915/1980 s. 48.
23. Betænkning 915/1980 s. 48ff.

stilling ..., som findes i ægteskabslovgivningen. Der vil blive tale om et „ægteskab af anden klasse", og det vil være umuligt at udforme regler, der blot gennemsnitligt vil tilgodese parternes ønsker og interesser. Dette beror først og fremmest på, at disse ønsker og interesser og parternes motiver ... er vidt forskellige og motiverne hos de to parter langt fra altid sammenfaldende ...

Lovgivningen bør derfor i videst muligt omfang indrettes på at tilskynde til at indgå ægteskab og ikke på at modvirke ægteskab. I konsekvens heraf er der i udvalget enighed om, at det grundliggende synspunkt bag reformer må være, at der ikke bør være særlige fordele knyttet til at samleve uden at være gift. De samlevende par bør ikke ... stilles bedre end ægtepar, men i det højeste ligestilles med gifte".

Indførelsen af de fleste ægtefælle-retsvirkninger for registreret partnerskab skyldes et ønske om at tilgodese denne gruppe, som i modsætning til de ugifte samlevende af hvert sit køn ikke har mulighed for at gifte sig. På denne baggrund er deres ønske om og behov for at kunne sikre hinanden økonomisk tryghed ved forsørgelsespligt, formuedeling og arv fulgt.

Familierettens anvendelse af familiebegreb er entydigt og konsekvent. Der lægges vægt på retligt forældreskab, forældremyndighed og ægteskab. Mere brede og diffuse begreber, såsom samlivsforhold, husstandsmedlemmer og nærtstående har stort set ikke fundet vej til den familieretlige lovgivning. Ej heller stedforældre er tillagt rettigheder og forpligtelser. Herved opstår klarhed og konsistens.

Til gengæld opstår der disharmoni mellem de retlige begreber, der fastholdes, og den pluralisme i familieforholdene, som udviklingen har ført med sig. Eksempelvis omfatter reglerne om omsorg, formuefællesskab, arv mv. Danmarks 2 mill. ægtefæller, men ikke Danmarks 600.000 samlevende uden ægteskab.

Desuden medfører det "smalle" familiebegreb, at der ikke nødvendigvis bliver overensstemmelse mellem det retlige og det psykologiske/sociologiske familiebegreb. En række personer med nære tilknytningsmomenter lades ude af betragtning, fx sociale forældre, der ikke er retlige forældre, samlevere, faktisk forsørgede, nærtstående o.l. I en række tilfælde kan de opnå rettigheder ved aftale, testamente mv, men ikke altid. En udmøntning af de spørgsmål, dette kan give anledning til, foretages i femte del.

4. Det sociale område mv.

Dette område er igennem de senere år blevet udbygget og nuanceret ganske betragteligt, også med hensyn til det anvendte familiebegreb. Det omfatter især

- omsorgsforanstaltninger overfor børn
- offentligretlig forsørgelsespligt for forældre
- sociale ydelser til børn, unge og børnefamilier (børnefamilieydelse, børnetilskud, SU o.l.)
- omsorgsforanstaltninger overfor voksne
- offentligretlig forsørgelsespligt for ægtefæller
- sociale ydelser til voksne med særligt behov for bistand (førtidspension revalidering mv.)
- sociale ydelser til ældre (folkepension)
- særlige sociale ydelser (boligstøtte, daginstitutionsfriplads, børn med handicap mv.)

4.1. Børn og unge samt børnefamilier

Familiebegrebet udviser her et meget pluralistisk billede. I det følgende gives en oversigt over nogle af de vigtigste støtteformer til børn og børnefamilier.[24]

a. Hjælpeforanstaltninger (omsorgsforanstaltninger o.l.)

Loven om social service indeholder regler om børn og unge. De generelle bestemmelser betoner hensynet til barnet, men lægger også vægt på forældrene og familien.

24. Se i det hele *Lis Frost* :"Sociale ydelser til børn og børnefamilier" i *Anders Agell* (red.) "Familjestöd, familjebegrepp, underhållsskyldighet mot barn i de nordiska ländarne", (1996) s. 27-55.

Lov om social service fastlægger således det overordnede synspunkt for det offentliges indsats over for børn og unge.

§ 4. Kommunen og amtskommunen sørger for, at de opgaver og tilbud, der omfatter børn, unge og deres familie, udføres i samarbejde med forældrene og på en sådan måde, at det fremmer børns og unges udvikling, trivsel og selvstændighed. Dette gælder både ved udførelsen af det generelle og forebyggende arbejde og ved den målrettede indsats over for børn og unge med nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne eller med et andet særligt behov for støtte.

Reglerne om rådgivning lægger vægt på familien som sådan med tilbud om familieorienteret rådgivning. Der lægges også vægt på, hvem der faktisk sørger for barnet eller den unge.

§ 5. Kommunen sørger for, at forældre med børn og unge eller andre, der faktisk sørger for et barn eller ung, kan få en gratis familieorienteret rådgivning til løsning af vanskeligheder i familien. ...

Kommunen fører tilsyn med de forhold, hvorunder børn og unge under 18 år i kommunen lever, jf. lovens § 6. I medfør af § 7 sørger kommunen for, at der er det nødvendige antal pladser i dagtilbud til børn, ligesom kommunen ifølge § 8 fastsætter mål og rammer for dagtilbudenes arbejde. Også i forbindelse med dagtilbudene lægges vægt på hensynet til barnet og samarbejdet med forældrene.

§ 8, stk. 2. Dagtilbudene skal i samarbejde med forældrene give børn omsorg og støtte det enkelte barns tilegnelse og udvikling af sociale og almene færdigheder med henblik på at styrke det enkelte barns alsidige udvikling og selvværd og at bidrage til, at børn får en god og tryg opvækst.

Samtidig lægges vægt på børns medbestemmelse og medansvar.

§ 8, stk. 4. Dagtilbudene skal give børn mulighed for medbestemmelse og medansvar og som led heri bidrage til at udvikle børns selvstændighed og evne til at indgå i forpligtende fællesskaber.

Reglerne om forældrebestyrelser i kommunale dagtilbud er uddybet i en vejledning.[25] Ved forældre forstås personer, der har forældremyndigheden over børn, der er indskrevet i daginstitutionen. Kommunalbestyrelsen kan tillægge personer, der har den faktiske omsorg for barnet, fx plejeforældre, valgret og valgbarhed som forældre.

Herudover kan i medfør af lovens § 32 gives særlig støtte til børn og unge, der har et særligt behov for dette. Støtten ydes efter § 32, stk. 2, på baggrund af en konkret vurdering af det enkelte barns eller den enkelte unges og familiens forhold. Barnets synspunkter skal tillægges vægt.

> § 32, stk. 3. Barnets eller den unges synspunkter skal altid inddrages og tillægges passende vægt i overensstemmelse med alder og modenhed.
>
> Stk. 4. Barnets eller den unges vanskeligheder skal så vidt muligt løses i samarbejde med familien og med dennes medvirken. Hvor dette ikke er muligt, må foranstaltningens baggrund, formål og indhold tydeliggøres for forældremyndighedsindehaveren, barnet eller den unge.

Der kan ifølge § 34 ydes amtskommunal rådgivning af børn og unge med adfærdsvanskeligheder mv. samt deres familier. Der er underretningspligt i visse tilfælde, hvor der opnås kendskab til forhold, der giver formodning om, at et barn eller en ung under 18 år har behov for særlig støtte samt i tilfælde, hvor barnet fra forældres eller andre opdrageres side udsættes for vanrøgt eller nedværdigende behandling eller lever under forhold, der bringer dets sundhed eller udvikling i fare, jf. §§ 35-36.

Reglerne om, at barnets eller den unges forhold undersøges, findes i § 38, hvor der også er regler om, i hvilket omfang forældremyndighedsindehaveren og den unge skal inddrages i beslutningen.

> § 38. ... afgørelse [om undersøgelse af barnets eller den unges forhold] træffes i forståelse med forældremyndighedsindehaveren og den unge, der er fyldt 15 år ....
>
> Stk. 2. En undersøgelse skal resultere i en begrundet stillingtagen til, om der er grundlag for at iværksætte foranstaltninger, og i bekræftende fald af hvilken art disse bør være. Der skal være oplysning om, hvordan forældremyndighedens indehaver og barnet eller den unge stiller sig til foranstaltninger, og om de forhold

25. Vejledning af 4. marts 1998.

i familien eller i dennes omgivelser, som kan bidrage til at klare vanskelighederne.

Undersøgelse kan i særlig alvorlige tilfælde gennemføres uden samtykke fra den unge og forældremyndighedsindehaveren.

§ 39. Når det må anses for nødvendigt for at afgøre, om der er åbenbar risiko for alvorlig skade på et barns eller en ungs sundhed eller udvikling, kan børn og unge-udvalget uden samtykke fra forældremyndighedsindehaveren og den unge, der er fyldt 15 år, beslutte at gennemføre undersøgelsen under ophold på en institution eller indlæggelse på sygehus, herunder psykiatrisk afdeling. ....

Herudover findes regler om en lang række foranstaltninger, der dels inddrager barnet eller den unge dels familien. Familieformen er ikke afgørende, idet der udelukkende ses på barnets situation og behov for støtte.

§ 40, stk. 2. Kommunen kan beslutte,

1) at yde konsulentbistand med hensyn til barnets eller den unges forhold og kan herunder bestemme, at barnet eller den unge skal søge et dagtilbud, en ungdomsklub, et uddannelsessted e.l.,
2) at yde praktisk, pædagogisk eller anden støtte i hjemmet,
3) at yde familiebehandling e.l. støtte,
4) at etablere døgnophold for både forældremyndighedens indehaver, barnet eller den unge og andre medlemmer af familien,
5) at etablere en aflastningsordning på en døgninstitution, i en plejefamilie eller på et andet godkendt opholdssted,
6) at udpege en personlig rådgiver for barnet eller den unge,
7) at udpege en fast kontaktperson for barnet eller den unge,
8) at yde økonomisk støtte til udgifter, der følger af foranstaltninger nævnt i nr. 1-5, når forældremyndighedsindehaveren ikke selv har midler dertil,
9) at yde økonomisk støtte til udgifter, der bevirker, at en anbringelse uden for hjemmet kan undgås, at en hjemgivelse kan fremskyndes, eller at støtten i væsentlig grad kan bidrage til en stabil kontakt mellem forældre eller børn under et eller flere børns anbringelse uden for hjemmet,
10) at yde økonomisk støtte til ophold på kost- eller efterskole, når forældremyndighedsindehaveren ikke selv har midler dertil, og
11) at anbringe barnet eller den unge uden for hjemmet, på en døgninstitution, i en plejefamilie eller på andet godkendt opholdssted, som må anses for egnet

til at imødekomme barnets eller den unges særlige behov .... [Denne afgørelse kræver efter § 40, stk. 1 tillige samtykke fra den unge, der er fyldt 15 år.]

Anbringelse uden for hjemmet uden samtykke er knyttet til fare for barnets eller den unges sundhed eller udvikling.

§ 42. Er der en åbenbar risiko for, at barnets eller den unges sundhed eller udvikling lider alvorlig skade på grund af

1) utilstrækkelig omsorg for eller behandling af barnet eller den unge,
2) vold eller andre alvorlige overfald,
3) misbrugsproblemer, kriminel adfærd eller andre svære sociale vanskeligheder hos barnet eller den unge eller
4) andre adfærds- eller tilpasningsproblemer hos barnet eller den unge, kan børn og unge-udvalget uden samtykke fra forældremyndighedens indehaver og den unge, der er fyldt 15 år, træffe afgørelse om, at barnet eller den unge anbringes uden for hjemmet ....

Herudover findes i § 44 regler om lægelig undersøgelse og behandling uden samtykke fra forældremyndighedens indehaver, når der er tale om en livstruende sygdom eller en sygdom, der udsætter barnet eller den unge for betydelig og varigt nedsat funktionsevne.

Når barnet eller den unge er anbragt uden for hjemmet, findes regler om samvær og kontakt mellem forældrene og barnet eller den unge, jf. § 57.

Loven indeholder udover de særlige regler om partsstatus for unge over 15 år høringsrettigheder for børn over 12 år.

§ 58. Er et barn fyldt 12 år, skal der, forinden der træffes afgørelse i en sag om foranstaltninger efter kapitel 8, finde en samtale sted med barnet herom.

Stk. 2. For børn under 12 år skal der foreligge oplysning om barnets holdning til den påtænkte foranstaltning, i det omfang barnets modenhed og sagens art tilsiger det.

§ 62, stk. 2. Inden der [af børn og unge-udvalget] træffes afgørelse, skal indehaveren af forældremyndigheden, barnet eller den unge, advokaten og eventuelt anden bisidder for forældremyndighedens indehaver eller barnet eller den unge have lejlighed til at udtale sig over for børn og unge-udvalget. Tilbud efter 1. pkt. til barnet

eller den unge kan undlades, hvis barnet er under 12 år, eller hvis det må antages at være til skade for barnet eller den unge.

§ 60, stk. 3. En ung, der er fyldt 15 år, skal have tilbud om gratis advokatbistand under en sag ....

Endelig findes i § 64 regler om privat døgnpleje, hvorefter ingen må modtage et barn under 14 år til døgnophold i privat familiepleje i en sammenhængende periode udover 3 måneder uden at have tilladelse dertil fra den stedlige kommune.

Reglerne om klage omfatter såvel barnet selv, når det er fyldt 15 år, som forældremyndighedens indehaver og i visse tilfælde den af forældrene, som ikke har del i forældremyndigheden, se nærmere §§ 121-122. Tilsvarende gælder i visse tilfælde klage til den sociale ankestyrelse. Ved domstolsprøvelse anses ifølge § 125 som sagens parter forældremyndighedens indehaver og den unge, der er fyldt 15 år, uanset om den pågældende har krævet afgørelsen forelagt for landsretten.

Der er ifølge lov om aktiv socialpolitik mulighed for at yde hjælp til samværsudgifter med egne børn under 18 år, og med henblik på kontakt med bortførte børn.

§ 83. Kommunen kan yde hjælp til udgifter ved udøvelse af ret til samvær med egne børn under 18, som ikke bor hos ansøgeren. ....

Stk. 2. Kommunen kan yde hjælp til rejseudgifter med henblik på kontakt til børn, der er ført til udlandet uden samtykke fra forældremyndighedens indehaver. ....

Herudover kan der ydes økonomisk hjælp til at forsørge et barn, når forældremyndigheden er tillagt en person uden forsørgelsespligt.

§ 84. Kommunen kan yde hjælp til udgifterne ved at forsørge et barn, når forældremyndigheden ved forældremyndighedsindehaverens død er tillagt en anden eller andre, der ikke har forsørgelsespligt over for barnet. ...

b. Offentligretlig forsørgelsespligt overfor børn

Forældre har efter lov om aktiv socialpolitik forsørgelsespligt over for det offentlige i forhold til deres børn.

En af de mest centrale bestemmelser i lov om aktiv socialpolitik er:

§ 2. Enhver mand og kvinde har i forhold til det offentlige ansvar for at forsørge sig selv, sin ægtefælle og sine børn under 18 år.

Stk. 3. Ansvaret for at forsørge et barn ophører, hvis barnet selv har ansvar for at forsørge en ægtefælle eller barn.

c. Børnefamilieydelse

Ifølge loven om en børnefamilieydelse udløser børn under 18 år en statsfinansieret, skattefri ydelse, der har karakter af en almen, ikke-behovsbestemt ydelse. Ydelsen er uafhængig af familieform og ydes til alle børnefamilier uafhængigt af den konkrete families behov og indtægtsforhold.

Børnefamilieydelsesloven indeholder bl.a. en grundbestemmelse herom:

§ 1. For børn under 18 år udbetales en skattefri børnefamilieydelse. Børnefamilieydelsen udgør ... kr. årligt for børn indtil det fyldte 3. år, ... kr. årligt for børn fra og med det fyldte 3. år og indtil det fyldte 7. år, og ... kr. årligt for børn fra og med det fyldte 7. år og indtil det fyldte 18. år.

§ 2. Retten til børnefamilieydelsen er betinget af:

1) at den person, der har forældremyndigheden over barnet eller har taget barnet i pleje med henblik på adoption, er fuldt skattepligtig efter kildeskattelovens § 1,
2) at barnet har hjemsted her i landet,
3) at barnet ikke har indgået ægteskab,
4) at barnet ikke anbragt uden for hjemmet ..... eller i øvrigt forsørges af offentlige midler.

Loven indeholder en række regler om, hvem ydelsen skal udbetales til med en hovedregel om udbetaling til barnets mor og undtagelser, hvis faderen har forældremyndigheden eller parterne har fælles forældremyndighed uden at leve sammen.

§ 4. Børnefamilieydelsen udbetales til barnets moder.

Stk. 2. Har kun faderen forældremyndigheden over barnet, udbetales ydelsen til ham.

Stk. 3. Tilkommer forældremyndigheden den ene af forældrene, og den anden af forældrene godtgør, at barnet bor hos ham eller hende, kan ydelsen efter kommunalbestyrelsens bestemmelse udbetales til den, som barnet bor hos.

Stk. 4. Lever forældre, der har fælles forældremyndighed, ikke sammen, udbetales ydelsen til den af forældrene, der har barnet hos sig. Opholder barnet sig i disse tilfælde lige meget hos begge forældre, udbetales børnefamilieydelsen til den af forældrene, på hvis adresse barnet er tilmeldt folkeregisteret.

Stk.5. Er barnet i privat familiepleje ... kan ydelsen efter kommunalbestyrelsens bestemmelse udbetales til den, der har taget barnet i pleje. Er barnet i pleje hos et ægtepar, udbetales ydelsen i givet fald til plejemoderen.

Stk. 6. Såfremt det skønnes bedst for barnet, kan kommunalbestyrelsen bestemme, at børnefamilieydelsen skal udbetales til barnet selv.

Stk. 7. Når den, der har forældremyndigheden over barnet, er indsat i institutioner under kriminalforsorgen udover 3 måneder, kan ydelsen efter kommunalbestyrelsens bestemmelse udbetales til den indsattes ægtefælle, såfremt den indsattes særbarn opholder sig hos denne.

d. Børnetilskud – til enlige forsørgere mv.

Der ydes ordinært børnetilskud til børn af enlige forsørgere.

Børnetilskudsloven indeholder bestemmelse herom.

§ 2. Ordinært børnetilskud udgør ... kr. årligt for hvert barn. Det ydes:

1) når den, der alene har forældremyndigheden, eller som har del i forældremyndigheden over et barn, er enlig forsørger,
2) når begge eller kun den ene af indehaverne af forældremyndigheden er enlig, og barnet opholder sig lige meget hos begge, medmindre barnet er tilmeldt folkeregisteret hos den, der ikke er enlig ....
3) når den ene ægtefælle er indsat i institutioner under kriminalforsorgen udover 3 måneder, og den anden ægtefælle er enlig .....

En gift person betragtes kun som enlig forsørger, når der foreligger separation eller samlivsophævelse på grund af uoverensstemmelse, og en ugift person anses kun for enlig, når vedkommende ikke lever i ægteskabslignende forhold med den anden af forældrene eller med en tredie person i et

samliv, der kan føre til ægteskab eller registreret parforhold. I en vejledning[26] er præciseret, at der foreligger et sådant forhold, når parterne gennem bidrag, arbejde i hjemmet eller på anden måde bidrager til den fælles husførelse. Det vil i almindelighed være en forudsætning, at parterne har samme bopæl, men den formelle tilmelding til folkeregisteret er ikke afgørende.

Det ordinære børnetilskud ydes også til personer, der modtager pension efter lov om social pension, og som er gift eller lever sammen med en anden pensionist, uanset om denne anden er i familie med barnet.

> § 2, stk. 1, nr. 4. Når begge et barns forældre modtager folkepension eller førtidspension efter lov om social pension ...

Et ekstra børnetilskud ydes, når forældremyndighedsindehaveren som enlig forsørger har barnet hos sig. Tilskuddet betales oven i det ordinære tilskud, og der udbetales kun ét, uanset antallet af børn.

> § 3. Der ydes endvidere et ekstra børnetilskud ..... hvis der ydes ordinært børnetilskud efter § 2 nr. 1, nr. 2 eller nr. 3, og indehaveren af forældremyndigheden har barnet hos sig. Der ydes kun ét ekstra børnetilskud uanset antallet af børn.

Når ingen af barnets forældre lever, eller når barnet kun har én retlig forsørger, eller når mindst én af forældrene er pensionist, kan der udbetales et særligt børnetilskud. Dette svarer for et forældreløst barn til 2 normalbidrag. For et barn, der kun har én retlig forsørger, eller når én af barnets forældre er (folke- eller førtids)pensionist, svarer det til ét normalbidrag.

> § 4. Der kan endvidere ydes et særligt børnetilskud efter reglerne i stk. 2 og 3.
> Stk. 2. Det særlige børnetilskud udgør ... kr. årligt, når ingen af barnets forældre lever.
> Stk. 3. Det særlige børnetilskud udgør ... kr. årligt,
> 1) når faderskabet til barnet ikke er fastslået,
> 2) når kun én af barnets forældre lever,
> 3) når barnet, efter at forældremyndighedens indehaver er død, adopteres af dennes ægtefælle eller af en enlig person,

26. Vejledning nr. 42 fra 1996.

4) når en af eller begge barnets forældre modtager folkepension eller førtidspension efter lov om social pension ....

Endelig er der et flerbørnstilskud, der udbetales for hvert barn ved flerbørnsfødsler, indtil børnene fylder 7 år. Denne ydelse udbetales uanset familieform.

§ 10 a. Ved flerbørnsfødsler udbetales der for hvert barn et beløb på ... kr. årligt, indtil børnene fylder 7 år (flerbørnstilskud).

Udbetalingsreglerne svarer i store træk til reglerne om børnefamilieydelser, dog således at udbetalingen af det ordinære og det ekstra børnetilskud til enlige forsørgere kun finder sted efter ansøgning, jf. børnetilskudslovens § 6 stk. 1, og således at der er mulighed for at træffe bestemmelse om udbetaling til en anden kreds af personer end den, der er opregnet i loven, hvis dette er nødvendigt af hensyn til barnet, jf. børnetilskudslovens § 9. Det kan fx bestemmes, at børnetilskuddene udbetales til en bank.[27]

Der er til udbetaling af børnetilskud knyttet en række betingelser med hensyn til indfødsret, bopæl, hjemsted mv.

§ 5. Børnetilskud kan endvidere kun udbetales, hvis følgende betingelser er opfyldt:
1) Barnet eller én af forældrene, der har forældremyndigheden over barnet, har dansk indfødsret eller med hensyn til [ordinært og ekstra børnetilskud] har haft fast bopæl her i landet i det seneste år og med hensyn til [særligt] børnetilskud ... har haft fast bopæl her i landet i de seneste 3 år. ...
2) Barnet har hjemsted her i landet.
3) Barnet ikke har indgået ægteskab.
4) Barnet ikke er anbragt uden for hjemmet ....
5) Den, der skal have børnetilskuddet udbetalt, har fast bopæl her i landet ...

e. Børn med handicap

Lov om aktiv socialpolitik giver mulighed for at yde tilskud til børnefamilier som led i børnenes forsørgelse i en række særskilte tilfælde.

27. Jf. bekendtgørelse nr. 1008 af 14.12.1993.

Pligten til at yde hjælp påhviler i almindelighed opholdskommunen, og retssikkerhedsloven indeholder bestemmelser om, hvor et barn antages at have opholdskommune. Der er i hovedsagen tale om tilknytning ud fra, hvem barnet bor mest hos.

Retssikkerhedsloven fastsætter herom følgende:

§ 9. Opholdskommunen har pligt til at yde hjælp ...

Stk. 3. Et barn under 18 år har samme opholdskommune som forældrene. Et barn, der bor mest hos den ene af forældrene, har opholdskommune hos denne. Hvis barnet bor lige meget hos begge forældre, har barnet opholdskommune, hvor det er tilmeldt folkeregisteret.

Stk. 4. Et barn, der ikke bor sammen med nogen af forældrene, og som har klaret sig selv, har selvstændig opholdskommune.

Stk. 5. En øjeblikkelig hjælp til et barn ...., der opholder sig uden for sin opholdskommune ... gives af den kommune, hvor familiemedlemmet aktuelt har ophold.

Personer, der i hjemmet forsørger et barn med et fysisk eller psykisk handicap har ret til at få dækket de nødvendige merudgifter som følge af handicappet. Formålet med reglen er at gøre det muligt for det handicappede barn at blive i eget hjem, dvs. hos forældrene eller andre pårørende. Familieformen er ikke afgørende. Hjælpen kan fx omfatte merudgifter til særlig kost, medicin, briller, befordring, beklædning, deltagelse i kurser, forhøjede boligudgifter osv. Hjælpen ydes efter en vurdering af merudgiften i hvert enkelt tilfælde, og er ikke underlagt noget maksimum, og den er ikke afhængig af familiens økonomiske situation i øvrigt.

Loven om social service indeholder regler herom:

§ 28. Kommunen yder dækning af nødvendige merudgifter ved forsørgelse i hjemmet af et barn under 18 år med betydelig varigt nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne eller indgribende kronisk langvarig lidelse ....

§ 29. Kommunen yder hjælp til dækning af tabt arbejdsfortjeneste til personer, der i hjemmet forsørger et barn under 18 år med betydelig og varigt nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne eller indgribende kronisk eller langvarig lidelse. Ydelsen er betinget af, at det er en nødvendig følge af den nedsatte funktionsevne, at barnet passes i hjemmet, og at det er mest hensigtsmæssigt, at det er moderen

eller faderen, der passer det. Ydelsen fastsættes på baggrund af den tidligere bruttoindtægt.

Herudover indeholder serviceloven i kapitel 7 regler om personlig hjælp og pleje mv. vedrørende børn samt ledsagelse til unge mellem 16 og 18 år, som på grund af betydelig og varigt nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne ikke kan færdes alene.

f. Daginstitutionsbetaling mv.

Dagtilbud betragtes som serviceydelser, der skal betales for af forældrene.

Serviceloven indeholder bestemmelser herom:

§ 15. Forældrene betaler for opholdet i dagtilbuddet med et beløb, der svarer til 30% af de budgetterede udgifter ved ophold i dagtilbuddet ...

Stk. 4. Socialministeren fastsætter nærmere regler om betalingen ... og kan herunder bestemme, at der skal ske nedsættelse eller bortfald af betalingen under hensyn til forældrenes økonomiske forhold og børnenes særlige behov for ophold i dagtilbud.

Med hensyn til klubber og andre socialpædagogiske fritidstilbud er hovedreglen også betaling, men der gælder dog visse undtagelsesregler herfor.

§ 22. Kommunen fastsætter betaling for deltagelse i klubber og andre socialpædagogiske fritidstilbud ...

Stk. 2. Socialministeren fastsætter nærmere regler om betalingen .... og kan bestemme, at der kan opkræves særskilt betaling for materialeforbrug og forplejning. Socialministeren kan endvidere fastsætte, at der skal ske nedsættelse eller bortfald af betaling under hensyn til forældrenes økonomiske forhold og barnets eller den unges særlige behov for deltagelse i tilbuddet.

Tilsvarende principper gælder vedrørende betaling for skolefritidsordning. Folkeskoleloven indeholder også regler herom og om søskendemoderation:

§ 50, stk. 2. Kommunalbestyrelsen opkræver betaling af forældre til børn, der er optaget i en skolefritidsordning. Socialministeriets regler for ophold i dagtilbud for børn og unge finder anvendelse ved ydelse af søskendemoderation til familier

med mere end ét barn i skolefritidsordninger, daginstitutioner mv. og i tilfælde af, at en kommune beslutter at yde hel eller delvis friplads under hensyn til forældrenes økonomiske forhold, eller hvor sociale eller pædagogiske forhold gør sig gældende.

Herudover indeholder loven om social service regler om betalingspligt for forældrene og barnet eller den unge for døgnophold.

§ 52. Forældrene og barnet eller den unge betaler for døgnopholdet efter regler, der fastsættes af socialministeren.

Der findes særlige regler om økonomiske tilskud mv. til forældre, der vælger privat pasning.

§ 26. Kommunen kan beslutte at give forældre med børn i alderen fra 24 uger til og med 5 år, dog længst til barnet begynder i børnehaveklasse, mulighed for at vælge et økonomisk tilskud til brug for en privat pasningsordning i stedet for at benytte en plads i et dagtilbud ...

Endelig kan kommunen give tilskud til forældre med børnepasningsorlov.

§ 27. Kommunen kan beslutte at give et supplerende tilskud til forældre, der modtager orlovsydelse til børnepasning....

g. Statens uddannelsesstøtte, elevstøtte mv.

Statens Uddannelsesstøtte (SU) består af stipendium og studielån, og kan gives til uddannelsessøgende til hjælp til uddannelse indtil kandidatgrad eller magisterkonferensgrad og til Ph.d.-studium. Der stilles krav om dansk statsborgerskab, studieaktivitet mv., hvortil kommer, at ansøgeren skal være fyldt 18 år. SU kan ydes til 6 års videregående uddannelse, dvs. 70 klip på det såkaldte klippekort. Det maksimale stipendium er forskelligt for hjemmeboende og for udeboende. Beløbet er lavere for unge på 18 og 19 år. Uddannelsesstøtten nedsættes og kan bortfalde, hvis egenindkomsten overstiger visse grænser. For de 18-19 årige forhøjes grundstipendiet med et tillæg afhængigt af forældrenes indkomst, jf. lovens § 25.

Også i relation til statslig elevstøtte for elever under 18 år skal der ifølge folkeskoleloven i visse tilfælde tages hensyn til forældrenes samlede indkomstgrundlag.

h. Boligstøtte mv.

Boligstøtte kan opnås, hvis man bor i en lejet bolig, og opfylder betingelserne for at opnå tilskud til lejebetalingen efter lov om individuel boligstøtte. Tilskuddet er afhængigt af husstandsindkomsten. Det centrale begreb er her fælles husstand, jf. lovens § 6-7, hvilket indebærer, at der anvendes et udvidet familiebegreb.

> Lov om individuel boligstøtte:
> § 6. Beregningen af boligstøtte sker på grundlag af husstandsindkomsten.
>
> § 7. Som medlemmer af husstanden medregnes ansøgeren, dennes ægtefælle, hjemmeværende børn og andre, der har fast ophold i lejligheden uden at være logerende.
> Stk. 2. For at et barn skal medregnes ved beregningen af boligstøtte, skal det være under 23 år og bo i lejligheden.

Hvis forældre lever adskilt, men har fælles forældremyndighed, og barnet opholder sig lige meget hos begge, medregnes barnet til husstanden på sin folkeregisteradresse. Alle medlemmers årsindtægter indgår i husstandsindkomsten, dog således at barnets indkomst reduceres efter nogle nærmere fastsatte regler, og således at den samlede indkomst reduceres med et beløb for hvert barn i husstanden.

Den maksimale boligstøtte er bl.a. afhængig af antallet af børn, idet boligsikring til personer uden børn maksimalt kan udgøre et vist beløb årligt, mens boligsikring og boligydelse til personer med børn maksimalt kan udgøre et langt større beløb årligt (gradueret mellem familier med 1-3 børn og familier med 4 eller flere børn). Boligstøtten beregnes bl.a. ud fra en egenbetaling, der er afhængig af husstandens indkomst. Husstandsindkomsten er summen af husstandsmedlemmernes indkomster. Indtægter fra hjemmeboende børn under 23 år medregnes i husstandsindkomsten med det beløb, der overstiger en vis grænse. Husstandsindkomsten nedsættes desuden med et beløb pr. barn under 23 år.

4.2. Voksnes ret til sociale hjælpeforanstaltninger og ydelser

a. Omsorgsforanstaltninger over for voksne

Loven om social service har som sit formål at forebygge sociale problemer og tilbyde en række serviceydelser.

Serviceloven tager bl.a. udgangspunkt i livskvaliteten og bygger på et grundprincip om den enkeltes ansvar for sig selv og sin familie.

Serviceloven indeholder en egentlig formålsbestemmelse herom:

§ 1. Formålet med denne lov er

1) at tilbyde rådgivning og støtte for at forebygge sociale problemer,
2) at tilbyde en række almene serviceydelser, der også kan have et forebyggende sigte, og
3) at tilgodese behov, der følger af nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne eller særlige sociale problemer.

Stk. 2. Formålet med hjælpen efter denne lov er at fremme den enkeltes mulighed for at klare sig selv eller at lette den daglige tilværelse og forbedre livskvaliteten.

Stk. 3. Hjælp efter denne lov bygger på den enkeltes ansvar for sig selv og sin familie. Hjælpen tilrettelægges ud fra den enkeltes behov og forudsætninger og i samarbejde med den enkelte.

Loven stiller ikke krav om indfødsret, men om lovligt ophold i landet.

§ 2. Enhver, der opholder sig lovligt her i landet, har ret til hjælp efter denne lov.

Der kan af kommunen ydes gratis rådgivning med det formål at forebygge sociale problemer mv.

§ 3. Kommunen sørger for, at enhver har mulighed for at få gratis rådgivning. Formålet med rådgivningen er at forebygge sociale problemer og at hjælpe borgeren over øjeblikkelige vanskeligheder og på længere sigt sætte denne i stand til at løse opståede problemer ved egen hjælp .....

Der findes regler om almene tilbud med aktiverende og forebyggende sigte samt særregler om husvilde.

§ 65. Kommunen kan iværksætte eller give tilskud til generelle tilbud med aktiverende og forebyggende sigte. Kommunen fastsætter retningslinier for, hvilke persongrupper der kan benytte tilbudene.

§ 66. Kommunen anviser husly mod betaling, hvis en enlig eller familie er husvild

Herudover findes i kapitel 12 særlige hjælpeforanstaltninger over for voksne med nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne eller med særlige sociale problemer. Der tages herved udgangspunkt i den enkeltes forhold.

§ 67. Til voksne med nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne eller med særlige sociale problemer, skal der ydes en særlig indsats ....

Også ved reglerne om rådgivning, personlig hjælp, omsorg og pleje mv. tages udgangspunkt i den enkeltes situation.

§ 68. Kommunen sørger for tilbud om gratis rådgivning til personer med nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne eller med særlige sociale problemer ....

§ 71. Kommunen sørger for tilbud om
1) personlig hjælp og pleje,
2) hjælp eller støtte til nødvendige praktiske opgaver i hjemmet, og
3) hjælp til at vedligeholde fysiske eller psykiske færdigheder.

Stk. 2. Tilbuddene efter stk. 1 gives til personer, som på grund af midlertidigt eller varigt nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne eller særlige sociale problemer ikke selv kan udføre disse opgaver.

Reglerne indeholder bestemmelser om, at støttepersoner i visse tilfælde selv kan udpege den, der har brug for hjælp.

§ 71, stk. 3. En person, som efter en afgørelse truffet af kommunen, er berettiget til hjælp eller støtte efter stk. 1, nr. 2, skal kunne vælge selv at udpege en person til at udføre opgaverne. Den udpegede person skal godkendes af kommunen ....

§ 76. Hvis kommunen ikke selv kan stille den nødvendige hjælp til rådighed for en person, der har behov for hjælp efter §§ 71 og 72 kan kommunen i stedet udbetale et tilskud til hjælp, som den pågældende selv antager.

Stk. 3. Kommunen kan dog i særlige tilfælde beslutte, at hjælpen efter stk. 2 fortsat skal gives som naturalhjælp eller udbetales til en nærstående person, som passer den pågældende.

Herudover findes regler om ledsagelse og kontaktperson i § 78 ff. Der er tale om ledsagelse, der ydes af kommunen som en naturalydelse fra et af kommunen etableret ledsagerkorps.

Reglerne om betaling samt om opgørelse af indkomstgrundlaget for betaling, skal ifølge § 82 fastsættes af socialministeren. I stk. 2 fastsættes, at der ikke opkræves betaling for udgifter til personale, når hjælpen efter § 71, stk. 1, og §§ 72 og 73 er varig.

Endelig indeholder serviceloven regler om støtte til hjælpemidler, boligindretning og befordring for personer med varigt nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne, når en række betingelser er opfyldt.

Hjælp efter serviceloven skal i almindelighed betales, også når hjælp ydes til ægtefælle eller børn.

§ 118. Den, der modtager hjælp efter denne lov til sig selv, sin ægtefælle eller sine børn, skal, medmindre andet er bestemt i denne lov, betale for den hjælp, der modtages.

Herudover findes regler om tilbagebetaling, når en person mod bedre vidende uberettiget har modtaget hjælp efter loven eller har undladt at give de oplysninger, der kræves, jf. §§ 119-120.

b. Den offentligretlige forsørgelsespligt

I den sociale lovgivning er udgangspunktet for tildeling og udmåling af ydelser nu som hovedregel et individualprincip. Det gælder store dele af det sociale lovkompleks som fx handicapområdet og institutionsområdet, og det gælder ved tildeling af de helbredsbetingede førtidspensioner.

På kontanthjælpsområdet - "det underste sikkerhedsnet" - gælder dog fortsat et familieprincip, idet tildelingen af kontanthjælp er afhængig af en eventuel ægtefælles indtægter. I det omfang en eventuel ægtefælle kan opfylde forsørgelsesbehovet, følger det af den offentligretlige forsørgelsespligt, at der ikke kan ydes kontanthjælp til ansøgeren. Den offentligretlige forsørgelsespligt benytter således et familieprincip knyttet til ægteskabet og det at være far eller mor til et barn.

Lov om aktiv socialpolitik fastslår som den grundlæggende regel følgende:

§ 2. Enhver mand og kvinde har i forhold til det offentlige ansvar for at forsørge sig selv, sin ægtefælle og sine børn under 18 år.

Stk. 2. Ansvaret for at forsørge en ægtefælle ophører ved separation eller skilsmisse.

Derimod er der på en lang række andre områder indført tilkendelseskriterier, der er baseret på et individualprincip. Det er i denne forbindelse vigtigt at sondre mellem vurderingen af berettigelsen til en ydelse – tilkendelseskriterium – og størrelsen af ydelsen – udmålingskriterium. Flere familieprincipper kan på samme tid have indflydelse på tilkendelseskriterium og udmålingskriterium, uden at der er sammenfald mellem disse. Tilkendelse er afgørende for hvilke betingelser, der skal være opfyldt for at tilkende en ydelse. Udmåling vil tilsvarende betyde, hvor stor en ydelse pågældende kan opnå. Der kan her ske en reduktion i en ydelse som følge af en eventuel ægtefælles eller samlevers indtægt.

c. Kontanthjælp og aktivering

Loven om aktiv socialpolitik har som sit formål at give hjælp til forsørgelse og skabe et økonomisk sikkerhedsnet i visse situationer. Der lægges vægt på familiens forhold og ikke kun på den enkelte.

§ 1. Formålet med denne lov er:

1) at forebygge, at personer, der har eller kan få vanskeligheder ved at fastholde et arbejde, får behov for hjælp til forsørgelse, og
2) at skabe et økonomisk sikkerhedsnet for enhver, som ikke på anden måde kan skaffe det nødvendige til sig selv og sin familie.

Stk. 2. Formålet med at give hjælp til forsørgelse er at sætte modtageren i stand

til at klare sig selv. Modtageren og ægtefællen skal derfor efter evne udnytte og udvikle deres arbejdsevne, herunder ved at tage imod tilbud om arbejde eller aktivering.

Der gælder i almindelighed et krav om lovligt ophold her i landet og ved vedvarende hjælp normalt statsborgerskab.

§ 3. Enhver, der opholder sig lovligt her i landet, har ret til hjælp efter denne lov.
Stk. 2. For at få vedvarende hjælp til forsørgelse skal modtageren
1) være dansk statsborger,
2) være statsborger i en EU/EØS-medlemsstat eller familiemedlem til en sådan og være berettiget til ophold efter fællesskabsretlige regler ....
Stk. 4. Hvis en udlænding, der ikke er omfattet af stk. 2, nr. 2 eller 3, får behov for vedvarende hjælp, afgør den sociale sikringsstyrelse, om udlændingen skal hjemsendes ....
Stk. 5. Ved afgørelse efter stk. 4, 1., lægges bl.a. vægt på,
1) om udlændingen er gift og samlever med en dansk statsborger, en flygtning eller en udlænding, der lovligt har boet her i landet med henblik på varigt ophold i mere end 3 år, ...
2) den familiemæssige og øvrige tilknytning til landet i forhold til hjemlandet, og
3) om en person, der har påtaget sig at forsørge udlændingen, overholder eller burde overholde denne pligt.

Lovens regler om vejledning, opfølgning, skriftlige planer mv. er møntet på den enkelte person, se § 7-10.

Loven hjemler en række ydelser, når en person kommer ud for en social begivenhed, fx skilsmisse, tab af forsørger, langvarig sygdom eller arbejdsløshed. Den sociale begivenhed skal være af en sådan art, at pågældende ikke er i stand til at forsørge sig selv og sin familie. Den offentligretlige forsørgelsespligt betyder, at hvis der bliver behov for at yde hjælp til en ægtefælle, har det offentlige hjemmel til enten at afslå at yde hjælp eller at yde hjælpen med den virkning, at den anden ægtefælle bliver forpligtet til at betale for forsørgelsen. Forsørgelsespligten har fx betydning for retten til kontanthjælp, uanset om bestemmelserne bruger begrebet "familien" eller ej.

§ 11. Kommunen yder hjælp i form af kontanthjælp og aktivering.

Stk. 2. Det er en betingelse for at få hjælpen,

1) at ansøgeren har været ude for ændringer i sine forhold, fx i form af sygdom, arbejdsløshed eller samlivsophør,
2) at ændringerne bevirker, at ansøgeren ikke har mulighed for at skaffe det nødvendige til sin egen eller familiens forsørgelse, og
3) at behovet ikke kan dækkes gennem andre ydelser.

Som følge af den offentligretlige forsørgelsespligt er det en betingelse for kontanthjælp og aktiveringshjælp, at såvel ansøgeren som ægtefællen har udnyttet arbejdsmulighederne og ikke har formue, som kan dække det økonomiske behov.

§ 13. Det er en betingelse for at få hjælp efter § 11, at ansøgeren og ægtefællen ikke har et rimeligt tilbud om arbejde.

Stk. 2. Det er en betingelse for at få hjælp, at ansøgeren og dennes ægtefælle tager imod et rimeligt tilbud om aktivering eller andre tilbud, som kan forbedre mulighederne for at få et arbejde (beskæftigelsesfremmende foranstaltninger).

Stk. 3. Der kan dog ikke stilles krav om, at ansøgeren eller ægtefællen tager imod arbejde efter stk. 1 eller tilbud efter stk. 2, hvis fx ....

2) den pågældende har ret til fravær ved graviditet, barsel og adoption ....
3) den pågældende er nødt til at passe sine børn, og der ikke kan anvises anden pasningsmulighed ....

Stk. 5. En person, hvis ægtefælle er berettiget til hjælp efter § 11, og som udelukkende har arbejde i hjemmet, kan vælge ikke at udnytte sine arbejdsmuligheder .... I så fald bliver hjælpen til ægteparret beregnet efter [nogle særlige regler].

§ 14. Kommunen kan ikke yde hjælp, hvis ansøgeren og ægtefællen har formue, som kan dække det økonomiske behov. Kommunen ser dog bort fra beløb på op til .... kr., for ægtefæller .... kr.

Stk. 2. Der ses desuden bort fra den del af en formue, der er nødvendig for at kunne bevare eller opnå en nødvendig boligstandard, eller som bør bevares af hensyn til ansøgerens og familiens erhvervs- og uddannelsesmuligheder.

Udmålingen af kontanthjælpen – dvs. satserne – har siden 1987 fulgt individualprincippet, idet satsernes størrelse er uafhængig af tilknytningen til en ægtefælle eller samlever. Den løbende kontanthjælp består af en fast månedlig ydelse, som afhænger af alder og af eventuel forsørgelsespligt. Der gælder

særregler for unge under 25 år uden forsørgelsespligt eller ægtefælle. Unge, der i hjemmet forsørger egne børn, og unge gravide får hjælp efter reglerne for personer over 25 år. Det samme gælder unge under 25 år, der opfylder visse betingelser med hensyn til beskæftigelse og indtægter i en vis periode. Unge, der er alene, og har forsørgelsespligt over for en ægtefælle, omfattes derimod af ungesatsen. Det samme gælder unge, der har en bidragsforpligtelse over for et barn uden at forsørge det i hjemmet. Den bidragspligtige vil i stedet få et tillæg til kontanthjælp svarende til normalbidraget. Hvis en person har særlig vanskelige økonomiske forhold på grund af høje boligudgifter eller stor forsørgerbyrde, kan der særskilt eller i forbindelse med udbetaling af kontanthjælp ydes en særlig støtte. Inden støtten udbetales, skal det dog undersøges, om der kan skaffes en rimelig bolig, der er billigere. Ved vurderingen af nettoboligudgiften har det betydning, hvorvidt den pågældende har forsørgelsespligt over for hjemmeboende eller udeboende barn/børn.

§ 25. Hjælpen udgør et månedligt beløb på
1) ..... kr. for personer, der er fyldt 25 år, og som har forsørgelsespligt over for børn,
2) ..... kr. for andre personer, der er fyldt 25 år,
3) ..... kr. for personer under 25 år, der ikke bor hos én eller begge forældre, og
4) ..... kr. for personer under 25 år, som bor hos én eller begge forældre ...

Ægtepar får et beløb, der svarer til summen af de beløb, hver af ægtefællerne er berettiget til. Der gælder særregler, hvis en ægtefælle modtager andre offentlige forsørgelsesydelser end kontanthjælp.

§ 26. Hjælpen til ægtepar beregnes som summen af de beløb, som hver af ægtefællerne er berettiget til efter § 25.

Stk. 2. Hvis kun én af ægtefællerne er berettiget til hjælp efter § 11, og den anden ægtefælle modtager en offentlig forsørgelsesydelse, beregnes der ikke hjælp til den ægtefælle, der modtager en offentlig forsørgelsesydelse.

Endelig gælder særlige regler om hjælp til visse persongrupper herunder personer, der er fyldt 60 år, til udlændinge, der har søgt asyl mv., jf. §§ 27-29.

Når kontanthjælpsmodtageren er gift, fratrækkes ægtefællens indtægter, dog således at arbejdsindtægter under en vis grænse hos ansøgeren eller ægtefællen ikke tages i betragtning.

§ 30. Har ansøgeren og ægtefællen indtægter, trækkes disse fra i hjælpen ....

Stk. 2. Når hjælpen til en gift person beregnes efter § 26, stk. 2, trækker kommunen kun den del af den anden ægtefælles indtægt fra, som overstiger henholdsvis ..... kr. eller ..... kr. afhængigt af, om den pågældende har forsørgelsespligt over for børn eller ikke.

§ 31. Har ansøgeren eller ægtefællen arbejdsindtægt .... , ses der ved beregningen af hjælpen efter § 25 bort fra 10 kr. pr. udført arbejdstime ...

§ 33. Der foretages ikke fradrag i hjælpen for: ...

5) Børns indtægter og indtægter, der vedrører børn.

Hjælpen kan nedsættes, hvis ansøgeren eller ægtefællen uden rimelig grund udebliver fra et tilbud om aktivering mv., jf. § 39. Tilsvarende ophører hjælpen, hvis modtageren eller ægtefællen uden rimelig grund afviser et tilbud om arbejde, aktivering mv., jf. § 41.

Enkeltudgifter kan begrunde særskilt hjælp, hvis udgiften er opstået som følge af et behov, der ikke har kunnet forudses, fx beboerindskud, nødvendigt bohave og gældssanering. Hjælp til sygebehandling og medicin, tandbehandling eller lignende, der ikke dækkes efter anden lovgivning, og som man ikke selv har midler til at afholde, kan også dækkes. Her er det ikke en betingelse, at der er sket en social begivenhed. Også ved hjælp til enkeltudgifter i særlige tilfælde gælder princippet fastslået i den offentligretlige forsørgelsespligt i lov om aktiv socialpolitik § 2.

§ 81. Kommunen kan yde hjælp til rimeligt begrundede enkeltudgifter til en person, som har været ude for ændringer i sine forhold, hvis den pågældendes egen afholdelse af udgifterne i afgørende grad vil vanskeliggøre den pågældendes og familiens muligheder for at klare sig selv i fremtiden.

Endelig kan der ydes hjælp til flytning, herunder flytning til udlandet i særlige tilfælde.

§ 85. Kommunen kan yde hjælp til en flytning, som forbedrer ansøgerens eller familiens bolig- eller erhvervsforhold. Det er en betingelse for hjælpen, at hverken ansøgeren eller ægtefællen har økonomisk mulighed for at betale udgifterne.

§ 86. Til udlændinge der har opholdstilladelse efter ...., men som ønsker at tage varigt ophold i deres hjemland eller tidligere opholdsland, kan der .... ydes hjælp til repatriering, såfremt de pågældende ikke selv har midler hertil. Til de personer, der er nævnt ... , kan hjælp til repatriering dog kun ydes, når de vender tilbage til hjemlandet eller det tidligere opholdsland sammen med den person, til hvem de har den familiemæssige tilknytning, som danner grundlag for opholdstilladelsen. ....

Stk. 3. Personer, som er gift eller lever i fast samlivsforhold med en her i landet fastboende person, kan modtage hjælp til repatriering efter stk. 1, når de vender tilbage til hjemlandet eller det tidligere opholdsland sammen med ægtefællen eller samleveren.

Ægtefæller hæfter solidarisk for tilbagebetalingskrav vedrørende boligudgifter for ejer- og andelsboliger.

§ 92. Den, der modtager særlig støtte .... til dækning af udgifter til renter og afdrag vedrørende ejer- og andelsboliger, skal tilbagebetale beløbet. ....

Stk. 2. Ægtefæller hæfter solidarisk for krav om tilbagebetaling efter stk. 1, 1. pkt. Dette gælder, uanset om hjælpen er ydet til den ene eller til begge ægtefæller, og uanset om boligen er ejet af den ene eller begge ægtefæller.

Også i særlige tilfælde kan ægtefællens forhold have indflydelse på spørgsmålet om tilbagebetaling.

§ 93. Kommunen kan træffe beslutning om tilbagebetaling, når der ydes hjælp, ...

5) Fordi modtageren eller ægtefællen er indblandet i en kollektiv arbejdsstrid ....

d. Revalidering

Revalidering har til formål at fastholde arbejdsevnen og forbedre den pågældendes mulighed for at forsørge sig selv og sin familie.

§ 46. Revalidering er erhvervsrettede aktiviteter og økonomisk hjælp, der kan bidrage til, at en person med begrænsninger i arbejdsevnen fastholdes eller kommer ind på arbejdsmarkedet, således at den pågældendes mulighed for at forsørge sig selv og sin familie forbedres ...

Stk. 3. En revalidend har ret til revalidering uden hensyn til ægtefællens indtægts- og formueforhold.

Hjælpen tildeles og udmåles således på grund af ansøgerens individuelle forhold, også når det gælder økonomien. Revalideringsydelse er således nu uafhængig af indkomst, herunder en eventuel ægtefælles indkomst- og formueforhold, idet den hviler fuldt ud på et individualprincip.

e. Personlig og praktisk hjælp, aflastning/afløsning, plejevederlag mv.

Kommunen sørger for tilbud om personlig pleje, praktisk hjælp og hjælp til at vedligeholde fysiske og psykiske færdigheder.

Det er kommunen, der afgør, hvordan tilbudene konkret skal udformes og tilrettelægges, og det forudsættes, at tilbudene indgår som et led i kommunens øvrige sociale og sundhedsmæssige tilbud til ældre og personer med nedsat funktionsevne, der skyldes fysisk eller psykisk handicap, sindslidelse og/eller sociale årsager.

Loven om social service omhandler dette i kapitel 14:

§ 71. Kommunen sørger for tilbud om
1) personlig hjælp, pleje
2) hjælp eller støtte til nødvendige praktiske opgaver i hjemmet og
3) hjælp til at vedligeholde fysiske eller psykiske færdigheder.

Stk. 2. Tilbudene efter stk. 1 gives til personer, som på grund af midlertidig eller varigt nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne eller særlige sociale problemer ikke selv kan udføre disse opgaver.

Stk. 3. En person, som efter en afgørelse truffet af kommunen, er berettiget til hjælp eller støtte efter stk. 1, nr. 2, skal kunne vælge selv at udpege en person til at udføre opgaverne. Den udpegede person skal godkendes af kommunen, som herefter skal indgå skriftlig aftale med den pågældende om omfang og indhold af opgaverne samt om betaling mv.

Ved kommunens vurdering af det konkrete behov for hjælp skal ansøgerens samlede situation bedømmes. Der skal blandt andet tages hensyn til ansøgerens netværk, og det forudsættes, at eventuelle øvrige medlemmer af husstanden deltager i opgaveudførelsen i hjemmet.

Hvis der er større børn i hjemmet, skal der ved vurderingen af behovet for hjælp ikke stilles krav, som går ud over de krav, der normalt stilles til større børn. Der kan i denne forbindelse fx ses på, hvordan opgaverne i hjemmet blev fordelt, før der opstod behov for hjælp.

Ansøgerens pårørende og eventuelle logerende har ikke ret til hjælp til deres egne behov.

Kommunen har efter § 72 i serviceloven pligt til at sørge for tilbud om afløsning eller aflastning til ægtefælle, forældre eller andre nære pårørende, der passer en person med nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne.

Det kan være en stor belastning – både fysisk og psykisk – at passe en plejekrævende person i hjemmet. En familie eller en person, der passer et barn eller en voksen med en nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne i hjemmet, kan derfor – efter en konkret, individuel vurdering af behovet – tilbydes afløsning eller aflastning efter servicelovens § 72. Denne form for hjælp kan være en forudsætning for, at en person med nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne kan blive boende i hjemmet.

Afløsning gives i hjemmet, mens aflastning gives udenfor hjemmet, fx i form af tilbud om dag-, nat- eller døgnophold i plejehjem eller plejebolig.

Plejevederlag kan ydes til personer, der mister en arbejdsindtægt som følge af, at de påtager sig at passe en nærtstående, der ønsker at dø i eget hjem.

Det er en generel betingelse for at yde hjælp i forbindelse med pasning af døende i hjemmet, at en læge skal have fastslået, at de medicinske behandlingsmuligheder er udtømte eller udsigtsløse, og at prognosen er kort levetid.

Som nærtstående anses fx ægtefælle, samlever, børn, forældre og andre, der er så nært knyttet til den døende, at det vil være nærliggende, at denne person yder plejen. Der kan således ikke stilles krav om et egentligt slægtskabsforhold.

Plejevederlag kan udbetales, uanset om plejen foregår i den døendes hjem, eller om den døende tager ophold hos plejeren. Plejevederlag kan derfor

ikke udbetales til en nærtstående, som ønsker at passe en døende, der bor i plejehjem, plejebolig o.l.

Lov om social service omhandler dette i kapitel 20 (§§ 104-107).

f. Førtidspension

Førtidspension kan tilkendes personer mellem 18 og 67 år, hvis erhvervsevne er varigt nedsat med mindst halvdelen på grund af fysisk/psykisk invaliditet eller af sociale årsager.

Førtidspensionen udgøres ifølge loven om social pension § 13 af højeste førtidspension, mellemste førtidspension, forhøjet almindelig førtidspension og almindelig førtidspension.

Højeste førtidspension kan i medfør af lov om social pension § 14 tilkendes personer i alderen fra 18 til 60 år med en erhvervsevne, der i ethvert erhverv må anses for ubetydelig. Mellemste førtidspension kan tilkendes personer i alderen fra 18 til 60 år, hvis erhvervsevne er nedsat med omkring 2/3, og personer i alderen fra 60 til 67 år, hvis erhvervsevne er nedsat til det ubetydelige. Forhøjet almindelig førtidspension eller almindelig førtidspension kan tilkendes

1) personer i alderen fra 18 til 67 år, hvis erhvervsevne er nedsat med mindst halvdelen,
2) personer i alderen fra 18 til 67 år, hvis erhvervsevne er nedsat med mindst halvdelen, uden at nedsættelsen alene skyldes helbredsmæssige forhold, og
3) personer i alderen fra 50 til 67 år, når sociale og helbredsmæssige forhold taler for det.

Denne pension tilkendes som forhøjet almindelig førtidspension til personer under 60 år og som almindelig førtidspension til personer over 60 år. Det er alderen på ansøgningstidspunktet, der er afgørende.

Pension efter lovens § 14, stk. 3, nr. 2 og 3 (behovsbestemte pensioner), kan kun tilkendes, når forsørgelsesgrundlaget for en gift forsørger ikke varigt overstiger et beløb svarende til 52 gange det beløb, der ugentlig højst kan

udbetales i dagpenge efter lov om dagpenge ved sygdom eller fødsel. For en enlig ansøger er denne grænse 2/3 af dette beløb.

Ved opgørelsen af forsørgelsesgrundlaget indgår ansøgerens og en eventuel ægtefællers samlede indtægter.

Tilkendelse af førtidspension sker ud fra en samlet vurdering af alle relevante oplysninger, dvs. bl.a. oplysninger om de helbredsmæssige, sociale og arbejdsmarkedsmæssige forhold i sagen. Hvis det drejer sig om en gift person, ser man også på ansøgerens erhvervsevne i forhold til den måde, ansøgeren hidtil har anvendt sin erhvervsevne. For gifte/registrerede partnere er der tre former for bedømmelsesgrundlag. For det første fuldt erhverv, dvs. gifte ansøgere, der hidtil har været beskæftiget ved erhvervsarbejde svarende til ca. 27 timer ugentligt eller mere. For det andet supplerende erhverv for gifte som har haft erhvervsarbejde under 27 timer ugentligt, hvorved både arbejdsevnen ved det hidtidige erhvervsarbejde og arbejdsevnen ved husligt arbejde i eget hjem skal indgå i bedømmelsen. For det tredie arbejdet i eget hjem (den såkaldte husmodervurdering) som benyttes, hvis man udelukkende har været beskæftiget ved husligt arbejde i eget hjem.

Enlige ansøgere vurderes altid i forhold til fuldt erhverv. Social indikation for supplerende erhverv: hvor ægtefællernes forsørgelsesgrundlag ikke overstiger udelukkelsesgrænsen, vurderes ansøgerens erhvervsevne ved deltids erhvervsarbejde og ved deltids arbejde i eget hjem.

Grundbeløbet til førtidspensionister indtægtsreguleres på grundlag af pensionistens personlige indkomst, positiv nettokapitalindkomst og aktieindkomst, der årligt overstiger et vist beløb, jf. lov om social pension § 28. Med hensyn til pensionstillæg og personlige tillæg sker indtægtsopgørelsen på grundlag af såvel pensionistens som ægtefællens samlede indtægt, dog således at der i visse tilfælde ses bort fra dele af ægtefællens indtægt.

> § 29. Indtægtsgrundlaget for pensionstillægget og personlige tillæg ... opgøres på grundlag af pensionistens og en eventuel ægtefælles samlede indtægt ... .
>
> Stk. 2. For en pensionist, der er gift med en person, som ikke modtager social pension, ses der ved opgørelsen af indtægtsgrundlaget for beregningen af pensionstillægget bort fra ægtefællens indtægter op til ..... kr., hvis disse indtægter

hidrører fra personligt arbejde .... Overstiger ægtefællens indtægter ..... herefter ..... kr., ses der bort fra indtægter, der overstiger dette beløb op til en indtægt på ..... kr.

Invaliditetsbeløb, bistands- og plejetillæg mv. nedsættes ikke på grund af modtagers økonomiske forhold, jf. § 19, stk. 4.

Når den ene ægtefælle dør, har den anden ret til efterlevelsespension, dvs. ret til at få udbetalt ægteparrets samlede pension i tre måneder efter dødsfaldet. Det kræves dog, at begge ægtefæller modtog social pension og boede sammen.

g. Folkepension

Folkepensionen skal sikre personer et indtægtsgrundlag, når de har forladt arbejdsmarkedet.

Grundbeløbet er ens for enlige og samgifte pensionister. Det indtægtsreguleres på grundlag af pensionistens egne indtægter ved personligt arbejde, jf. lovens § 27.

Satserne for pensionstillæg er også ens for enlige og samgifte pensionister. Pensionstillægget indtægtsreguleres på grundlag af begge ægtefællers indtægter efter samme principper, som er omtalt ovenfor i pkt. f om førtidspension. Samboende, ikke-gifte pensionister betragtes som enlige ved beregning af pensionstillæg, dvs. pensionstillægget beregnes kun ud fra egne indkomstforhold.

Det særligt forhøjede personfradrag, som skulle sikre enlige pensionister uden andre indtægter skattefrihed, blev fra 1990 alene givet til reelt enlige pensionister for som led i de socialpolitiske, fordelingsmæssige synspunkter at ligestille gifte og samlevende uden ægteskab. Ved omlægningerne på skatte- og pensionsområdet den 1. januar 1994 blev det særligt forhøjede personfradrag erstattet af et særligt pensionstillæg, som i årene frem til 1999 overføres til det almindelige indkomstafhængige pensionstillæg til reelt enlige, således at der igen er forskel på beløbene.

Pensionsudbetaling til beboere i plejehjem mv. er et led i gennemførelse af individualprincippet, idet der nu foretages en individuel beregning af husleje, boligtilskud mv., ligesom der foretages en individuel vurdering af den enkeltes plejebehov og dermed også af betalingen herfor.

Særlige ydelser til pensionister og efterlønsmodtagere er hjemlet i en række tilfælde, herunder varmetillæg, licens, medicintilskud, hjemmehjælp, hjemmesygepleje, hjælpemidler, madordning og lån til betaling af ejendomsskatter. Sidstnævnte kan gives uafhængigt af økonomiske forhold til personer, der er fyldt 65 år, samt til modtagere af social pension, invaliditetsydelse, delpension og efterløn.

h. Boligsikring og boligydelse

Boligstøtte omfatter boligsikring, boligydelse og lån til beboerindskud. Lovgivningen er kompleks og stiller en række betingelser til bopæl i landet og til boligens karakter og indretning. Boligsikring ydes til lejere, der ikke er pensionister, mens boligydelse ydes til lejere, ejere og private andelshavere, der modtager social pension, får forskud herpå eller får invaliditetsydelse. Lån til beboerindskud ydes til indflyttere til indskud i almennyttigt byggeri o.l.

Boligsikringen udgør 75% af forskellen mellem boligudgiften og grænsebeløbet, som er udtryk for den andel, man selv skal betale af boligudgiften. For husstande uden børn kan boligsikringen højst udgøre 15% af boligudgiften. Boligydelsen udgør 100% af forskellen mellem 90% af boligudgiften og grænsebeløbet.

Ved beregning af boligsikring og boligydelse (individuel boligstøtte) tages bl.a. udgangspunkt i husstandsindkomsten, dvs indkomsten hos personer, der bor i boligen uden at være logerende, jf. loven om individuel boligstøtte §§ 6-7.

4.3. Begrundelserne for sociallovgivningens familiebegreb

Historisk set har den offentligretlige forsørgelsespligt været det meget bastante udgangspunkt og været knyttet til forældre og ægtefæller. Offentlige ydelser var sjældne og behovsbestemte. Forsørgelse var først og fremmest et problem, familien skulle klare. Kun i nødsituationer – værdige trængende – trådte det offentlige til med forsørgelse.

Den offentligretlige forsørgelsespligt er bibeholdt, men trods dens generelle karakter er betydningen mindsket meget betydeligt ved velfærdsstaten med sociale udgifter på i alt 300 mia. kr. om året, svarende til knap 60.000 kr. årligt pr. indbygger. Ydelser gives i hovedsagen til pensionister, til arbejdsløse og syge og til børnefamilier, jf. kapitel 2, 3.c.

I dag er individualprincippet det politisk fastlagte udgangspunkt, jf. kapitel 2.4.c. Det gælder i det store og hele på folkepensionsområdet, ved de helbredsbetingede førtidspensioner, på handicap- og institutionsområdet, ved revalidering og ved udmåling af kontanthjælp. Disse områder omfatter langt de talmæssigt vigtige og økonomisk betydningsfulde områder.

Indførelsen og udbredelsen af individualprincippet skyldes dels et ønske om at fremme ægtefællers og samleveres selvstændighed, dels et ønske om at ligestille ægtefæller med samlevere.[28] På nogle områder har det også betydning at undgå en uhensigtsmæssig forskel i princip fra et område til at andet, hvor personer måske derved afholdes fra at "skifte ydelse", fordi de derved samtidig skifter fra et individualprincip til et familie(ægtefælle)princip.

> Dette kan illustreres af revalideringsreglernes ændring i 1990, som havde til hensigt at indføre mere tidssvarende regler, således at personer på sygedagpenge blev tilskyndet til at tage imod et tilbud om revalidering i stedet for at blive på sygedagpenge og måske ende med en førtidspension. Der blev med andre ord skabt en sammenhæng mellem reglerne om sygedagpenge og revalidering. Det var en forudsætning for de partier, der tilsluttede sig forslaget om en forkortelse af varighedsbegrænsningen i sygedagpengeloven, at overgangen fra sygedagpenge til revalidering ikke blev hindret af økonomiske barrierer. Dette indebar, at revalideringsydelsen på samme måde som sygedagpengene skulle gives uafhængig af en eventuel ægtefælles indtægts- og formueforhold. Yderligere var det en forudsætning, at personer, der opfyldte betingelserne for revalidering, havde ret til revalideringsydelsen.

Fastholdelsen af familieprincippet er for familiens voksne medlemmer i hovedsagen sket for "det underste sociale sikkerhedsnet" – særlig tildeling af kontanthjælpen og den behovsbestemte førtidspension. Disse er talmæs-

28. Betænkning nr. 1087 fra 1986 om ligebehandling af samliv med og uden ægteskab inden for den sociale lovgivning, særlig s. 50-59.

sigt og økonomisk af beskeden betydning, fx udgør udgifterne til bistandshjælp 13 mia. kr. årligt ud af de samlede sociale udgifter på 300 mia. kr.

Begrundelsen for netop her at fastholde familieprincippet er disse ydelsers generelle behovskarakter. De skyldes ikke alder, handicap eller lignende objektive omstændigheder, men uformåenhed til at skaffe egen indtægt på grund af en social begivenhed. Der er her tale om ægtefælleregler.

En række særregler anvender et bredere familieprincip vekslende fra et samleverprincip, der benyttes i praksis ved børnetilskud til enlige forsørgere; et husstandsprincip, der anvendes ved boligstøtte; et nærtståendeprincip, der anvendes ved plejevederlag til pasning af døende; og et pårørendeprincip, der anvendes ved hjælp til pasning af handicappede børn i hjemmet.

Det er ikke muligt at opsætte vandtætte skodder mellem de forskellige typer af tilskudsydelser, forsørgelsesydelser og indkomstbortfaldsydelser til børn, men de har forskellige begrundelser. Børnefamilieydelsen er ikke behovsbestemt, hvilket hænger sammen med, at den har erstattet en tidligere skattefradragsregel. Af bemærkningerne til børnefamilieydelseslovens § 2[29] fremgår således, at ydelsen skal ses som en skattelettelse for børnefamilier. Den ydes til børnefamilier, uanset om forældrene er gift, samlevende eller bor hver for sig. Der er især lagt vægt på pligten til at forsørge et barn såvel privatretligt som i forhold til det offentlige. Derfor er retten tildelt barnets forældre. Har kun den ene af forældrene forældremyndigheden, har barnet som altovervejende hovedregel sit hjem hos denne, og derfor anses forældremyndighedsindehaveren og barnet for en sådan børnefamilie, hvis vilkår efter skattereformaftalen skal lettes. Tilsvarende gælder ved adoption og plejeforældre som i praksis anses at forsørge barnet.

Børnetilskudsloven hviler på et socialt sigte, idet børn af enlige forsørgere og pensionistforældre er primære målgrupper for børnetilskud. Der foretages ikke i forbindelse med børnetilskud nogen individuel behovsbedømmelse, men en far eller mor betragtes ikke som enlig forsørger, hvis den pågældende

29. Folketingstidende 1985-1986 A spalte 2693 ff særlig spalte 2700.

har etableret et samliv. Ydelsen tilkommer barnet. Det særlige børnetilskud udbetales til børn, der har mistet en eller begge retlige forsørgere. Pasning af handicappet barn i hjemmet kan give ret til dækning af indkomsttab.

Feltet sociale ydelser til børnefamilier og familier med socialt behov skal i det hele taget dække mange forskellige typer af familier og børn, med mange og forskelligartede behov og ud fra mange forskellige formål. Det er derfor ganske naturligt med et broget retligt billede. Den skiftende brug af diverse familiebegreber med vidtgående økonomiske konsekvenser for det enkelte barn og dets familie gør imidlertid retstillingen meget uoverskuelig.[30]

30. Jf. således Lis Frost omtalt i note 24.

5. Beskæftigelse

Reglerne, der giver ret til orlov, indkomstbortfaldsydelser mv. består især af følgende:

- orlovsregler i forbindelse med barsel og børnepasning
- lønkompensation ved barsel, børnepasning mv.
- dagpenge ved sygdom og arbejdsløshed
- arbejdsskadeforsikring og forsørgertabserstatning
- efterløn
- pensionsregler, herunder ATP og tjenestemandspension, inkl ægtefællepension

5.1. Børn, barsel mv.

Der er i særlig grad tale om orlov og lønkompensation ved barsel, børnepasning mv., hvortil kommer arbejdsskadeforsikring og arbejdsmarkedets tillægspension.

a. Orlov ved barsel, børnepasning mv.

I forbindelse med barsel er der adgang til barselorlov for moderen og faderen.

I 1993 blev der som led i en større arbejdsmarkedsreform vedtaget en nydannelse i form af orlov til bl.a. børnepasning med delvis dagpenge. Loven giver orlovsret for at passe egne børn.

> Orlovslovens § 10. Personer med børn i alderen 0-8 år kan opnå orlov til at passe egne børn .....

Ifølge den tilhørende bekendtgørelses § 22[31] forstås ved "egne børn" børn, "som orlovsansøgeren har forældremyndigheden over, herunder hvor forældremyndigheden er opnået ved adoption, eller adoptanten har modtaget barnet og modtaget plejetilladelse med henblik på at opnå forældremyndigheden. Endvidere er børn, hvor orlovsansøgeren har anerkendt faderskabet, og hvor barnet har fast ophold hos faderen, omfattet af begrebet."

Hver af forældrene har ret til at benytte orlovsadgangen for hvert af deres børn, jf. orlovslovens § 13. Der gælder en række tidsgrænser for orloven, ligesom der gælder en række beskæftigelseskrav og varselskrav over for arbejdsgiveren.

b. Dagpenge, tabt arbejdsfortjeneste mv.

Reglerne om dagpenge ved fødsel giver lønmodtagere og selvstændigt erhvervsdrivende mulighed for at få delvis kompensation for det løntab, udnyttelse af retten til barselorlov medfører.[32] Retten til dagpenge ved fravær på grund af graviditet, barsel og adoption er betinget af, at modtageren opfylder de beskæftigelseskrav, der gælder for udbetaling af dagpenge ved sygdom. Er dette tilfældet, kan der udbetales dagpenge ved afholdelse af barselorlov, fædreorlov og forældreorlov. Der kan ydes dagpenge til forældrene i de 24 første uger efter fødslen efter nogle nærmere regler om fordelingen af orloven mellem moderen og faderen.

Loven om dagpenge ved sygdom eller fødsel indeholder i § 13 regler herom:

§ 13. Der kan ydes dagpenge i de første 24 uger efter fødslen.

Stk. 2. Moderen har ret til dagpenge i de første 14 uger efter fødslen. Faderen har i samme periode ret til dagpenge i 2 uger.

Stk. 3. Herudover har forældrene tilsammen ret til dagpenge i yderligere 10 uger efter udløbet af den 14. uge efter fødslen. Dagpenge kan kun ydes til én af forældrene ad gangen.

---

31. Jf. bekendtgørelse nr. 1169 af 21. december 1995 og bekendtgørelse nr. 157 af 10. marts 1995 om orlovsydelse til kontanthjælpsmodtagere og fradrag i orlovsydelse, der udbetales af kommunerne.
32. Jf. udover loven Ankestyrelsens vejledning af 27. oktober 1994, kapitel 8 og Socialministeriets bekendtgørelse nr. 701 af 22. juli 1994 om dagpenge ved sygdom eller fødsel.

§ 16. Når ganske særlige omstændigheder taler for det, kan den ene af barnets forældre indtræde i den andens ret til dagpenge.

Under børnepasningsorlov udbetales der for fuldtidsforsikrede et beløb svarende til 60% af arbejdsløshedsdagpengenes højeste beløb. For kontanthjælpsmodtagere gælder særlige beregningsregler.

Dagpengeretten er ikke betinget af nogen bestemt familieform, og forældrene behøver således ikke være samboende. Det er dog kun den mand, der har det retlige faderskab, der kan benytte sig af orlovs- og dagpengemuligheden. Forudsætningen for at modtage dagpenge er, at man holder orlov, og genoptagelse af arbejdet under barsel- og fædreorloven medfører bortfald af retten til dagpenge for den resterende periode. Genoptagelse af arbejdet under forældreorloven kan dog finde sted i mindre omfang, uden at dagpengeretten helt fortabes, jf. herved dagpengelovens § 16 & 16a. Der sker da blot en reduktion svarende til arbejdets tidsmæssige omfang. Graviditetsorlov med dagpenge kan normalt påbegyndes af den gravide, når der skønnes at være 4 uger til fødslen, jf. dagpengelovens § 12. Fra fødslen og 14 uger frem har moderen ret til barselorlov med dagpenge. Faderen har inden for samme periode ret til fædreorlov med dagpenge i 2 uger. Endelig er der ret til forældreorlov med dagpenge i 10 uger fra barselorlovens udløb. Disse 10 uger kan deles mellem forældrene, men de kan ikke holde orlov på samme tid, jf. dagpengelovens § 13.

Adoptanter har mulighed for at opnå dagpenge i op til 24 uger efter modtagelsen af barnet, jf. dagpengelovens § 14, men det forudsætter, at de adoptionsundersøgende myndigheder træffer bestemmelse om, at (den ene) adoptant skal være en periode i hjemmet.

Lov om social service indeholder også hjemmel til at dække tabt arbejdsfortjeneste ved visse omsorgsforanstaltninger. Hvis det er mest hensigtsmæssigt, at et svært handicappet barn passes i hjemmet af én af forældrene, kan man få hel eller delvis erstatning for tabt arbejdsfortjeneste, såfremt man har måttet opgive sit arbejde på grund af barnet.

Forældre til alvorligt syge børn under 14 år har ret til en økonomisk godtgørelse, hvis de i forbindelse med barnets sygdom helt eller delvist opgiver lønarbejde eller arbejde i selvstændig virksomhed. Barnets sygdom skal

skønnes at medføre behov for ophold på hospital eller lignende institution i mindst 25 dage.

Reglerne om dagpenge indeholder ikke en almindelig adgang til fravær fra arbejde og kompensation for løntab som følge af børns sædvanlige sygdom. Visse faglige overenskomster og aftaler på arbejdsmarkedet giver dog ret til en ydelse på grund af barns sygdom.

c. Arbejdsskadeforsikring, ATP og tjenestemandspension

En særlig form for indkomstbortfaldsydelse findes i loven om arbejdsskadeforsikring. Arbejdsgiveren er forpligtet til at forsikre sine ansatte mod bl.a. erhvervsevnetab som følge af arbejdsskader. Loven giver mulighed for udbetaling af erstatning for tab af såvel retlig som faktisk forsørger. Hvis afdøde efterlader sig børn, som pågældende havde forsørgerpligt over for, har hvert barn krav på en løbende årlig ydelse på 10% af afdødes årsløn, dog inden for et maksimum. Det gælder dog kun i de tilfælde, hvor den anden af forældrene er i live. I de tilfælde, hvor begge forældrene er døde, fordobles ydelsen. Erstatningen udbetales indtil barnets 18. år. Er barnet under uddannelse, kan erstatningen forlænges, når forholdene taler herfor, til barnets 21. år. Hvis der udbetales erstatning til ægtefælle eller ligestillede, kan den samlede erstatning til børnene højst udgøre 40% af afdødes årsløn. Hvis der kun udbetales erstatning til børn, kan den samlede erstatning ikke overstige 50% af afdødes årsløn.

Et levendefødt barn, der inden fødslen har pådraget sig sygdom på grund af moderens arbejde under graviditeten, har krav på erstatning for følger af sygdommen. Hvis det senere godtgøres, at påvirkningen af forældrene før befrugtningen eller efter fødslen har skadende effekt på foster eller barn, vil en sådan skade kunne betragtes som erhvervssygdom.

Ved en af forældrenes død kan et efterlevende barn have ret til en ydelse efter loven om arbejdsmarkedets tillægspension eller lov om tjenestemandspension. Børnepensionen i henhold til ATP-loven er et engangsbeløb, som kan udbetales til hvert barn under 18 år. Børnepensionen i henhold til tjenestemandspensionsloven udgør efter § 16 en løbende ydelse, til barnet er 21 år. Børnepensionen kan efter § 14, stk. 3, også ydes til stedbørn, som er medtaget til forsørgelse i det fælles hjem.

5.2. Lønkompensation til voksne – dagpenge, efterløn mv.

Området knyttet til beskæftigelse hjemler dagpenge mv. ved sygdom og arbejdsløshed, ligesom der kan ydes efterløn og erstatning ved arbejdsskader.

a. Sygedagpenge

Dagpenge ydes ved fuld uarbejdsdygtighed på grund af sygdom. Dagpenge kan ydes til privat og offentligt ansatte lønmodtagere, til selvstændige og medarbejdende ægtefæller. Der stilles en række beskæftigelseskrav mv. Dagpengene beregnes ud fra lønindtægt og anden indtægt, der erstatter lønindtægten.

Reglerne om dagpenge ved sygdom giver lønmodtagere og selvstændigt erhvervsdrivende mulighed for at få delvis kompensation for det løntab, der opstår ved sygdom. Der gælder en række krav, for at retten til sygedagpenge kan opnås.

Reglerne om dagpenge ved sygdom er baseret på et individualprincip, idet det ikke påvirker retten til dagpengeydelsen, hvorvidt den pågældende er enlig, gift, samlevende eller lignende.

b. Arbejdsløshedsdagpenge

Arbejdsløshedsdagpenge er baseret på en frivillig forsikringsordning for såvel lønmodtagere som selvstændige. Forsikringsordningen administreres af arbejdsløshedskasserne, som er private foreninger, der ifølge loven alene har til formål at sikre medlemmerne økonomisk kompensation for tab af indtægt i tilfælde af arbejdsløshed. Der er tale om et individualprincip, hvor man skal opfylde en række betingelser, herunder skal man være medlem af en A-kasse og opfylde betingelser vedrørende medlemsskabets varighed og beskæftigelsens varighed, ligesom man skal stå til rådighed for arbejdsmarkedet. Arbejdsløshedsdagpengene udgør 90% af den hidtidige arbejdsindtægt dog inden for maksimumsgrænser.

Reglerne om arbejdsløshedsdagpenge bygger på et individualprincip, idet det ikke påvirker retten til dagpengeydelsen, hvorvidt den pågældende er enlig, gift, samlevende eller lignende.

c. Arbejdsskadeerstatning

Arbejdsskadeerstatning kan tildeles alle, der udfører varigt eller midlertidigt arbejde i Danmark, herunder arbejde i den private husholdning og private tjenester for en arbejdsgiver og dennes husstand. Ved en arbejdsskade forstås ulykkestilfælde, som skyldes arbejdet eller arbejdsforhold, skadelig påvirkning af højst 5 dages varighed, som skyldes arbejdet eller arbejdsforhold eller erhvervssygdomme og andre sygdomme, som er opstået under særlige forhold. Arbejdsgiverens ægtefælle kan kun få erstatning, hvis der er indgået en lønaftale, der kan tillægges skattemæssig virkning efter kildeskatteloven ved sidste lønudbetaling forud for arbejdsskaden.

De ydelser, loven hjemler, er sygebehandling, optrænende hjælpemidler mv., erstatning for tab af erhvervsevne, godtgørelse for varigt men, overgangsbeløb til efterladte ved dødsfald og forsørgertabserstatning.

Forsørgertabserstatning kan gives til en ægtefælle og en efterladt samlever i et ægteskabslignende samlivsforhold. Det er en betingelse, at ægteskabet var indgået før arbejdsskaden, og at samlivet bestod ved skadelidtes død. Er ægteskabet indgået efter arbejdsskaden er det afgørende, om ægteskabet har bestået de sidste 2 år, og samlivet bestod ved skadelidtes død. Levede man før arbejdsskaden sammen med skadelidte i et ægteskabslignende forhold, har man krav på forsørgertabserstatning og overgangsbeløb, hvis samlivet ved dødens indtræden har bestået de sidste 2 år. Hvis afdøde ikke efterlader sig nogen, der er berettiget til forsørgertabserstatning og overgangsbeløb, kan en anden efterladt person tilkendes disse beløb, når særlige omstændigheder taler for dette. Der kan fx være tale om en samlevende, hvor samlivet ikke har bestået i to år, men hvor den afdøde og efterladte har etableret deres samliv på en måde, som kan karakteriseres som varig, fx ved at have fået fælles børn eller investeret i en fælles bolig. Der kan også være tale om et nært familiemedlem, som et liv igennem har ført hus for afdøde. Forsørgertabserstatningen kan tildeles den, der ved dødsfaldet har mistet en forsørger, eller på anden måde har fået sine forsørgelsesmæssige forhold forringet.

Erstatningen fastsættes under hensyn til forsørgelsens omfang og den pågældendes muligheder for at forsørge sig selv, når alder, helbredstilstand, uddannelse, beskæftigelse mv. tages i betragtning. Forsørgertabserstatning udbetales i den fastsatte periode, uanset om den berettigede indgår nyt ægteskab. Overgangsbeløb udgør et fast beløb, der udbetales én gang for alle.

d. Efterløn, delpension mv.

Efterløn er et tilbud til personer mellem 60 og 66 år om at forlade arbejdsmarkedet og samtidig være sikret en indtægt frem til folkepensionsalderen. Tilbuddet om efterløn gælder kun, hvis man er medlem af en A-kasse. Efterlønsordningen er en udbygning af arbejdsløshedsforsikringen, som administreres af A-kasserne. Den omfatter både lønmodtagere og selvstændige, og der stilles en række krav til medlemsskab af A-kasse mv. Ydelsen beregnes på baggrund af et individualprincip.

Delefterløn og delpension kan ydes til 60-66 årige, der har bopæl i Danmark og foretager en gradvis tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet. Der stilles en række krav til medlemsskab af A-kasse, en vis periodes indbetaling af ATP-bidrag mv. Ydelsen beregnes ud fra et individualprincip.

e. Arbejdsmarkedets tillægspension (ATP)

Arbejdsmarkedets tillægspension er en obligatorisk lovpligtig pensionsordning for alle lønmodtagere. Ordningen finansieres med bidrag fra arbejdsgiver og lønmodtager. Der betales også bidrag for lønmodtagere, der modtager dagpenge i forbindelse med ledighed, sygedagpenge under sygdom og barsel eller uddannelsesydelse i forbindelse med en arbejdsmarkedsuddannelse. Alle lønmodtagere mellem 16 og 66 år er medlemmer af ordningen. Enhver, der betales ATP-bidrag for, er omfattet af ordningen og har ret til pension.

ATP udbetales som egenpension og ved dødsfald eventuelt som en ægtefælleydelse. Ægtefælleydelsen bliver udbetalt til efterlevende ægtefæller eller registrerede partnere efter ATP-medlemmer. Der stilles ingen krav om ægteskabets, partnerskabets eller ATP-medlemskabets varighed. Ægtefælleydelsen er et éngangsbeløb.

f. Tjenestemandspension

Reglerne om tjenestemandspension hjemler ret til egenpension og ægtefællepension. Ifølge tjenestemandspensionslovens § 1 omfatter loven også tjenestemænds efterlevende ægtefæller. Den efterlevende ægtefælle efter en tjenestemand er berettiget til ægtefællepension, hvis ægteskabet blev indgået, før den afdøde tjenestemand var fyldt 65 år, og før den pågældende var afskediget med ret til egenpension og mindst 3 måneder før dødsfaldet. Finansministeren kan ved særlige tilfælde bestemme, at ægtefællen efter en tjenestemand er berettiget til ægtefællepension, uanset disse betingelser ikke er opfyldt, hvis ægtefællerne tidligere har været gift med hinanden, se hertil lovens § 11. Der findes en række regler om udregningen af ægtefællepensionen, se hertil lovens § 12 ff. Den efterlevende ægtefælle har også efter § 20 ret til efterindtægt efter en tjenestemand, som ved sin død oppebar løn eller var pensioneret, medmindre ægteskabet var opløst ved skilsmisse. Har tjenestemanden ret til opsat pension efter lovens § 24, har ægtefællen ret til at få udbetalt en pensionsydelse efter dødsfaldet. Der er opstillet en række betingelser herfor, men retten kan i visse tilfælde opnås, selvom ægteskabet er indgået efter tjenestemandens afsked med opsat pension.

Der gælder også regler om pension til efterlevende ægtefæller efter civile funktionærer, håndværkere og arbejdere i det militære forsvar mv.

I forlængelse af reglerne om tjenestemandspension er der i loven om bevarelse af enkepensionsret ved separation og skilsmisse regler om, at en frasepareret og fraskilt enke under visse betingelser kan bevare retten til enkepension trods separationen eller skilsmissen. Den gælder kollektive pensionsordninger. Loven er kønsdiskriminerende, idet den ikke hjemler bevarelse af enke*mands*pension.

Lov om bevarelse af enkepensionsret ved separation og skilsmisse har bestemmelser herom.

> § 1. Denne lov omfatter tjenestemænd og andre, hvem en enkepensionsordning er sikret som led i deres tjenesteforhold.
>
> Stk. 2. Retten til enkepension berøres ikke af, at separation imellem ægtefællerne har fundet sted ...
>
> Stk. 4. Er enkepensionsordningen ... kollektiv, kommer nedenstående regler til anvendelse.

§ 2. Når ægteskabet efter at have bestået i mindst 5 år opløses ved skilsmisse, og der efter skilsmissen skal påhvile manden pligt til at yde bidrag til hustruens underhold, bevarer hun sin ret til enkepension. ...

Stk. 2. Såfremt mandens pligt til at yde bidrag til hustruens underhold er tidsbegrænset, er hustruen kun berettiget til at oppebære enkepension i samme tidsrum.

Stk. 4. Den fraskilte hustrus ret til enkepension bortfalder, når hun indgår nyt ægteskab, og indtræder ikke på ny, selv om dette senere ophører ved dødsfald eller skilsmisse.

5.3. Begrundelsen for familiebegrebet ved beskæftigelse

Ved beskæftigelse er det historiske udgangspunkt som følge af arbejdsforholdets karakter et individualprincip. Dette princip anses i almindelighed som så selvfølgeligt, at det ikke begrundes. Familiens ret til andel i lønnen er jo sikret via den privatretlige forsørgelsespligt.

For tjenestemænd har der været en lang tradition for at sikre pension til efterladte ægtefæller og børn. Dette er siden bibeholdt og udvidet med en lang række arbejdsmarkedspensioner. Et markant træk er, dels at arbejdsmarkedspensionerne tilgodeser ægtefælle og børn, men ikke en bredere familiekreds, fx en samlever, dels at arbejdsmarkedspensionerne i dag ikke nær altid indeholder et væsentligt element af familiedækning, men derimod er koncentreret om at sikre egenpension. Fra den oprindelige pensionstanke om at sikre familien ved død, er der således i dag i langt højere grad tale om sikring af egen alderdom.

Da de økonomiske formuer, der er opsamlet i arbejdsmarkedspensioner er meget betydelige, er der stor økonomisk betydning knyttet til disse ordninger og deres anvendelse af familiebegreb.

Indførelsen af dagpenge var fra starten baseret på et forsikringsprincip, hvilket gjorde det naturligt at fastholde et individualprincip. Dette er siden videreført.

Idag ydes der imidlertid udstrakt offentlig støtte til dagpenge, og forudsætningerne for at anse dagpenge rent forsikringsfinansieret er dermed bortfal-

det. Ikke desto mindre er individualprincippet bibeholdt. Det er ikke let at finde udtrykkelige begrundelser herfor, fx findes der ikke noget i betænkning 551 fra 1970 om forslag til revision af arbejdsløshedsforsikringen. Det er nærliggende at antage, at fastholdelsen af individualprincippet dels bygger på traditionen, dels må antages at være baseret på en grundopfattelse af, at arbejdsløshed eller sygdom for en dagpengeforsikret er en individuel sag, som ud fra selvstændighedstanker berettiger til en individuel ydelse.

Spørgsmålet har stor praktisk og økonomisk betydning. Dagpenge ved sygdom, fødsel og adoption er af stor praktisk relevans, idet størstedelen af den erhvervsaktive del af befolkningen er sikret eller har mulighed for at sikre sig dagpenge. For en arbejdsløs, der falder for en af grænserne i dagpengelovgivningen betyder det, at man dels falder i ydelse, dels skifter fra et individualprincip til ægtefælleprincippet i lov om aktiv socialpolitik.

6. Skattelovgivningen

Skattelovgivningen handler ifølge sagens natur om økonomiske retsvirkninger og indeholder regler om
- selvstændig beskatning af børn, med visse særregler om beskatning hos forældrene
- beskatning af personer med visse sambeskatningseffekter for ægtefæller
- beskatning af virksomheder, aktieavancer, kursgevinster o.l. samt afgift af gaver
- fradrag for visse forsørgelsesydelser, pensionsbidrag mv.
- beskatning af dødsboer og afgift af boer (arv).

6.1. Skattelovgivning i forhold til børn og forældre

a. Beskatning af børn – særbeskatning med undtagelser

Ifølge kildeskattelovens § 5 ansættes børn som altovervejende hovedregel selvstændigt til skat.

Har barnet modtaget en indtægtsnydelse eller formue som gave fra sine forældre, stedforældre eller plejeforældre, beskattes indtægtsnydelsen eller formuen og dennes afkast dog hos giveren, og hvis et barn under 15 år har arbejdet i en erhvervsvirksomhed, der drives af dets forældre, stedforældre eller plejeforældre, kan disse ikke fradrage lønnen til barnet ved opgørelsen af den skattepligtige indkomst, hvor lønnen ikke skal medregnes ved opgørelsen af barnets skattepligtige indkomst.

Til et barns indtægt medregnes normalt ikke hvad forældre, stedforældre eller plejeforældre har ydet barnet i underhold.

§ 5. Børn ansættes selvstændigt til skat.

Stk. 2. Har barnet modtaget en indtægtsnydelse eller formue som gave fra sine forældre, stedforældre eller plejeforældre, beskattes indtægtsnydelsen eller formue-

afkastet hos giveren, hvis denne er fuldt skattepligtig her til landet. Dette gælder dog kun til udløbet af det kalenderår, i hvilket barnet fylder 18 år, eller til barnet indgår ægteskab. ....

Stk. 3. Hvis et barn, der ved begyndelsen af indkomståret ikke er fyldt 15 år, har arbejde i en erhvervsvirksomhed, der drives af dets forældre, stedforældre eller plejeforældre, kan disse ikke fradrage lønnen til barnet ved opgørelsen af den skattepligtige indkomst, og lønnen skal ikke medregnes ved opgørelsen af barnets skattepligtige indkomst.

Stk. 4. Til et barns indtægt medregnes ikke, hvad forældre, stedforældre eller plejeforældre har ydet barnet i helt eller delvis underhold, medmindre det udgør vederlag for arbejde i en af forældrenes erhvervsvirksomhed og kan fradrages i yderens skattepligtige indkomst eller ydes i form af underholdsbidrag, jf dog ligningslovens §§ 10 og 11.

b. Personfradrag

I medfør af personskattelovens § 10 gælder et særligt lavt personfradrag for personer, som er under 18 år og ikke har indgået ægteskab.

c. Børnebidrag

Børnebidrag er skattefri for modtageren, når der er tale om et normalbidrag, mens eventuelle tillæg hertil er skattepligtige for barnet. Der bliver dog i praksis kun tale om skat heraf, hvis barnet også har andre indtægter. Uddannelsesbidrag til børn over 18 år giver ikke mulighed for fradrag hos bidragyderen, men er altid skattepligtige for barnet.

d. Boafgift

I relation til boafgift er der i 1996-loven fastsat regler om lempelig boafgift for børn. Den lempelige boafgift omfatter ifølge boafgiftsloven afdødes afkom, stedbørn og disse afkom; afdødes barns eller stedbarns ægtefælle, uanset om barnet lever eller er afgået ved døden; plejebørn, der har haft bopæl hos afdøde i en sammenhængende periode på mindst 5 år, når opholdet er begyndt, inden plejebarnet fyldte 15 år og højst en af plejebarnets forældre har haft bopæl hos afdøde sammen med plejebarnet; samt afdødes forældre.

6.2. Beskatning af familiens voksne personer

Det skatteretlige familiebegreb har traditionelt været knyttet meget til det civilretlige ægtefællebegreb, men i nyere regulering ses dog en lidt større nuancering.

a. Hovedreglen om særbeskatning af ægtefæller

Hovedreglen om ægtefællebeskatning er særbeskatning:

> Kildeskattelovens § 4. Ægtefæller beskattes hver af deres indkomst.

b. Sambeskatningseffekter

I skattelovgivningen findes en række særregler, der hjemler sambeskatningseffekter mellem ægtefæller. Det gælder overførsel af uudnyttet personfradrag, overførsel af underskud, udnyttelse af bundfradrag vedrørende kapitalindkomst samt sammenlægning af ægtefællernes samlede positive nettokapitalindkomst i visse tilfælde.

Mellemskatten efter personskattelovens § 5 nr. 2 beregnes med en procentsats af den personlige indkomst med tillæg af positiv kapitalindkomst eller fradrag af negativ kapitalindkomst, hvis det samlede beløb overstiger en vis grænse, se hertil personskattelovens § 6 a. Uudnyttede bundfradrag kan overføres fra den ene ægtefælle til den anden. Det er en forudsætning, at ægtefællerne er samlevende ved indkomstårets udløb.

Topskatten efter personskattelovens § 5 nr. 3 beregnes af den personlige indkomst med tillæg af den del af kapitalindkomsten, der overstiger et vist grundbeløb. Der kan ikke her ske overførsel af uudnyttet bundfradrag fra den ene ægtefælle til den anden. For ægtefæller beregnes der topskat af den samlede positive nettokapitalindkomst, i det omfang den overstiger et grundbeløb, jf. personskattelovens § 7 stk. 4-9. Det er en forudsætning, at ægtefællerne er samlevende i hele indkomståret, og at dette udgør en periode af et helt år, idet der ved beregningen tages udgangspunkt i den personlige indkomst hos den af ægtefællerne, der har den højeste personlige indkomst.

Reglerne om *personfradrag* findes i personskattelovens § 10. I det omfang en gift person, der er samlevende med ægtefællen ved indkomstårets udløb, ikke kan udnytte skatteværdien af personfradragene, benyttes den ikke udnyttede del af skatteværdien til nedsættelse af den anden ægtefælles skatter, se hertil stk. 3.

Med hensyn til *underskud* indeholder personskattelovens § 13 mulighed for fremførsel til fradrag i den skattepligtige indkomst for de følgende 5 indkomstår. Hvis en gift persons skattepligtige indkomst udviser underskud, og ægtefællerne er samlevende ved indkomstårets udløb, skal underskud, der ikke er modregnet efter stk. 1, i størst muligt omfang fradrages i den anden ægtefælles skattepligtige indkomst og herefter i en række af ægtefællens beregnede skatter.

c. Fordeling af kapitalindkomst mv.

Ifølge statsskattelovens § 5 a henregnes formueforøgelse i almindelighed ikke til indkomsten, og det samme gælder ifølge § 5 b formueforøgelse, som hidrører fra indgåelse af ægteskab.

Fordelingen af formue mellem ægtefællerne som basis for opgørelsen af skattepligtig indkomst og kapitalindkomst følger de civilretlige regler om opgørelsen af en ægtefælles bodel, dvs. ejerforholdet.

> Kildeskattelovens § 24 A. Ved opgørelsen af en ægtefælles skattepligtige indkomst og kapitalindkomst medregnes kapitalindkomst, jf. personskattelovens § 4, hos den af ægtefællerne, der efter ægteskabslovgivningen har rådighed over kapitalgodet eller, for så vidt angår kapitaludgifter, hæfter for betalingen. Kan det ikke afgøres, hvem af ægtefællerne et kapitalindkomstskattepligtigt beløb vedrører, medregner hver ægtefælle halvdelen.

Med hensyn til erhvervsvirksomhed er det afgørende, hvem af ægtefællerne der driver virksomheden.

> Kildeskattelovens 25 A. Indkomst, der vedrører en erhvervsvirksomhed, medregnes ved opgørelsen af skattepligtig indkomst, personlig indkomst og kapitalindkomst, jf. personskattelovens §§ 2-4, hos den ægtefælle, der driver virksomheden.

Kildeskattelovens 26 A. Skattemæssige afskrivninger på aktiver, der anvendes i en af en gift person drevet virksomhed, foretages af den pågældende, uanset om aktivet tilhører denne eller den med ham samlevende ægtefælle.

Overdragelse mellem ægtefæller udløser i almindelighed ikke beskatning for så vidt angår fortjeneste eller tab.

Kildeskattelovens § 26 B. Overdrager en ægtefælle andre aktiver end de i § 26 A nævnte til sin samlevende ægtefælle, skal fortjeneste eller tab, som derved fremkommer, ikke medregnes ved opgørelsen af overdragerens skattepligtige indkomst. Aktiverne anses for anskaffet af erhververen på samme tidspunkter, for samme beløb og med samme formål som de oprindelige anskaffelser.

§ 26 A, stk. 2, omhandler overdragelse til anvendelse i ægtefællens erhvervsvirksomhed.

d. Indkomst ved selvstændig erhvervsvirksomhed

Hvis ægtefæller, der er samlevende ved indkomstårets udgang, begge har deltaget i væsentligt omfang i driften af den ene ægtefælles eller begges erhvervsvirksomhed, kan ægtefællerne anmode om, at indtil 50% dog højst et vist grundbeløb af virksomhedens overskud overføres til den ægtefælle, der ikke i overvejende grad driver virksomheden, som skattepligtig indkomst og personlig indkomst hos denne. Det overførte beløb må dog ikke stå i åbenbart misforhold til den medarbejdende ægtefælles arbejdsindsats i erhvervsvirksomheden.

Ægtefæller kan også frit dele resultatet fra erhvervsvirksomheden mellem sig, hvis ægtefællerne begge deltager i væsentligt og ligeligt omfang i driften af virksomheden, hvis de hæfter i samme omfang for virksomhedens forpligtelser, og fordelingen er sagligt begrundet i virksomhedens drift. Begge ægtefæller har således mulighed for – afhængig af virksomhedens overskud – at medregne indkomst fra virksomheden uden begrænsning og kan derfor udnytte bundfradraget ved beregning af topskatten fuldt ud.

Hvis ægtefællerne ikke opfylder betingelserne for frit at fordele virksomhedens resultat, og værdien af den medarbejdende ægtefælles arbejdsind-

sats overstiger beløbsbegrænsningen for overførsel af overskud, har ægtefællerne mulighed for at indgå en lønaftale, idet det aftalte vederlag kan fastsættes til, hvad der kan opnås i et tilsvarende ansættelsesforhold i en anden virksomhed. Reglerne findes i kildeskattelovens § 25 A.

De ovenfor nævnte regler gælder også for ægtefæller, der anvender virksomhedsskattelovens regler. Virksomhedsskatteloven indeholder ikke regler om konsekvensen af, at en virksomhed, der hidtil har været drevet – eller i overvejende grad har været drevet – af den ene af ægtefællerne, overgår til at være drevet – eller i overvejende grad at være drevet – af den anden ægtefælle eller af ægtefællerne i fællesskab eller omvendt. Det antages i praksis, at anvendelsen af de generelle regler i kildeskattelovens § 25 A ikke indebærer, at virksomhedsordningen henholdsvis kapitalafkastordningen anses for opløst. Det vil sige, at der i de nævnte situationer finder succession sted mellem ægtefællerne.

e. Pensionsbeskatning

I pensionsbeskatningsloven gælder en række regler, for hvilke pensionsformål der kan tilgodeses med den virkning, at betingelserne for fradragsret er opfyldt. Af § 2 fremgår, at kravet er opfyldt, hvis pension i form af løbende ydelser udbetales som pension til efterlevende ægtefælle herunder fraskilt ægtefælle, eller pension til efterlevende børn herunder stedbørn, dog længst til børnenes fyldte 24. år. I lovens § 4 er fastslået, at forsikringstageren skal være forsikret og ejer af forsikringen, dog således at forsikringen også kan tegnes som en overlevelsesrente med ejerens ægtefælle eller tidligere ægtefælle som forsikret. For forsikringer stiller lovens § 5 betingelser med hensyn til begunstigede. Det er herved bl.a. en betingelse at enten forsikredes "nærmeste pårørende" i forsikringsaftalelovens forstand, jf. denne lovs § 105, stk. 5, er indsat i policen eller forsikredes ægtefælle herunder fraskilt ægtefælle eller livsarvinger herunder stedbørn og disses livsarvinger.

> Pensionsbeskatningsloven indeholder en regel om begunstigelse.
>
> § 5, stk. 2. Det er dog en betingelse, at der ikke i [forsikrings]policen er indsat andre begunstigede end enten forsikredes "nærmeste pårørende" i forsikringsaftalelovens forstand, jf. denne lovs § 105, stk. 5, eller forsikredes ægtefælle, herunder fraskilt ægtefælle, eller livsarvinger, herunder stedbørn og disses livsarvinger.

Bestemmelsen gælder også for rate- og kapitalforsikringer, jf. § 8, nr. 4, og § 10, stk. 1, nr. 4. Lignende bestemmelser findes for rate- og kapitalpension i pengeinstitutter, jf. § 11 A, stk. 1, nr. 6 og § 12, stk. 1, nr. 4, der begge henviser til loven om pensionsopsparing i pengeinstitutter.

Ifølge pensionsbeskatningslovens § 20 medregnes til den skattepligtige indkomst pension fra en pensionsordning med løbende udbetalinger. Løbende ydelser fra forsikringer, som omfattes af § 5, er dog kun indkomstskattepligtige, såfremt de udbetales til forsikrede selv, eller i kraft af en begunstigelsesbestemmelse til forsikredes ægtefælle, herunder fraskilt ægtefælle, eller livsarvinger, herunder stedbørn og disses livsarvinger under 24 år. Tilsvarende gælder udbetalinger fra en ratepension samt pension fra en pensionsordning med løbende udbetalinger, og udbetalinger fra en ratepension til ejerens fraskilte eller fraseparerede ægtefælle, når ydelserne tilfalder ægtefællen i kraft af udlodning ved skifte af fællesbo samt endelig pension fra pensionsordning med løbende udbetalinger, der tilfalder evt. begunstigede efter ægtefællens død. I lovens § 23 findes regler om, at beløb arbejdsgiveren indbetaler til en ansats pensionsordning, hvis den opfylder en række nærmere betingelser, betragtes som udbetalt til arbejdstageren selv ved opgørelsen af arbejdsgiverens skattepligtige indkomst. Det samme gælder beløb, der efter en arbejdstagers død indbetales til sikring af ægtefælle- eller børnepension.

Afgift af kapitalforsikring i pensionsøjemed og opsparing i pensionsøjemed er reguleret i pensionsbeskatningslovens § 25, og omfatter bl.a. udbetaling til en fraseparet eller fraskilt ægtefælle eller eventuelle begunstigede efter dennes død, når ordningen er udloddet til ægtefællen efter § 30, stk. 2. Ved overdragelse mv., der medfører, at ordningen ikke længere opfylder betingelserne i pensionsbeskatningslovens kap. 1, skal betales en særlig afgift, men denne anvendes ikke ved udlodning til ægtefælle ved skifte af fællesbo.

f. Hæftelse mv.

Ægtefæller har i visse henseender særlige forpligtelser og rettigheder i forhold til den anden ægtefælles forhold i relation til skattereglerne. Af særlig betydning er reglen om subsidiær hæftelse i kildeskattelovens § 72, stk. 2. Ifølge denne bestemmelse kan skattebeløb, som ikke betales retti-

digt, inddrives efter den særlige lovgivning herom. Er udlæg forgæves forsøgt hos den skattepligtige selv, kan udlæg ske i ejendele, der tilhører den med ham samlevende ægtefælle.

§ 72, stk. 2. Er udlæg forgæves forsøgt hos den skattepligtige selv, kan udlæg ske i ejendele, der tilhører den med ham samlevende ægtefælle, eller om nødvendigt i ejendele, der tilhører børn, og som er medregnet ved hans skatteansættelse. Dette gælder ikke ved udlæg hos en indeholdelsespligtig for skattebeløb, som denne har været pligtig at indeholde.

Ifølge kildeskattelovens § 80 har samlevende ægtefæller ret til at blive gjort bekendt med hinandens selvangivelse i udfyldt stand, forinden de indsendes til ligningsmyndigheden. Hver ægtefælle kan ved henvendelse til ligningsmyndigheden begære oplysning om indholdet af selvangivelsen og om skatteansættelsen for indkomstår, i hvilke de er samlevende.

§ 80. Samlevende ægtefæller har ret til at blive gjort bekendt med hinandens selvangivelse i udfyldt stand, forinden de indsendes til ligningsmyndigheden. Hver ægtefælle kan ved henvendelse til ligningsmyndigheden begære oplysning om indholdet af selvangivelsen og om skatteansættelsen for indkomstår, i hvilke de er samlevende.

Stk. 2. Enhver af ægtefællerne kan i overensstemmelse med de regler, der i øvrigt gælder herom, klage over den anden ægtefælles ansættelse eller over, at ansættelse ikke har fundet sted.

g. Separation og skilsmisse samt underholdsbidrag

Sambeskatningseffekterne ophører ved separation eller skilsmisse og ved samlivsophævelse fra indkomstårets udløb.

Kildeskattelovens § 4

Stk. 3. Ved separation eller skilsmisse mellem samlevende ægtefæller anses samlivet i skattemæssig henseende for ophævet på tidspunktet for separationen eller skilsmissen.

Stk. 4. Ved samlivsophævelse uden separation eller skilsmisse anses samlivet i skattemæssig henseende for ophævet med udgangen af det indkomstår, i hvilket ophævelsen af samlivet har fundet sted.

Stk. 5. Genoptager ægtefæller samlivet efter separation eller samlivsophævelse anses samlivet også i skattemæssig henseende for genoptaget på dette tidspunkt.

Bortfalder skattepligten for én af ægtefællerne eller for begge anses samlivet i skattemæssig henseende for ophævet på tidspunktet for skattepligtens bortfald.

Ifølge ligningslovens § 10 kan bidrag, som i anledning af skilsmisse eller separation udredes af den ene af ægtefællerne til underhold af den anden ægtefælle eller af børn, der ikke opholder sig hos bidragyderen, fradrages i bidragyderens skattepligtige indkomst. Fradragsretten for børnebidrag er betinget af, at bidragyderen har forsørgerpligt over for det offentlige for barnet, og kun bidrag for tiden indtil barnet er 18 år kan fradrages. Bidragene til underhold af den anden ægtefælle medregnes til denne ægtefælles skattepligtige indkomst. Børnebidrag medregnes til barnets skattepligtige indkomst for den del af bidragene, der overstiger normalbidraget. Tilsvarende regler gælder underholdsbidrag, når ægtefællerne på grund af faktisk adskillelse er ansat selvstændigt til statsskat og bidraget er fastsat eller godkendt af det offentlige. (Denne bestemmelse bygger på forældede regler og giver anledning til vanskeligheder i praksis). Ifølge ligningslovens § 11 kan underholdsbidrag til børn uden for ægteskab, med hensyn til hvilke der påhviler den skattepligtige forsørger- eller bidragspligt over for det offentlige, og som ikke opholder sig hos bidragyderen, også fratrækkes ved opgørelsen af den skattepligtige indkomst. Ifølge § 12 kan man i almindelighed ikke få fradrag for løbende ydelser til familie.

h. Aktionærbeskatning, kursgevinstskat mv.

Personskattelovens § 8 a hjemler særregler vedrørende skat af *aktieindkomst* og fastsætter, at hvis en gift persons aktieindkomst er lavere end grundbeløbet, forhøjes den anden ægtefælles grundbeløb med forskelsbeløbet, dog højst med grundbeløbet. Det er en forudsætning, at ægtefællerne er samlevende ved indkomstårets udløb.

Kursgevinstloven fastsætter bl.a. i § 6 regler om, at gevinst og tab på fordringer på gæld i fremmed valuta medregnes ved opgørelsen af den skattepligtige indkomst. Tab på fordringer på skattepligtiges ægtefælle, forældre og bedsteforældre samt børn og børnebørn og disses ægtefæller eller dødsboer efter de nævnte personer kan dog i almindelighed ikke fradrages. Stedbarns- og adoptivforhold sidestilles med ægte slægtskabsforhold.

Ifølge *etableringskontoloven* stilles som krav for at etablering af selvstændig erhvervsvirksomhed anses at have fundet sted, at kontohaveren eller dennes ægtefælle deltager med personlig arbejdsindsats i ikke uvæsentligt omfang.

Ifølge loven om *lån til ejendomsskat* er lån bl.a. betinget af, at ejeren eller dennes ægtefælle har fast bopæl her i landet, og at ejendommen indeholder en beboelseslejlighed, der fortrinsvis anvendes af ejeren eller hans husstand til beboelse. Lånebeløbene forfalder til betaling, når ejendommen skifter ejere, dog således at kommunalbestyrelsen kan tillade, at beløbet forbliver indestående, og at lån fortsat ydes, hvis ejendommen ved ejerens død eller i forbindelse med ejerens optagelse på plejehjem e.l. overtages af et husstandsmedlem. Det samme gælder, hvor en ægtefælle overtager ejendommen til hensidden i uskiftet bo.

Ejendomsavanceskatteloven fastsætter, at den opgjorte fortjeneste ved afståelse af fast ejendom i almindelighed medregnes fuldt ud ved opgørelsen af den skattepligtige indkomst, når ejendommen er erhvervet på et tidspunkt, der ligger mindre end 3 år forud for afståelsen, og ejendommen ikke er et en- eller to-familieshus eller ejerlejlighed, der har tjent som bolig for ejeren eller dennes husstand. Det har i visse relationer betydning, om der er tale om ejendomme, der anvendes helt eller delvis i ejerens eller den samlevende ægtefælles erhvervsvirksomhed. Endvidere har ægtefællen visse rettigheder til at fremføre et overskydende tab opstået ved afståelse af fast ejendom.

I relation til *frigørelsesafgiftsloven* forfalder henstandsbeløbet efter § 7 til betaling ved ejerskifte. Dette gælder dog ikke, hvis erhververen er den afgiftspligtiges ægtefælle. Det samme gælder, hvis ejendommen er erhvervet i et dødsbo af afdødes ægtefælle. Ifølge ejerlejlighedsbeskatningslovens § 4 medregnes begge ægtefællers ejerlejligheder ved opgørelsen ved antallet af ophørte lejeforhold, når ægtefællerne er samlevende.

I ligningslovens § 16 H, stk. 1, defineres begrebet nærtstående i relation til denne bestemmelse som følger: "Som nærtstående anses den skattepligtiges ægtefælle, forældre og bedsteforældre samt børn og børnebørn og disses ægtefæller eller dødsboer eller de nævnte personer. Stedbarns- og adoptivforhold sidestilles med ægte slægtskabsforhold".

i. Boafgift og dødsbobeskatning

Boafgiftsloven indeholder regler, der tilgodeser ægtefæller, idet der ikke betales boafgift overhovedet ved arv til ægtefællen. Herudover gælder der en række lempelige regler om boafgift for afdødes fraseparerede eller fraskilte ægtefælle; samt personer, der har haft fælles bopæl med afdøde i de sidste 2 år før dødsfaldet, og personer, der tidligere har haft fælles bopæl med afdøde i en sammenhængende periode på mindst 2 år, når den fælles bopæl er ophørt alene på grund af institutionsanbringelse, herunder i en ældrebolig.

Reglerne om dødsbobeskatning findes i lov om beskatning ved dødsfald.

Dødsboets indkomstskattepligt omfatter indtægter og udgifter af den formue, der tilhører dødsboet, og som er inddraget under skiftet. Når afdøde var gift ved dødsfaldet, forstås ved formue, der er inddraget under skiftet, kun afdødes aktiver og passiver. Den efterlevende ægtefælle beskattes som hovedregel i boperioden af egne indtægter og udgifter uafhængig af beskatningen af dødsboet. Dette gælder også for indtægter og udgifter, der vedrører den efterlevende ægtefælles andel af ægtefællernes hidtidige fælleseje og den efterlevende ægtefælles skilsmissesæreje.

Udloddes der værdier, der overstiger modtagerens andel i boet, kan udlodning med succession med hensyn til den fulde værdi kun ske, hvis modtageren er arveladerens efterlevende ægtefælle, barn, barnebarn, bror eller søster, brors eller søsters barn eller barnebarn. Adoptivforhold og stedbarnsforhold sidestilles med naturligt slægtskabsforhold. Udlodningen medfører, at udlodningsmodtageren skattemæssigt stilles på samme måde som den, der anskaffede aktiver, selv ville have været. Det vil sige, at aktiverne anses for erhvervet af den efterlevende på de tidspunkter, til de beløb og under de omstændigheder, som de i sin tid er erhvervet af afdøde.

Den efterlevende ægtefælle kan overtage hele boet efter førstafdøde til uskiftet bo. En grundlæggende betingelse er, at afdøde efterlader sig en ægtefælle, som afdøde ikke var separeret fra ved dødsfaldet, samt at der forud for dødsfaldet forelå fælleseje eller skilsmissesæreje hos mindst en af ægtefællerne. Den efterlevende ægtefælle indtræder herefter i afdødes skattemæssige stilling. Aktiverne anses for erhvervet af den efterlevende på de tidspunkter, til de beløb og under de omstændigheder, som de i sin tid er erhvervet af afdøde.

Som udgangspunkt opgøres den efterlevende ægtefælles indkomst efter skattelovgivningens almindelige regler.

Dødsboskatteloven indeholder regler om længstlevende ægtefælles succession i afdødes virksomhedsskatteordning henholdsvis kapitalafkastordning i de tilfælde, hvor afdøde har drevet – eller i overvejende grad har drevet – sin egen eller længstlevendes virksomhed.

6.3. Begrundelserne for skatterettens familiebegreb

Af motiverne til reglen om særbeskatning i kildeskattelovens § 4[33] fremgår, at man ved afgrænsningen af særbeskatningen bl.a. har lagt vægt på at undgå, at ægtefæller ved i sig selv lovlige dispositioner deler formuen og dens afkast imellem sig, og derved opnår en gunstigere skattemæssig stilling. Man har endvidere haft for øje, at en videregående særbeskatning end den foreslåede ville medføre betydelige praktiske vanskeligheder. Hvis fx formuen og formueindtægterne skulle beskattes hos den af ægtefællerne, som efter ægteskabslovgivningen har rådighed derover, ville det i mangfoldige tilfælde være overordentlig vanskeligt at fastslå, om beskatningen skulle ske hos hustruen eller hos manden. Ægteskabslovgivningen indeholder ganske vist regler om disse forhold; men i de fleste ægteskaber ordner ægtefællerne ikke i praksis deres økonomi på en sådan måde, at en opdeling af formuen og indtægterne efter ægteskabslovgivningens regler kan foretages med den sikkerhed og hurtighed, som er nødvendig, hvis opdelingen skal lægges til grund ved skatteligningen og skatteopkrævningen. Endelig har man ment at de grunde, der med betydelig vægt er anført for at beskatte hustruens løn- og erhvervsindtægter mv. særskilt, har væsentlig mindre vægt, når det gælder hendes øvrige indtægter og formue.

I relation til kildeskattelovens regel om sambeskatningseffekt for kapitalindkomst er i motiverne[34] betonet, at det er fundet naturligt, at den særskilt ansatte hustru så vidt muligt får fradragsretten for de udgifter, der er knyttet til de indtægter, hvoraf hun beskattes, og der er kun gjort få undtagelser herfra.

---

33. Se Folketingstidende 1967 A 65 særlig spalte 156.
34. Se Folketingstidende 1967 A 65 ff særlig spalte 230 vedrørende dagældende § 26, nu § 24A.

Begrundelserne for skattelovgivningens grundlæggende familiebegreb er udbygget i betænkning 1041 fra 1985 om beskatning af ægtefæller. Der peges her på, at sambeskatningen oprindeligt var en konsekvens af det bestående familieretlige system, og at det ændrede syn på familiens stilling og specielt hustruens selvstændighed har medført, at sambeskatningen har mistet hele sit oprindelige grundlag. Sambeskatning har været søgt begrundet ud fra skatteevneprincippet, hvor synspunktet er, at ægtefæller – i forhold til enlige – opnår visse besparelser, som medfører større skatteevne hos ægtefæller. Dette synspunkt stemmer dog dårligt overens med det forhold, at stadig flere samlever uden for ægteskab. Udviklingen er gået mod en stadig højere grad af særbeskatning. Denne udvikling ses dels af reglerne om beskatning af ægtefæller, dels af de mange samlivsforhold, hvor der i realiteten er særbeskatning.

Endvidere fremhæves, at man er veget tilbage fra en fuldstændig særbeskatning af ægtefæller. Medvirkende hertil har været de forventede økonomiske konsekvenser for det offentlige, de fordelingsmæssige virkninger – som følge af reglerne om overførsel af fradrag mv. – og risikoen for skattetænkning, idet beskatningsformen muliggør økonomiske dispositioner, der alene er skattemæssigt begrundede. Endelig pointeres, at der er sikret fuld ligestilling mellem ægtefæller, idet både mand og hustru kan være skattemæssig hovedperson, men at reglerne fortsat indebærer sambeskatning af ægtefæller og ikke giver ligestilling mellem gifte og ugifte.

I bemærkningerne til lov nr. 227 af 25.5.1982 om ligestilling af ægtefæller fremhæves tillige, at der ikke er sket en konsekvent særbeskatning, bl.a. fordi dette ville åbne mulighed for, "at ægtefællerne kunne fordele formueindtægter og -udgifter mellem sig på en skattemæssig fordelagtig måde og herigennem opnå betydelige besparelser". Endvidere pointeres at konsekvent særbeskatning af ægtefæller "ville være til ulempe i de tilfælde, hvor hustruens formueudgifter hidtil med fordel har kunnet fratrækkes i mandens indkomst".

7. Sundhedsområdet

I det følgende omtales spørgsmål vedrørende samtykke til behandling og samtykke til forsøg på mennesker samt transplantation, psykiatri og sygesikring mv. Herudover omtales anmeldelse af fødsler og dødsfald mv.

7.1. Børn

a. Samtykke til behandling, forsøg mv.

Patientens ret til selvbestemmelse, herunder regler om informeret samtykke til behandling, findes nu i loven om patienters retsstilling, som i § 8 omtaler børn. Det fremgår heraf bl.a., at patienter over 15 år normalt selv kan give informeret samtykke til behandling, men at lægen som udgangspunkt har en dobbelt informationspligt, nemlig både over for barnet og forældremyndighedens indehaver.

Lov om patienters retsstilling:
§ 8. En patient, der er fyldt 15 år, kan selv give informeret samtykke til behandling. Forældremyndighedens indehaver skal tillige have information, jf. § 7, og inddrages i den mindreåriges stillingtagen.

Stk. 2. Såfremt sundhedspersonen efter en individuel vurdering skønner, at patienten, der er fyldt 15 år, ikke selv er i stand til at forstå konsekvenserne af sin stillingtagen, kan forældremyndighedens indehaver give informeret samtykke.

Stk. 3. En patient, der er fyldt 15 år, er berettiget til aktindsigt efter bestemmelserne i kapitel 4 og kan give samtykke til videregivelse af helbredsoplysninger mv. efter bestemmelsern i kapitel 5.

I abortloven fastholdes derimod en 18-års grænse.

Lov om svangerskabsafbrydelse:
§ 5. Anmodning om svangerskabsafbrydelse skal fremsættes af kvinden selv.

§ 6. Er kvinden under 18 år, og har hun ikke indgået ægteskab, skal forældremyndighedens indehaver samtykke i anmodningen

Stk. 2. Samrådet kan, når omstændighederne taler derfor, tillade, at samtykke efter stk. 1 ikke indhentes. Samrådets afgørelse kan af kvinden indbringes for ankenævnet.

Stk. 3. Samrådet kan, når omstændighederne taler derfor, tillade svangerskabsafbrydelse, selv om samtykke efter stk. 1 nægtes. Samrådets afgørelse kan indbringes for ankenævnet af kvinden eller forældremyndighedens indehaver.

I lovgivningen om et videnskabsetisk komitésystem og behandling af biomedicinske forskningsprojekter er i § 8 fastsat, at de videnskabsetiske komiteer ved behandling af biomedicinske forskningsprojekter bl.a. skal påse, at information vil blive givet til og samtykke indhentet fra nærmeste pårørende, værge eller donor, i de tilfælde hvor umiddelbart samtykke ikke kan indhentes.

b. Transplantation mv.

Transplantation fra levende personer kan under visse betingelser ske, hvis den pågældende, som der udtages væv eller andet biologisk materiale fra, samtykker heri. Såfremt ganske særlige grunde taler herfor, kan indgrebet også foretages med samtykke fra en person under 18 år, når samtykket er tiltrådt af forældremyndighedens indehaver, se lov om ligsyn, obduktion og transplantation § 13, stk. 2.

Transplantation fra afdøde personer kan ske, hvis afdøde efter sit fyldte 18. år skriftligt har truffet bestemmelse herom. Er afdøde under 18 år, må indgrebet kun foretages, såfremt forældremyndighedens indehaver har givet samtykke til indgrebet, se lovens § 14, stk. 4.

c. Sygesikring

Sygesikring bevirker, at alle med fast bopæl i Danmark har ret til hjælp uanset helbred, alder, indtægt og indfødsret. Enhver, der er fyldt 16 år og har ret til hjælp, kan uden hensyn til indtægtsforhold vælge mellem 2 sikringsformer, nemlig gruppe 1 og gruppe 2. Hvis samlevende forældre er i samme sikringsgruppe, omfatter den også hjemmeboende børn under 16 år. Er forældrene i hver sin sikringsgruppe, skal de vælge, hvilken sikrings-

gruppe hjemmeboende børn skal have. Alle personer, der har ret til ydelser efter sygesikringsloven, forsynes med et sygesikringsbevis. Nyfødte dog tidligst, når de er navngivet. Personer mellem 16 og 18 år kan selv vælge sikringsgruppe uden samtykke fra forældre eller værge, jf. sygesikringslovens § 2, stk. 3-4.

7.2. Voksne

a. Samtykke til behandling, forsøg mv.

Lægeloven fastslår i § 6, at lægen inden for visse rammer skal oplyse patienten om dennes helbredstilstand og behandlingsmulighederne. Lægen må ikke indlede eller fortsætte en behandling mod patientens vilje, medmindre andet er særligt hjemlet. Reglerne om information og samtykke er nærmere udbygget i lov om patienters retsstilling.

Lov om patienters retsstilling:

§ 6. Ingen behandling må indledes eller fortsættes uden patientens informerede samtykke, medmindre andet følger af lov eller bestemmelser fastsat i henhold til lov eller af §§ 8-10.

Stk. 2. Patienten kan på ethvert tidspunkt tilbagekalde sit samtykke efter stk. 1.

Stk. 3. Ved informeret samtykke forstås i denne lov et samtykke, der er givet på grundlag af fyldestgørende information fra sundhedspersonens side, jf. § 7.

Stk. 4. Et informeret samtykke efter dette kapitel kan være skriftligt, mundligt eller efter omstændighederne stiltiende.

Stk. 5. Sundhedsministeren fastsætter nærmere regler om samtykkets form og indhold.

§ 7. Patienten har ret til at få information om sin helbredstilstand og om behandlingsmulighederne, herunder om risiko for komplikationer og bivirkninger.

Stk. 2. Patienten har ret til at frabede sig information efter stk. 1.

Stk. 3. Informationen skal gives løbende og give en forståelig fremstilling af sygdommen, undersøgelsen og den påtænkte behandling. Informationen skal gives på en hensynsfuld måde og være tilpasset modtagerens individuelle forudsætninger med hensyn til alder, modenhed, erfaring mv.

Også ved deltagelse i forsøgsprojekter skal forsøgspersonen samtykke, og der gælder her ifølge loven om et videnskabsetisk komitésystem og be-

handling af biomedicinske forskningsprojekter §8, en skærpet informationspligt og detaljerede regler om information og om indhentelse af samtykke.

b. Transplantation mv.

Transplantation fra en levende person kan ske, når personen har meddelt skriftligt samtykke hertil, jfr. lov om ligsyn, obduktion og transplantation § 13, stk. 1.

Fra en afdød kan transplantation kun ske, hvis afdøde efter sit fyldte 18. år skriftligt har truffet bestemmelse herom, eller mundtligt har udtalt sig for et sådant indgreb. Uden for disse tilfælde må indgrebet kun foretages, såfremt der ikke foreligger nogen tilkendegivelse fra afdøde imod indgrebet og afdødes *nærmeste pårørende* giver samtykke til indgrebet. Efterlader afdøde sig ingen nærmeste, må indgrebet ikke foretages. Se i det hele lovens § 14.

Ved afdødes *nærmeste* forstås ifølge Sundhedsstyrelsens vejledning af 25. juni 1990 først og fremmest afdødes samlevende ægtefælle eller samlever, slægtninge i lige linie og alt efter de konkrete forhold, søskende. Adoptivbørn vil som regel og plejebørn jævnligt være omfattet af reglen. Efter omstændighederne, navnlig hvor afdøde ikke har efterladt sig ægtefælle, samlever eller børn, vil slægtninge, som afdøde var nært knyttet til, eller nært besvogret med, være at anse som afdødes nærmeste. Det er tilstrækkeligt, at der er givet samtykke fra en af de personer, der i det konkrete tilfælde må henregnes til afdødes nærmeste, men det er samtidig i vejledningen understreget, at der ikke foreligger samtykke, såfremt blot en af de personer, der hører til kredsen af afdødes nærmeste, udtaler sig imod indgrebet.

c. Psykiatri

Søger en person, der må antages at være sindssyg, ikke selv fornøden behandling, har de *nærmeste* pligt til at tilkalde en læge.

> Psykiatriloven § 6. Søger en person, der må antages at være sindssyg, ikke selv fornøden behandling, har de nærmeste pligt til at tilkalde en læge. Hvis de nærmeste ikke tilkalder en læge, påhviler det politiet at gøre dette.

Når der i forbindelse med dom til anbringelse på psykiatrisk sygehus e.l. beskikkes en bistandsværge, skal denne så vidt muligt være en person af den pågældendes *nærmeste pårørende*, jf. straffelovens § 71.

d. Sygesikring

Sygesikring bevirker, at alle med fast bopæl i Danmark har ret til hjælp uanset helbred, alder, indtægt og indfødsret. Enhver, der er fyldt 16 år og har ret til hjælp, kan uden hensyn til indtægtsforhold vælge mellem 2 sikringsformer, nemlig gruppe 1 og gruppe 2.

e. Anden lovgivning

Anmeldelse af fødsel skal foretages af barnets forældre, for barn uden for ægteskab af moderen. Er hun ikke i stand hertil, skal anmeldelse ifølge bkg 1977.562 § 2 foretages af personer over 18 år, der hører til moderens husstand eller hos hvem moderen har ophold. Anmeldelse af dødsfald skal foretages af afdødes ægtefælle, hvis samlivet bestod, og ellers af hans børn over 18 år eller af hans forældre i den nævnte rækkefølge. I andre tilfælde skal anmeldelsen foretages af tilstedeværende personer over 18 år, der hører til den fødendes eller afdødes husstand eller hos hvem, den pågældende har ophold, se hertil lov om anmeldelse af dødsfald og fødsler, særligt § 2 og § 6.

Sognets beboere har ifølge kirkegårdslovens § 14 ret til at blive begravet på kirkegården i det sogn, hvor de bor. Udensognsboende, der enten har ægtefælle eller forældre eller børn begravet på kirkegården eller som på særlig måde har været knyttet til sognet, ligestilles med indensognsboende.

7.3. Begrundelserne for sundhedsrettens familiebegreb

På det sundhedsretlige område er reguleringen beskeden. I hovedsagen optræder familieprincippet i relation til samtykkeregler. Der benyttes i vid udstrækning mere brede familiebegreber end i anden lovgivning, hvilket levner mulighed for hensyntagen til de konkrete forhold i den enkelte familie, men også give anledning til usikkerhed med hensyn til den nærmere fortolkning i tvistsituationer.

8. Det formueretlige område mv.

8.1. Børn og forældre

a. Lejeloven

Et voksent barn, der bor sammen med en eller begge forældre i en lejlighed, kan fortsætte lejemålet efter lejelovens § 75, stk. 2, og § 77 a i tilfælde af forældrenes død eller fraflytning, når barnet har haft fælles husstand med lejeren i mindst 2 år. Afgørende er ikke forældreskabet, men husstandsfællesskabet.

b. Erstatning og voldsofferloven

Erstatning er efter erstatningsansvarslovens § 12 knyttet til den, der har mistet en forsørger. Den faktiske forsørgelse er med andre ord afgørende.

> § 12. Den, som er erstatningsansvarlig for en andens død, skal betale erstatning for rimelige begravelsesudgifter og erstatning til den, som ved dødsfaldet har mistet en forsørger. Forsørgelse omfatter også værdien af afdødes arbejde i hjemmet.

En særlig forsørgelsesydelse til børn kan ydes med hjemmel i voldsofferloven. Når en person afgår ved døden som følge af en personskade forvoldt ved en overtrædelse af borgerlig straffelov, kan der udbetales erstatning til den, som ved dødsfaldet har mistet en forsørger, jf. voldsofferlovens § 2. Det er ikke noget krav, at afdøde havde en retlig forsørgelsespligt over for de efterladte, og det er således muligt at udbetale erstatning til fx efterladte stedbørn, hvor der har været et faktisk forsørgelsesforhold. Om betingelserne for erstatning er opfyldt, afgøres af et særligt nævn nedsat af justitsministeren.

c. Forsikring

Når forsikrede har indsat sine børn som begunstigede, anses ifølge forsikringsaftalelovens § 105, stk. 3, hans livsarvinger, derunder hans adoptivbørn og disses livsarvinger, som begunstigede.

§ 105, stk. 3. Har forsikringstageren indsat sine børn som begunstigede, anses hans livsarvinger, derunder hans adoptivbørn og disses livsarvinger, som begunstigede, hver for den andel, arveloven tildeler ham.

d. Værgemål

Børn og unge under 18 år står under værgemål, hvilket indebærer, at værgen og ikke den umyndige råder over formuen og forpligter barnet ved retshandler.

Værgemålsloven indeholder herom følgende centrale bestemmelser:

§ 1. Børn og unge under 18 år, der ikke har indgået ægteskab, er mindreårige og dermed umyndige. ...

Stk. 2. Mindreårige kan ikke selv forpligte sig ved retshandler eller råde over deres formue, medmindre andet er bestemt.

Stk. 3. For så vidt ikke andet særligt er bestemt, handler værgerne på den mindreåriges vegne i økonomiske anliggender.

Værgemålsloven indeholder regler for, hvem der er værger for barnet.

§ 2. For mindreårige er indehaveren af forældremyndigheden værge. Er der fælles forældremyndighed, er indehaverne begge værger.

§ 3. Er der to værger for en mindreårig, handler de i forening på dennes vegne.

Værgens opgaver er at tage vare på barnets interesser særlig i forbindelse med formuen.

§ 25. Værgen skal sørge for, at formuen bevares og giver rimeligt udbytte.

Stk. 2. Værgen skal sørge for, at indtægterne anvendes til gavn for den, der er under værgemål. Forældre kan som værger anvende barnets indtægter til dets underhold i passende omfang og under hensyntagen til deres og barnets stilling ....

Endelig er der regler om barnets medbestemmelse mv. for børn over 15 år.

§ 26. Værgen skal spørge den, der er under værgemål, før der træffes beslutning i vigtigere anliggender. Dette gælder dog ikke, hvis den pågældende er under 15 år,

hvis denne ikke forstår sagens betydning, eller hvis dette ikke kan ske uden betydelig vanskelighed.

§ 25, stk. 3. Hvis værgen finder det forsvarligt, at den, der er under værgemål, sørger for sine egne behov, kan værgen overlade denne penge til egen rådighed til dette formål.

Endelig er der regler om, hvad børnene selv råder over, herunder selverhverv, når barnet er 15 år, og gaver.

§ 42. Umyndige råder selv over,
1) hvad de har erhvervet ved eget arbejde, efter at de er fyldt 15 år ...
2) hvad de har fået til fri rådighed som gave eller som friarv ved testamente, og
3) hvad værgen har overladt dem efter § 25, stk. 3.

Stk. 2. Rådigheden omfatter også indtægter af det erhvervede, og hvad der træder i stedet herfor, men medfører ikke adgang til at påtage sig gældsforpligtelser.

Stk. 3. Værgen kan med statsamtets godkendelse fratage den umyndige rådigheden, hvis det er nødvendigt af hensyn til dennes velfærd.

§ 43. Værgen for en umyndig, der er fyldt 15 år, kan med statsamtets godkendelse tillade, at denne på egen hånd udøver næring eller anden virksomhed.

e. Navn

Børn får ved fødslen forældrenes efternavn, hvis de har samme navn, og ellers kan forældremyndighedsindehaveren som udgangspunkt bestemme navnet.

Navneloven indeholder herom følgende bestemmelse:

§ 1. Et barn får ved fødslen forældrenes efternavn, hvis forældrene har samme efternavn.

Stk. 2. Har forældrene ikke samme efternavn, kan de eller den, der har forældremyndigheden, vælge, om barnet skal have det efternavn, faderen eller moderen har ved barnets fødsel.

8.2. Familiens voksne medlemmer

a. Lejeloven

I lejelovens § 75, stk. 1, § 77 og § 78 er en ægtefælle tillagt ret til at fortsætte lejemålet ved ægtefællens død, ved separation eller skilsmisse, og hvis ægtefællen er blevet forladt af den anden ægtefælle.

§ 75. Dør lejeren, har ægtefællen ret til at fortsætte lejeforholdet.

§ 77. I tilfælde af lejerens separation eller skilsmisse eller ved omstødelse af lejerens ægteskab afgøres det om nødvendigt ved bevillingen eller dommen, hvilken af ægtefællerne der har ret til at fortsætte lejeforholdet. Den ægtefælle, hvis erhvervsvirksomhed er knyttet til et forretningslokale, har fortrinsret til dette og den dertil hørende beboelse.

§ 78. Har lejeren forladt sin ægtefælle, har denne ret til at fortsætte lejeforholdet efter reglen i § 75, stk. 1.

En lignende ret er i lejelovens § 75, stk. 2 og § 77 a tillagt en person, der har haft fælles husstand med lejeren i mindst 2 år.

Lejeloven indeholder følgende regel herom:

§ 75, stk. 2. Dør lejeren af en beboelseslejlighed uden at efterlade sig en ægtefælle, har en anden person, der i en periode på mindst 2 år umiddelbart forud for dødsfaldet har haft fælles husstand med lejeren, ret til at fortsætte lejeforholdet.

§ 77 a. Såfremt parter, der i mindst 2 år har haft fælles husstand, ophæver samlivet, kan de aftale hvem af parterne, der skal have ret til at fortsætte lejeforholdet til en lejlighed, der har tjent som fælles bolig. Kan parterne ikke blive enige om en aftale .., kan der, når særlige grunde, herunder navnlig hensynet til parternes mindreårige børn, taler derfor, ved dom træffes bestemmelse om, hvem af parterne der skal have ret til at fortsætte lejeforholdet.

I lovgivningen om almene boliger foretages en generel definition af begrebet "*nære slægtninge*" og "*nærtstående*".

Lov om almene boliger § 17, stk. 3. Ved nære slægtninge forstås ægtefæller, registrerede partnere, beslægtede eller besvogrede i op- eller nedstigende linie eller i sidelinien så nær som søskendebørn. Ved andre nærtstående forstås faste samlevere, disses børn, plejebørn o.l.

b. Erstatning og voldsofferloven

Erstatningsansvarsloven lægger vægt på et *faktisk forsørgelsesbegreb*, idet det afgørende er, om der er mistet en forsørger, se især § 12. Det fremgår også udtrykkeligt af § 13, at der kan blive tale om erstatning for tab af forsørger til ægtefælle eller samlever.

§ 12. Den, som er erstatningsansvarlig for en andens død, skal betale erstatning for rimelige begravelsesudgifter og erstatning til den, som ved dødsfaldet har mistet en forsørger. Forsørgelse omfatter også værdien af afdødes arbejde i hjemmet.

§ 13. Erstatning for tab af forsørger til ægtefælle eller samlever udgør 30% af den erstatning, som afdøde må antages at ville have opnået ved et fuldstændigt tab af erhvervsevnen, jf §§ 5-8. Erstatningen udgør dog mindst 225.000 kr., medmindre der foreligger særlige omstændigheder.

Se ovenfor pkt. 8.1. b om det faktiske forsørgelsesprincip i voldsofferloven.

c. Forsikring

I forsikringsaftalelovens § 105 er fastsat regler om begunstigelse ved livsforsikring. Det fremgår heraf, at udgangspunktet er konkret fortolkning, men at der gælder en række udfyldningsregler. Disse er af betydning for familiebegrebet, idet de bidrager til fortolkningen af en række centrale begreber. De er specielt interessante derved, at de på en række centrale punkter afviger markant fra arvelovens „fordelingsregler", ikke mindst, når der efterlades både ægtefælle og børn, hvor arvelovens regel er 1/3 til ægtefælle og 2/3 til børn, mens forsikringsaftalelovens regel udelukkende tilgodeser ægtefællen.

Forsikringsaftaleloven indeholder følgende udfyldningsregler om begreberne ægtefælle, arvinger og "nærmeste pårørende":

§ 105, stk. 2. Er forsikringstagerens ægtefælle indsat som begunstiget, er det den ægtefælle, med hvem han ved sin død levede i ægteskab, der anses som begunstiget ...

Stk. 4. Er forsikringstagerens arvinger indsat som begunstigede tager enhver af dem del i forsikringssummen efter det forhold, hvori han i forhold til testamente eller loven er arveberettiget efter forsikringstageren.

Stk. 5. Har forsikringstageren indsat sine "nærmeste pårørende" som begunstigede anses hans ægtefælle som indsat, eller hvis sådan ikke efterlades, hans børn, eller hvis ej heller sådanne forefindes, hans arvinger, alt overensstemmende med de forudnævnte regler.

I langt de fleste tilfælde er i praksis anvendt begunstigelsesklausulen *"nærmeste pårørende"*. Herved tilgodeses den efterlevende ægtefælle i meget betydelig grad.

Forsikringsaftaleloven indeholder i § 18 en regel om, at forsikrede ikke har noget krav mod selskabet, hvis den pågældende forsætligt fremkalder forsikringsbegivenheden. Der gælder på dette område en særlig identifikationsregel i § 85, idet der gælder det samme, hvis forsikringsbegivenheden (fx brand) fremkaldes af den sikredes "med ham samlevende ægtefælle".

d. Værgemål

Værgemål for voksne kan iværksættes for de, som er ude af stand til at varetage sine anliggender, således at værgen i stedet foretager formuebestyrelse mv., ligesom der kan fastsættes værgemål med hensyn til personlige forhold.

Værgemålsloven indeholder herom bl.a. følgende regler:

Formuebestyrelse eller personlige anliggender.

§ 5. Der kan iværksættes værgemål for den, der på grund af sindssygdom, herunder svær demens, eller hæmmet psykisk udvikling eller anden form for alvorligt svækket helbred er ude af stand til at varetage sine anliggender, hvis der er behov for det.

Stk. 3. Værgemålet kan begrænses til at angå økonomiske forhold, herunder bestemte aktiver eller anliggender. Det kan også begrænses til at angå personlige forhold, herunder bestemte personlige anliggender.

Stk. 4. For så vidt ikke andet særligt er bestemt, handler værgen på den pågældendes vegne i anliggender, der er omfattet af værgemålet.

Stk. 5. Personer, der er under værgemål efter denne bestemmelse, er myndige, medmindre de tillige er frataget handleevnen efter § 6.

§ 6. I forbindelse med værgemål efter § 5, der omfatter økonomiske forhold, kan den retlige handleevne fratages, hvis dette er nødvendigt for at hindre, at den pågældende udsætter sin formue, indkomst eller andre økonomiske interesser for fare for at forringes væsentligt, eller for at hindre økonomisk udnyttelse.

Stk. 2. Den, der er frataget handleevnen, er umyndig, og kan ikke selv forpligte sig ved retshandler eller råde over sin formue, medmindre andet er bestemt.

e. Konkurs, gældssanering, trangsbeneficium mv.

Konkursloven indeholder en generel definition af begrebet *nærstående* i relation til konkursloven.

§ 2. Ved nærstående forstås i denne lov:

1) Ægtefæller, slægtninge i op- og nedstigende linie, søskende, de nævnte personers ægtefæller og andre personer, der har stået hinanden særligt nær, ...

Ved nærstående er der bl.a. mulighed for efter konkurslovens § 64 at omstøde gaver, ligesom begrebet har betydning i forhold til lønprivilegiet ved konkurs.

Skifteretten kan afsige kendelse om gældssanering, når en skyldner godtgør, at vedkommende ikke er i stand til og ingen udsigt har til at opfylde sine gældsforpligtelser, og skyldnerens forhold og omstændighederne i øvrigt taler derfor, jf. konkurslovens § 197, stk. 1. En kendelse om gældssanering indebærer, at skyldnerens gæld bortfalder eller nedsættes. En række forhold indgår i skifterettens vurdering af, om begæring om gældssanering kan imødekommes, navnlig gældens størrelse, skyldnerens aktuelle indtægter og fremtidige erhvervsmuligheder. Endvidere har ægtefællens eller en samlevers beskæftigelses- og indtægtsforhold betydning for afgørelsen. Har samleveren gode indtægtsforhold, taler dette således med vægt mod gældssanering, uanset samleveren ikke hæfter for gælden og ikke har forsørgelsespligt over for skyldneren.

Herudover benyttes begrebet *husstand* med hensyn til det såkaldte trangsbeneficium, som bevirker, at der ikke kan foretages udlæg i visse aktiver.

Retsplejeloven indeholder herom følgende regel:

§ 509. Udlæg kan ikke foretages i aktiver, bortset fra fast ejendom, der er nødvendige til opretholdelse af et beskedent hjem og en beskeden levefod for skyldneren og hans husstand.

I relation til tvangsauktion foreskriver retsplejelovens § 561, at fogedretten skal indkalde skyldneren til møde, såfremt ejendommen benyttes til beboelse for denne eller hans *familie*.

Straf kan i visse tilfælde bortfalde ved tyveri, bedrageri mv. forøvet mod nogen af den skyldiges nærmeste, jf. straffelovens § 290, stk. 2.

f. Fri proces, retshjælp mv.

Fri proces kan efter retsplejelovens § 330 ydes i visse tilfælde, hvor ansøgeren skønnes at have rimelig grund til at føre proces og ikke uden at lide væsentlig afsavn kan betale de omkostninger, der er forbundet med sagen. Bevilling til fri proces er bl.a. betinget af, at visse indtægtsgrænser ikke er overskredet. Der tages ved indtægtsgrænserne hensyn til, at der er børn, herunder sted- og plejebørn. Ved indtægtsgrænserne lægges udover ansøgerens egne indtægter vægt på indtægterne hos en ægtefælle eller samlever.

Bkg. nr. 903 af 2.12.1997 § 2, stk. 4.

Fri proces ... kan meddeles, hvis ansøgerens indtægtsgrundlag ... er ... kr. eller mindre. Lever ansøgeren i ægteskab eller i et andet samlivsforhold, kan fri proces meddeles, hvis summen af ægtefællernes eller de samlevendes indtægtsgrundlag er ... kr. eller mindre.

Stk. 5. Beløbene i stk. 4 forhøjes med ... kr. for hvert barn, herunder stedbørn og plejebørn under 18 år, som enten bor hos ansøgeren eller i overvejende grad forsørges af denne. Dette gælder dog ikke børn, til hvilke ansøgeren betaler bidrag, som ved skatteansættelsen helt eller delvist kan fradrages i indkomsten.

Offentlig retshjælp ydes af staten i visse tilfælde til borgere, hvis indtægt er under en vis grænse. Lever den retshjælpssøgende i ægteskab eller i et andet samlivsforhold, kan retshjælpen kun ydes, hvis summen af ægtefællernes eller de samlevendes indtægtsgrundlag ligger under en vis grænse. Beløbene forhøjes for hvert barn, herunder stedbørn og plejebørn under 18 år, som enten bor hos eller overvejende forsørges af den retshjælpssøgende, jf. retsplejelovens § 128 og bkg. nr. 866 af 25.11.1997.

g. Inhabilitetsregler, vidnefritagelse, rettergangsfuldmagt mv.

Ifølge forvaltningslovens § 3 er den, der virker inden for den offentlige forvaltning inhabil i forhold til en bestemt sag, hvis vedkommendes ægtefælle, beslægtede eller besvogrede i op- eller nedstigende linje eller i sidelinien så nær som søskendebørn eller andre nærstående har en særlig personlig eller økonomisk interesse i sagens udfald.

Ifølge retsplejelovens § 60 må ingen handle som dommer i en sag, når han selv er part i sagen eller er interesseret i dens udfald, er beslægtet eller besvogret med nogen af parterne i en borgerlig sag eller med sigtede i en straffesag i op- og nedstigende linje eller i sidelinjen så nær som søskendebørn eller er en af parternes eller sigtedes ægtefælle, værge, adoptiv- eller plejefader, adoptiv- eller plejesøn.

Der kan være vidnefritagelse i tilfælde, hvor vidnets nærmeste kan lide skade herved, jf. retsplejelovens § 171, stk. 1, hvorefter en parts nærmeste ikke har pligt til at afgive vidneforklaring.

Under en sag kan en part give fuldmagt til, at anden person optræder på partens vegne under en retssag, jf. retsplejelovens § 260, stk. 2. I 1979 blev kredsen af mødeberettigede personer udvidet, sådan at der kan gives fuldmagt til personer, der hører til samme *husstand* som parterne. Dette skete bl.a. for at medtage faktiske samlivsforhold.

h. Navn

Ved navneloven fra 1981 er det tilstræbt at skabe navneretlig ligestilling bl.a. mellem mænd og kvinder. Reglerne om navn er forskellige mellem på den ene side ægtefæller og på den anden side samlevere.

Navneloven indeholder herom bl.a. følgende bestemmelse:

§ 4. Ønsker ægtefæller samme efternavn, kan den ene ægtefælle ved anmeldelse til vielsesmyndigheden med den anden ægtefælles samtykke antage dennes efternavn, medmindre det er erhvervet på grundlag af ægteskab.

For samlevere kan samme efternavn kun opnås ved navnebevis, hvortil der efter navnelovens § 17 a er knyttet et gebyr.

§ 5. I øvrigt kan forandring af efternavn ske ved navnebevis, der udfærdiges af statsamtet.

i. Andre love

Ifølge loven om biblioteksafgifter § 3 er den efterlevende ægtefælle berettiget til at modtage biblioteksafgift, efter at den umiddelbart berettigede person er afgået ved døden. Tilsvarende gælder en fraskilt ægtefælle, såfremt ægteskabet har varet i mindst 5 år, og det ved skilsmissen er fastsat, at vedkommende har ret til underholdsbidrag. Også en efterlevende person, som en berettiget samlevede med på dødstidspunktet, kan være berettiget til at modtage biblioteksafgiften, såfremt samlivet har varet mindst 5 år. Endelig har børn under 18 år en tilsvarende ret til biblioteksafgiften, såfremt den anden af forældrene er død eller ikke er berettiget.

8.3. Begrundelserne for formuerettens familiebegreb

Formueretten indeholder kun få regler, der anvender et familieprincip, men det er interessant, at man i erstatningssammenhæng udover den retlige forsørgelse inddrager den faktiske forsørgelse og udtrykkeligt i loven nævner en samlever.

Med hensyn til begunstigelsesbestemmelserne må tendensen til at anvende et relativt bredt begreb ses i lyset af, at der er tale om en ensidig erklæring, der i almindelighed kan tilbagekaldes eller ændres og ikke en lovregel, der forpligter i økonomisk henseende.

De øvrige regelsæt er af meget forskelligartet karakter og anvender forskellige familiebegreber.

9. Analyse af familiebegrebets anvendelse i dansk ret

9.1. Sammenfatning af gældende ret

Familiebegrebets anvendelse i lovgivningen udviser et broget og til dels uoverskueligt billede.

a. Familiebegrebet indenfor de enkelte retsområder

Lovgivningens brug af familiebegreb kan sammenfattes på følgende måde:

Børn og forældre

a) Familieretten – dvs. forholdet mellem forældre og barn

- Det retlige forældreskab er knyttet dels til det sociale forældreskab via fødsel og formodning for ægtemandens faderskab mv. dels til den biologiske/genetiske tilknytning ved tvist om faderskab – der gælder en række ægtefælleregler.
- Forældremyndighed (og samvær) baserer sig på det retlige forældreskab som en betingelse – ægtefælleprincip har betydning for spørgsmålet om ene- eller fælles forældremyndighed.
- Privatretlig forsørgelsespligt er baseret på det retlige faderskab og moderskab og uafhængig af forældremyndighed

b) Det sociale område – dvs. forholdet mellem forældre og det offentlige

- Offentligretlig forsørgelsespligt over for børn er baseret på det retlige forældreskab.
- Børnefamilieydelse ydes til alle børnefamilier – forældremyndighed normalt afgørende for udbetaling (har barnet boende/i pleje).
- Børnetilskud ydes til enlige forsørgere og pensionistforældre – forældremyndighed normalt afgørende for udbetaling (forsørgelse).
- Hjælpeforanstaltninger er knyttet til et bredt familieprincip.

c) Beskæftigelse – dvs. forholdet mellem forældre og arbejdsgiver mv.
- Der gælder i hovedsagen et individualprincip og børn spiller en tilbagetrukket rolle – dog gælder særlige beskyttelsesregler for børn og regler om børnepension.
- Barselsorlov, børnepasningsorlov og dagpenge er knyttet til det retlige forældreskab – dog med en vis hensyntagen til forældremyndighed, adoption og pleje med henblik på adoption.

d) Skat – dvs. forholdet mellem børn, forældre og det offentlige
- Der gælder i hovedsagen et individualprincip, således at børn beskattes selvstændigt.
- Stedbørn – særregler med hensyn til fx boafgift og pensionsbeskatning.
- Plejebørn – særregler med hensyn til fx boafgift.

e) Sundhedsområdet – dvs. forholdet mellem børn, forældre og det offentlige
- Ved regler om stedfortrædende samtykke lægges normalt vægt på, hvem der er forældremyndighedsindehaver.
- Nærmeste pårørende – ved transplantation, forsøg mv.

f) Formueretten – dvs. forholdet mellem børn, (forældre) og trediemand
- Erstatning baseres på faktisk forsørgelse.
- Boligstøtte og lejelov opererer med et husstandsbegreb, der omfatter børn.

Voksne

For forholdet mellem familiens voksne medlemmer er retsvirkningerne centreret om forsørgelsespligt, berettigelsen til ydelser fra det offentlige samt betalinger til det offentlige. Inden for de enkelte områder kan der konkluderes på følgende måde:

a) Familieretten – dvs. forholdet indbyrdes mellem familiens voksne medlemmer
- Den traditionelle familieret er præget af et ægtefælleprincip.
- Det gælder forsørgelse, formuefællesskab, arveret, ret til uskiftet bo osv.

b) Det sociale område – dvs. forholdet mellem familiens voksne medlemmer og det offentlige
- Offentligretlig forsørgelsespligt ud fra et ægtefælleprincip
- Individualprincip ved folkepension og helbredsbetinget førtidspension – dog ægtefælleprincip ved indtægtsopgørelse i relation til pensionstillæg.
- Ved kontanthjælp og behovsbetinget førtidspension gælder et ægtefælleprincip – dog individualprincip ved udmåling af kontanthjælp.
- Ved sociale hjælpeforanstaltninger gælder et familieprincip.

c) Beskæftigelse
- Beskæftigelsesområdet er præget af et individualprincip.
- Dagpenge baseres også på individualprincip.
- Ved ATP og tjenestemandspension til efterlevende benyttes et ægtefælleprincip.
- Arbejdsskadeforsikring i form af forsørgertabserstatning benyttes dels et ægtefælleprincip, dels begrebet „ægteskabslignende forhold" (2 års samliv).

d) Skat
- Skattelovgivningen er præget af et individualprincip.
- Der gælder sambeskatningseffekter, fælles hæftelse mv. ud fra et ægtefælleprincip.
- Boafgiftsloven benytter udover et ægtefælleprincip et samleverprincip (2 års fælles bopæl).

e) Sundhedsområdet
- Der gælder i vid udstrækning et individualprincip.
- På nogle områder med stedfortrædende samtykke gælder et nærtståendeprincip.

f) Formueretten
- Hovedreglen er et individualprincip.
- Ved erstatning gælder et (faktisk) forsørgelsesprincip.
- Forsikringsrettens familiebegreb er anderledes end arverettens.
- Lejeloven (og boligstøtte) er baseret på husstandsprincip.

b. Familieformernes udbredelse i lovgivningen

Oversigten over de forskellige familieformers anvendelse og udbredelse i lovgivningen cementerer indtrykket af, at der stadig er en lang, lang række ægtefælleregler i lovgivningen, dels på centrale områder dels ved en nærmest uudtømmelig række af detailregler. Derimod ses i nyere lovgivning i vid udstrækning en udvidelse af, hvilke familieformer, der inddrages, herunder samlevere/fælles bopæl/fælles husstand og til dels nærtstående mv. Inden for de enkelte områder kan der peges på følgende hovedtræk.

a) **Forældreprincippet – barn**

- *barn* er et meget benyttet begreb i lovgivningen, men mest således at der herved udløses ydelser eller rettigheder, og kun i mindre udstrækning således at der tildeles barnet udtrykkelige rettigheder. Af betydning er især 15-åriges ret til partsstatus, 12-åriges ret til at blive hørt i forbindelse med forældremyndighed, tvangsfjernelse mv. og større børns rettigheder i relation til samtykke ved sygdomsbehandling mv. samt FN's Børnekonvention.

- *Forældrebegrebet* optræder også meget hyppigt i lovgivningen, ofte således at forældre har rettigheder og forpligtelser i forhold til barnet og det offentlige. Af betydning er især omsorgspligten og forsørgelsespligten, hvortil kommer retten til en lang række sociale ydelser som følge af forældreskabet. Særlige rettigheder er tillagt forældremyndighedsindehaveren i en lang række tilfælde, specielt når det gælder bestemmelser vedrørende barnets personlige forhold.

- *Far og mor* benyttes ikke i nær samme udstrækning som begreber i lovgivningen. I relation til barselorlov, barseldagpenge mv. er der selvsagt regler for moderen og faderen. Herudover gælder særregler om faderskabssager og om faderens mulighed for ved ugifte samlivsforhold at få forældremyndigheden over barnet. Hertil komme en række specialregler.

b) **Familieprincippet**

- Begrebet *familie* benyttes i en række tilfælde i lovgivningen særlig med hensyn til sociallovgivningen og familielovgivningen. Der er sjældent tale om en egentlig definition, men blot om en samlebetegnelse som ofte uddybes.

- *Ægtefællebegrebet* er altdominerende ved lovgivningens anvendelse af familiebegreb. Der findes et utal af regler, som indeholder særlige retsvirkninger for ægtefæller både med hensyn til inhabilitet, indbyrdes omsorgs- og forsørgelsespligt, inddragelse af ægtefællens forhold ved sociale foranstaltninger og sociale ydelser, skattelovgivningen herunder et mylder af detailregler, som indfører sambeskatningseffekter eller tager hensyn til ægtefællens forhold og selvsagt en lang række regler i ægteskabslovgivningen, arvelovgivningen, børnelovgivningen mv.

- *Registreret partnerskab* fylder ikke meget, men har indirekte alle ægtefælleretsvirkningerne, hvilket betyder, at der også for denne personkreds gælder en meget lang række områder, hvor der er særregler, som en følge af at ægtefællereglerne i kraft af partnerskabslovens henvisning også gælder for registrerede partnere.

- *Samleverprincippet* anvendes sjældent i lovgivningen. Der findes dog specialregler, fx inden for indtægtsgrænser, forsørgertabserstatning mv.

- *Fælles bopæl* anvendes også kun i begrænset udstrækning. Af betydning er især reglerne om boafgift.

- *Husstandsfællesskab* tages der hensyn til især vedrørende lovgivningen om boligstøtte og lejeboliger.

- *Fælles økonomi*, interessefællesskab mv. er ikke begreber, der benyttes i lovgivningen.

- *Nærtstående-princippet* er fortrinsvis forbeholdt de personlige områder, ikke mindst sundhedsområdet, men benyttes også i visse andre henseender, fx i relation til begunstigelsesbestemmelser i forsikringsaftaleloven i form af begrebet nærmeste pårørende, som også benyttes i den nye dødsboskiftelov. Også retsplejeloven benytter i visse personlige relationer begrebet pårørende.

c) **Individualprincip**

- Begrebet *individ* er stort set fraværende i loven i betydningen person. Det findes stort set kun i loven om biomedicinske forsøg på levende individer mv.

- *Enlige* er også et begreb, som kun benyttes i meget begrænset omfang i lovgivningen. Når det benyttes, er det særlig med hensyn til enlige forsørgere.

9.2. Er der konsistens og konsekvens?

Der anvendes langtfra det samme familiebegreb i lovgivningen. Et af de grundlæggende dilemmaer er mellem den retlige forsørgelsespligt og den faktiske hensyntagen til formodet forsørgelse. Et andet dilemma er det "smalle" familieprincip – ægtefælleprincippet – contra de bredere – herunder samlever, husstand og fælles bopæl. Hertil kommer forskelle i, om der stilles krav om samliv mellem ægtefællerne, om der lægges vægt på samlivsforhold, husstandsfællesskab, fælles bopæl, forsørgelse e.l., og hvilket tidskrav der stilles hertil. Endelig er der et skisma mellem de to "arketyper" af principper – familieprincippet contra individualprincippet.

Disse forskelle kan imidlertid være begrundet i forskellige hensyn bag de enkelte regelsæt. Afgørende er således, om der er konsekvens i forholdet mellem begrundelserne for anvendelsen af de forskellige familiebegreber inden for det enkelte område og mellem de forskellige områder.

For børn er dilemmaet især knyttet til forsørgelsespligten. Børn behandles i hovedreglen som forældreafhængige i relation til den traditionelle, privatretlige familieret, når det gælder personlige spørgsmål, omsorg og forsørgelse. Dette skyldes et basalt princip om, at man tager sig af sine børn til de kan klare sig selv, hvilket kan siges at være en del af den danske kultur. Udøver man ikke denne pligt i form af omsorg og naturalforsørgelse, kan man blive pålagt en pengeforsørgelse i form af børnebidrag. Ved tvist mellem forældrene kan det offentlige fastlægge, hvem der har omsorgsret og bidragspligt. Retligt forældreskab udgør i almindelighed en forudsætning for retsvirkninger mellem barn og forældre, og i en række henseender er (andel i) forældremyndighed også afgørende. Socialt forældreskab hos fx stedforældre eller plejeforældre medfører ingen privatretlig omsorgsret (forældremyndighed eller samvær) eller forsørgelsespligt.

I forholdet til det offentlige er udgangspunktet også, at forældre sørger for deres børn, og der er derfor offentligretlig forsørgelsespligt overfor børn

svarende til den privatretlige. Også her er reglerne baseret på det retlige forældreskab med udelukkelse af socialt forældreskab. Ikke desto mindre indeholder sociallovgivningen regler, der tager hensyn til, om moderen har en samlever, særligt ved ydelse af ordinært børnetilskud og friplads i daginstitution. Dette skyldes ikke, at den offentligretlige forsørgelsespligt dermed er udvidet, men en formodning om, at samlivsforhold ud fra en generel betragtning forbedrer den økonomiske situation for moderen, således at hun ikke længere opfylder det særlige behovskriterium som enlig forsørger, der er et socialpolitisk mål om at tilgodese. Set fra det individuelle plan bliver sondringen mellem at miste status som enlig forsørger og at være pålagt offentligretlig forsørgelsespligt derimod teoretisk, da resultatet bliver det samme – børnetilskuddet mistes ved samlivets etablering.

For voksne er dilemmaet især knyttet til det smalle ægtefælleprincip contra bredere familieprincipper. Ægtefælleprincippet er fastholdt i den traditionelle, privatretlige familielovgivning. Dette skyldes formentlig dels tradition, dels et ønske om at folk gifter sig i stedet for at leve i ugift samlivsforhold. Ægteskabsudvalget af 1969 har udtrykt det sådan, at ægteskabet bedre end nogen anden retlig regulering kan skabe rammen om familiens liv og sikre familiens enkelte medlemmer følelsesmæssig og økonomisk tryghed. Også i skattelovgivningen, den offentligretlige forsørgelsespligt mv. er ægtefælleprincippet fastholdt i det omfang, der ikke er gennemført et individualprincip. Begrundelserne er af to meget forskelligartede typer. For det første, at det ikke bør være en økonomisk fordel at leve i ugift samlivsforhold i stedet for at være gift, hvilket kan tale for at bibeholde visse ægtefællebegunstigende regler. For det andet at ægtefæller via den retlige forsørgelsespligt i visse henseender kan – og bør – betragtes som en økonomisk enhed. Også her kan det imidlertid forekomme vanskeligt forståeligt for den enkelte, at en livssituation, der forekommer at have mange lighedspunkter, fører til meget forskellige retlige resultater, alt efter om der er et retligt ægteskab eller et faktisk fællesskab i form af et ugift samlivsforhold.

Endvidere er det tredie grundskisma mellem individualprincip og familieprincip. Begrundelsen for individualprincippet ved fx dagpenge er dels en tradition i relation til beskæftigelsesområdet, dels dets baggrund i et forsikringsprincip. Den offentligretlige forsørgelsespligt i lov om aktiv socialpolitik som baggrund for ægtefællevurderingen ved kontanthjælp er

formentlig også delvis begrundet i tradition, hvortil kommer et princip om, at det underste sociale sikkerhedsnet forudsætter, at alle andre forsørgelseskanaler er opbrugt. For den enkelte kan sondringen imidlertid forekomme kunstig og uforståelig.

Endelig er der de områder, som ikke er omtalt i loven, fordi det anses for oplagt, at der ikke er nogen retlig forpligtelse. Det gælder fx børns forpligtelser overfor deres forældre, hvor andre landes kulturer fører til en forsørgelsespligt, som forekommer fremmed for dansk kultur. Det er imidlertid ikke det samme som at sige, at der ikke er nogen moralsk/etisk forpligtelse til at yde omsorg for sine forældre, og dennes omfang og karakter kan i lyset af den fremtidige aldersfordeling tænkes at blive en af fremtidens familie- og socialpolitiske udfordringer.

TREDIE DEL

FREMMED RET

I det følgende redegøres for nogle hovedpunkter af retstilstanden i Norge, Sverige, Finland og Island. Formålet er dels at kunne sammenstille retsstillingens hovedprincipper i de respektive nordiske lande, dels at kunne hente eventuel inspiration til overvejelser om familieprincippets anvendelse i lovgivningen i Danmark.

Herudover redegøres for et konkret eksempel, hvor det på baggrund af en beregning sammenstilles, hvilke ydelser til børn, der vil blive tale om i de respektive nordiske lande, når der er tale om et familieforløb med kernefamilie, skilsmisse, nyt samlivsforhold og ægteskab, henholdsvis 1) et ægteskab, 2) en enlig forsørger og en samværsforælder, 3) et nyt samlivsforhold med særbørn samt 4) en ny sammenbragt familie, ægteskab med særbørn.

10. De øvrige nordiske lande

10.1. NORGE

a. Familieprincippet i lovgivningen

Indholdet i familiebegrebet varierer også i lovgivningen i Norge.[35] Det familieretlige familiebegreb afviger fra det social- og skatteretlige. Forskellen er særlig klar i relation til samlivsforhold. En samlever har som regel ingen familieretlig forsørgelsespligt over for den anden samlever og dennes barn, medmindre en sådan pligt kan bygges på aftale eller andet særligt retsgrundlag. Social- og skatteretligt medfører indgåelse af samlivsforhold derimod tab af status som eneforsørger i flere tilfælde. Social- og skatteretten synes her at bygge på en antagelse om, at samlevere faktisk yder forsørgelse, selvom en retspligt ikke foreligger. En vis lighed frembyder erstatningsretten, hvor faktisk forsørgelse er afgørende for ret til forsørgertabserstatning. Også inden for den offentlige ret er der forskelle i familiebegrebet; fx er samleveres bortfald af status som eneforsørger reguleret noget forskelligt i folke- og barnetrygdloven.

Omsorgsbegrebet henviser typisk til den faktiske og daglige omsorg. Dette behøver ikke at falde sammen med det retlige forældreansvar efter børneloven. I relation til barnetrygd anses den, som har den daglige omsorg, for forsørger. Enlige forsørgeres særlige trygderettigheder forudsætter, at den pågældende er alene om omsorgen for barn. Tilsvarende lægges i loven om forældrefradrag vægt på, om forsørgeren har omsorg for barnet. Omsorg udgør en tilstrækkelig betingelse, hvilket også gælder skattefradraget for enlige med mindreårige børn.

Begrebet *forsørgelse* refererer sig i norsk ret – som i dansk – normalt til hvem, der faktisk dækker eller har pligt til at dække udgifter til leveomkostninger. Når det gælder folketrygdens ydelser er der i vid udstrækning

35. Jf. *Johan Giertsen*: "Familiebegrebet. Om beskatningen eller retten til ulike sosiale ytelser beror på om barnet bor i kjernefamilie, eneforsørgerfamilie eller er særkullsbarn. Oversigt over norsk ret." i *Anders Agell* (red) "Familjestöd, Familjebegrepp, Underhållsskyldighet mot barn i de nordiska länderna" (1996) s. 89-114 med henvisninger.

fastsat regler om reduktion eller bortfald, hvis den støtteberettigede har indtægt og/eller formue over et vist beløb.

Eneforsørgerbegrebet rejser problemer bl.a. i forhold til, hvor omfattende samvær forældrene kan etablere, og betydningen af at forældrene skiftes til at have omsorg for barnet. Med hensyn til de enlige forsørgeres særlige trygderettigheder anses vilkåret om at være alene om omsorgen for barnet kun opfyldt, hvis den ugifte, skilte eller separerede forsørger varigt har klaret mere af den daglige omsorg end den anden af forældrene. Enlige forsørgeres særlige trygderettigheder bortfalder, hvis den pågældende indgår ægteskab, hvadenten ægtefællen er barnets far/mor eller ikke. En gift person regnes heller aldrig for at være alene om omsorgen efter barnetrygdloven, ligesom enlige forsørgeres særlige skatteretlige stilling bortfalder ved indgåelse af ægteskab, idet ægtefæller med særbørn ikke bliver regnet som enlige forsørgere af sine særbørn. Et samlivsforhold vil som hovedregel ikke medføre, at de enlige forsørgeres særlige trygderettigheder efter folketrygdloven bortfalder. I visse tilfælde sker imidlertid bortfald, særlig hvis den enlige forsørger flytter sammen med barnets far/mor. I relation til barnetrygdloven medfører indgåelse af et ægteskabslignende forhold bortfald af status som eneforsørger, hvis der er tale om en fælles husholdning, og parterne har levet sådan i mindst 12 af de sidste 18 måneder. Dette gælder, uanset samleveren ikke er barnets far/mor. Endvidere bortfalder status som eneforsørger efter barnetrygdloven, hvis parterne har en fælles husholdning og har fælles barn. I relation til den skatteretlige stilling vil samlevende med både fælles børn og særbørn ikke blive regnet som enlige. Derimod anses en samlever med særbørn og ingen fælles børn som enlige i denne relation.

b. De enkelte områder – skitsemæssigt

- **Barnetrygd**

I Norge har enhver, som forsørger et barn under 16 år og er bosat i riget ret til såkaldt *barnetrygd*. Dette anses som et centralt virkemiddel til at kompensere for merudgifter knyttet til forsørgeransvar for et barn, og bidrager til at omfordele mellem husholdninger henholdsvis med og uden børn. Barnetrygden udbetales normalt til moderen. For børn i alderen op til 3 år er der desuden et småbørnstillæg. Ydelserne er skattefri. Enlige forsørgere

– dvs. den som er alene om omsorgen for barnet – har ret til trygd for et barn mere end det faktiske børnetal. En ægtefælle med særbørn er efter barnetrygdloven ikke eneforsørger, hvilket i loven er formuleret på den måde, at rettighederne som eneforsørger falder bort, hvis modtageren indgår ægteskab. Denne regel medfører bortfald af retten til udvidet barnetrygd, hvadenten ægteskabet indgås med barnets far eller ikke. Omkring 520.000 norske forældrepar/enlige forsørgere modtager barnetrygd for ca. 890.000 børn til en samlet omkostning i 1994 på 11,6 mia. kr. Den fremtidige udformning af barnetrygden er under debat i Norge.

- **Folketrygd**

Enlige forsørgere har særlige *trygderettigheder efter folketrygdloven*, idet denne i kapitel 12 giver ret til visse ydelser til "ugift, skilt eller separeret mor eller far som er alene om omsorgen for barn". Barnebegrebet i Folketrygdlovens kapitel 12 omfatter også særbørn, fx særbarnet til en afdød ægtefælle, som efterlevende har omsorgen for. En særlig graviditetsydelse er hjemlet til en ugift, fraskilt eller separeret kvinde, som får barn. Herudover kan der ydes støtte til barnetilsyn, hvis den enlige forsørger på grund af oplæring eller arbejde uden for hjemmet må overlade tilsynet med barnet til andre. Herudover er der mulighed for særlig støtte til uddannelse, hvis en enlig forsørger har behov for uddannelse eller oplæring for at blive i stand til helt eller delvist at forsørge sig selv. Endelig kan der ydes overgangsstøtte, som skal dække udgifterne til livsophold i en omstillingstid. Hertil kommer, at en efterlevende ægtefælle har ret til efterladtepension, såfremt ægteskabet har varet i mindst 5 år, eller den efterlevende har eller har haft barn med afdøde.

- **Socialhjælp**

Socialhjælp er hjemlet til en person, som ikke kan sørge for sit livsophold gennem arbejde eller ved at gøre økonomiske rettigheder gældende. Den økonomiske støtte benævnes socialhjælp og er midlertidig, idet den tager sigte på at gøre modtageren selvhjulpen. Socialhjælp er således som den danske kontanthjælp en subsidiær ydelse. Socialtjenesteloven giver ingen særlige rettigheder til enlige forsørgere, men det faktum, at en person er alene om omsorgen, anses relevant ved vurderingen af en ansøgning. Loven indeholder imidlertid visse bestemmelser, som kan få særlig betydning for enlige forsørgere, bl.a. skal de sociale tjenester omfatte aflastningstillæg for personer og familier, som har et særligt tyngende omsorgsarbejde. Når det gælder kommunernes prakti-

sering af ansøgninger om social støtte til børnefamilier, har socialdepartementet fremhævet, at børnefamilier, specielt alene-forældre, i mange tilfælde lever under vanskelige, økonomiske forhold. Dette kan gøre børns opvækstvilkår dårligere end ønsket. Det kan være godt forebyggende arbejde for børn at sørge for, at disse familier er i stand til at give barnet tilstrækkeligt trygge kår.

- **Uddannelsesstøtte**

Uddannelsesstøtte til børn under 19 år er hjemlet i en uddannelsesstøttelov, som skal bidrage til, at uddannelse kan ske uafhængig af geografiske forhold, alder, køn og økonomisk eller social situation. Støttebeløbet kan øges med et botillæg, hvis ansøgeren ikke bor hos forældrene. I summen af grundbeløbet og botillægget skal der foretages et fradrag, som beregnes ved en behovsprøvning efter samlet indtægt og formue til forsørgerne (forældre/stedforældre). Denne formulering indebærer, at fradraget foretages, hvadenten barnet indgår i en kernefamilie eller er særbarn. Dog kan behovsprøvningen for et særbarn undlades i forholdet til stedmoderen/stedfaderen, når der er fremlagt oplysninger, som gør dette rimeligt. Når det gælder enlige forsørgere fastsættes i forskrifterne, at der i tilfælde af, at forældrene er skilt eller separeret foretages behovsprøvning med inddragelse af indtægt og formue hos den af forældrene, som ansøgeren bor hos eller sidst boede hos.

- **Sygepenge**

Sygepenge ydes ved arbejdsusikkerhed på grund af sygdom og medfører normalt, at den sygemeldte modtager et beløb, som svarer til fuld løn i sygeperioden. Også en arbejdstager, som har omsorg for et barn under 12 år, og som er borte fra arbejdet på grund af et nødvendigt tilsyn med barnet, når det er sygt, har ret til sygepenge. Det samme gælder arbejdstager med omsorg for et kronisk sygt eller funktionshæmmet barn under 16 år. Retten til sygepenge i disse tilfælde gælder i indtil 10 dage pr. år, dog i indtil 15 dage hvis vedkommende har omsorg for mere end 2 børn, og 20 dage ved kronisk syge eller funktionshæmmede børn. Bestemmelsen vil typisk gælde for kernefamilier. Er arbejdstageren enlig forsørger, øges det nævnte antal dage til henholdsvis 20, 30 og 40. Loven bruger formuleringen "alene om omsorgen".

- **Dagpenge ved arbejdsløshed**

Arbeidsløshetstrygd hjemler dagpenge til personer, som er arbejdsløse uden egen skyld og reelt arbejdssøgende. Hvis den arbejdsløse forsørger et

barn under 18 år, ydes normalt et tillæg til dagpengene. Bestemmelsen giver ingen særlige rettigheder til enlige forsørgere.

• **Invaliditet**

Uføretrygd er hjemlet til personer på 16 år eller mere, hvis erhvervsevne efter gennemgået behandling er varigt nedsat med mindst halvdelen, når nedsættelsen i væsentlig grad skyldes sygdom, skade el.lign. En invalidepensionist, som forsørger et barn under 18 år, har på visse vilkår ret til et barnetillæg. I 1990 blev forsørgertillægget gjort indtægtsbestemt. Hvis barnet bor sammen med begge forældre, inddrages begge forældrenes indtægt. Dersom barnet ikke bor sammen med begge forældrene, typisk når invalidepensionisten er en enlig forsørger, inddrages kun invalidepensionistens egen indtægt. En invalidepensionist kan ikke få børnetillæg for stedbørn, medmindre særbarnet er adopteret.

• **Daginstitutionsbetaling**

Betaling for børnehave er i fx Oslo afhængig af familiens samlede bruttoindtægt, hvilket i praksis også omfatter familier med særbørn. Hvis den pågældende er ugift, men samlevende, udgør summen af begge samlevendes indtægt beregningsgrundlaget. Dette synes også at gælde i forholdet til samlevendes særbørn. Der er således tale om et omfattende familiebegreb.

• **Skat**

I skattemæssig henseende er der to skatteklasser. Enlige ligger normalt i skatteklasse I, mens ægtefæller og børn normalt lignes under ét for deres samlede formue og indtægt, og ligger i skatteklasse II, hvor skatteklassefradraget er højere. Den reducerede skatteevne som forsørgelsesbyrde medfører, er der taget hensyn til ved, at en skatteyder, som er enlig, og som har omsorg for et barn under 18 år eller har ældre børn, som han virkelig forsørger, skal lignes i klasse II. Skatteloven indeholder særregler om forældrefradrag i indtægten, som på visse vilkår giver fradragsret for udgifter til børnepasning. Forældrefradrag kan kræves, når begge ægtefæller har arbejdsindtægt og har hjemmeværende børn under 12 år i indtægtsåret. Udtrykket ægtefæller anvendes i ligningspraksis analogt for samlevende med fælles børn. Forældrefradrag kan også kræves i en enlig forsørgers arbejdsindtægt, når forsørgeren har omsorg for børn under 12 år i indtægtsåret.

En skatteyder, som forsørger andre end børn, som han har krav på barnetrygd eller forsørgerfradrag for, får et særfradrag i indtægten, når det ville være urimeligt at lade forsørgelsen være uden virkning ved skattefastsættelsen af forsørgeren. For egne børn kan bestemmelsen kun få betydning, hvis de er over 19 år og ikke forsørger sig selv. I spørgsmålet om det er urimeligt at lade forsørgelsen være uden virkning ved beskatningen af forsørgeren, er der i praksis bl.a. lagt vægt på, om der er slægtskab mellem skatteyderen og den forsørgede, og om de tilhører samme husstand. For visse skatteydere, herunder enlige forsørgere, er der hjemlet en særlig skattebegrænsning.

Ved skatteligningen af ægtefæller sker der som udgangspunkt sambeskatning, sådan at ægtefællerne lignes under ét for begges samlede formue og indtægt. Et vigtigt formål med fælles ligning har været at hindre, at indtægt og formue spredes på flere familiemedlemmer med det formål at dæmpe effekten af de progressive skattesatser. Hvis begge ægtefællerne har indtægt, ville en konsekvent gennemførelse af fælles ligning i mange tilfælde medføre en skatteulempe, fx ved at hustruens indtægt ville blive lagt til mandens og således blive beskattet efter en højere proportionssats, end hvis hustruen havde været lignet særskilt. Denne ulempe er for indtægtsligningen – men ikke for formueligningen – søgt afhjulpet ved at ægtefæller, som begge har indtægt, kan kræve deres indtægt lignet særskilt. Fælles indtægtsligning vil således hyppigst forekomme, hvis én af ægtefællerne ikke har indtægt.

Børn skal som regel lignes sammen med deres forældre. Afgørende er, om der ydes barnetrygd for barnet, hvilket fortolket således, at fælles ligning skal ske til og med det år, barnet fylder 16 år. Lignes forældrene særskilt, typisk fordi de begge har indtægt, lignes barnet med den af forældrene, som har højest indtægt. Lignes forældrene hver for sig, fx fordi de er ugift eller fraskilte, lignes barnet sammen med den af forældrene, som har forældreansvaret. Har de delt forældreansvar, lignes barnet med den af forældrene, som har den daglige omsorg. Er forældrene samlevende, bliver i praksis halvdelen af barnets indtægt beskattet hos hver af forældrene, idet samlevere ikke ligestilles med ægtefæller i familiebeskatningen, men lignes hver for sig. Har et gift ægtepar særbørn, lignes barnet sammen med sin far eller mor. Særbørn i samlivsforhold lignes med den af samleverne, som er barnets far eller mor.

10.2. Sverige

a. Familieprincippet i lovgivningen

Svensk lovgivning indeholder heller ikke noget entydigt familiebegreb.[36] Selve begrebet familie forekommer knap nok i lovteksten, og når der i forskellige sammenhænge tales om familiepolitisk lovgivning, er begrebet familie ikke givet nogen tydelig afgrænsning. Det gælder fx formålsbestemmelsen i ægteskabslovens kap. 1 § 2 om, at ægtefæller i samråd skal virke for familiens bedste. I enkelte tilfælde benyttes begrebet familie dog i lovteksten med en selvstændig betydning. I visse sammenhænge anvendes i loven begrebet „hushållsgemenskap" (husholdsfællesskab).

I svensk ret ligestilles på en række områder ægtepar og samlevende par, som har eller har haft fælles børn eller har været gift med hinanden.

> I SOU 1979:94 om socialforsikring foreslås en ligestilling af ugifte samlivsforhold med ægteskab, således at vurderingen skulle omfatte samlivets varighed, hvorvidt der er fælles bolig og økonomisk husholdningsfællesskab samt om de samlevende sammen tager vare på børn. Det erkendes, at der herved kan opstå fortolkningsvanskeligheder, men det blev anset, at fordelene som fx øget neutralitet mellem forskellige samlivsforhold og smidigere tilpasning til ændrede familiemønstre overskyggede problemerne. Det blev anført, at der ikke udelukkende kunne lægges vægt på de samlevendes egen opfattelse, idet en sådan valgfrihed kunne udnyttes spekulativt med det formål at opnå den mest gunstige bedømmelse i en række henseender. Der er dog ikke på baggrund heraf gennemført en gennemgribende ændring af samlivsbegrebet og dets betydning i svensk lovgivning.

Ved lovgivning og retspraksis er i øget udstrækning stræbt henimod en neutral indstilling til forskellige samlivsforhold. Denne neutralitet viser sig især ved, at de samlevende uden ægteskab i en vis udstrækning ligestilles med gifte. Den nugældende svenske lovgivning udviser således et nuanceret billede. I skattelovgivningen gælder der neutralitet, sådan at en person beskattes på samme måde, uanset om han er enlig, samlevende eller gift, dog med visse

36. Jf. i det hele *Lars Bejstam*: "Sociala Förmåner till barnfamiljer – Familjebegreppet" i *Anders Agell* (red) "Familjestöd, Familjebegrepp, Underhållsskyldighet mot barn i de nordiska länderna" (1996) s. 115-150. Se tillige *Anders Agell:* „Familjebegrepp och lagstiftningsideologi i svensk ret" i „Festskrift til Armann Snævarr".

undtagelser ved formuebeskatning og arbejde i ægtefællens firma. I ægteskabslovgivningen gives derimod alene rettigheder og pligter til gifte. Hertil kommer en særlig lovgivning om registreret partnerskab.

b. De enkelte områder – skitsemæssigt

• **Forældreydelser**

I svensk ret hjemles en forældreydelse i form af en såkaldt "tillfällig föräldrapenning" – forældreforsikring – som udbetales til barnets forældre. Begrebet omfatter dels den, som har forældremyndighed og har omsorgen for barnet dels den, som har taget imod et barn med det formål at adoptere det. Endelig indbefatter forældrebegrebet den, som bor sammen med barnets far eller mor, hvis de er eller har været gift med hinanden, eller hvis de har eller har haft fælles barn. Ved et barns fødsel kan der gives forældreforsikring i 450 dage sammenlagt for forældrene under forudsætning af, at forældrene drager omsorg om barnet, og efter barnets fødsel ydes forældreforsikring til den af forældrene, som hovedsageligt har omsorg for barnet. En far/mor, som er eneforældremyndighedsindehaver, har ret til alene at oppebære forældreforsikring i hele perioden. Har parterne fælles forældremyndighed, har hver af forældrene ret til forældreforsikring for halvdelen af tiden. Forældreforsikring kan også ydes, hvis barnet lider af en sygdom. Endelig har faderen ret til forældreforsikring i 10 dage i forbindelse med et barns fødsel.

• **Børneydelser**

I Sverige er hjemlet tre forskellige former for sociale børneydelser. Et "allmänt" børnebidrag, som oprindeligt havde til formål dels at udjævne forsørgelsesbyrden for børn mellem børnefamilier og barnløse personer, dels at udjævne forsørgerbyrden for børnefamilier over tid. Som supplement hertil findes såkaldt "förlängda" børnebidrag, som kan udbetales hvor det almene børnebidrag er ophørt, men barnet stadig er elev i den obligatoriske skole og endelig flerbørnstillægget til familier med 3 eller flere børn.

"Allmänt" børnebidrag gives med samme beløb til alle børn uden nogen behovsprøvelse, indtil barnet fylder 16 år. Børnebidraget udbetales til forældremyndighedsindehaveren, hvis der er tale om fælles forældremyndighed dog til barnets mor. Har forældrene fælles forældremyndighed, men lever adskilt, tilkommer retten til at oppebære børnebidrag den af forældrene, som

barnet lever sammen med. "Förlängt" børnebidrag udbetales med samme beløb som det almene børnebidrag og kan udbetales, til barnet er 23 år. Flerbørnstillæg kan ydes, uanset børnene ikke er søskende. Dette indebærer, at to forældre, som har et fælles barn, og hver for sig et særbarn fra et tidligere ægteskab, kan oppebære flerbørnstillæg. Det samme gælder, hvis de ikke har noget fælles barn, men er gift med hinanden. Flerbørnstillægget er ikke knyttet til barnets bopæl, men til hvilken af forældrene, der oppebærer børnebidrag. Det kræves således ikke, at børnene bor sammen med hinanden eller sammen med de forældre, som oppebærer tillægget. Konsekvensen er, at to forældre i en sammensat familie kan medregne børn fra tidligere ægteskab/samlivsforhold, uanset hvor børnene bor.

Reglerne om bidragsforskud er ændret fra 1997, og erstattet af en anderledes social ydelse, der benævnes underholdsstøtte (underhållsstöd). Bag nyordningen ligger mange års iagttagelser om ulemper ved systemet med bidragsforskud. Uanset mange enlige forældre kan have en vanskelig økonomisk situation, bliver nogle af disse familier overkompenseret, ligesom systemet er anset til en vis grad at indbyde til misbrug.

- **Studiehjælp**

Studiehjælp ydes som studiebidrag mv., længst til den studerende fylder 20 år. Studiebidraget kan nærmest opfattes som en forlængelse af børnebidraget. Ydelse af tillæg hertil er indkomstafhængige, i hvilken forbindelse der tages hensyn både til den studerendes og forældrenes økonomi. Hvis den studerende er gift, beregnes de økonomiske forhold uden hensyn til forældrenes indkomst og formue.

- **Boligstøtte**

Formålet med boligstøtten er fortrinsvis at øge boligstandarden for de økonomisk svagt stillede. Der er dels tale om bidrag til boligomkostningerne, dels om særlige bidrag til hjemmeværende børn. Ydelsen er indkomstrelateret, således at ægtefællers indkomst sammenlægges, medmindre de ikke lever sammen, og dette fremgår af folkeregisteradressen. Ægteskabslignende samlivsforhold med fælles børn eller fælles folkeregisteradresse ligestilles med ægtefæller. Beregningen af boligstøtten er kompliceret og beror på, om der er børn, på indtægterne, på boligudgifterne og på antal af medlemmer i "hushållet". Det er således en betingelse, at der i familien er børn under 18 år. Derimod kan der godt ydes boligstøtte til en far/mor, som

ikke til stadighed bor sammen med barnet, men på grund af forældremyndighed eller samvær jævnligt har barnet boende hos sig. I disse tilfælde er der ingen sammenhæng med boligomkostningerne, og der er således tale om en form for ekstra overbygning på det "allmänna børnebidrag". Boligstøtte (bostadsbidrag) kan ydes med 75% af den del af boligudgifterne, der overstiger visse beløbsgrænser. Også her har det betydning for beløbsgrænserne, om der er et, to eller flere børn.

- **Familiebidrag**

I forbindelse med værnepligt mv. er der hjemmel til at få familiebidrag til at dække visse omkostninger. Ydelserne kan gives til børn under 18 år, herunder til et andet barn end den bidragsrettigedes eget, hvis barnet bor sammen med den bidragsberettigede og hans ægtefælle, og i visse tilfælde til ægtefælle og hermed ligestillet person, dvs. samlever af samme eller modsat køn, herunder fraskilt ægtefælle, hvis den bidragsberettigede er forpligtet til at betale underholdsbidrag til hende.

10.3. Finland

a. Familieprincippet i lovgivningen

I den finske "finlex" er i 1992 gennemført en undersøgelse, som åbenbarede, at 971 paragraffer indeholdt ordet familie eller tilsvarende. Undersøgelsen blev udført af Familjekommissionen nedsat af Justitsministeriet, som havde til opgave at udrede, på hvilken måde begrebet familie er anvendt i lovgivningen, og som endvidere skulle undersøge, om der er behov for at få et entydigt begreb.[37]

> Social- og Sundhedsministeriet nedsatte i 1992 en arbejdsgruppe, som havde til formål at fremlægge et forslag med det formål at præcisere og gøre familiebegrebet entydigt på hele socialrettens område. Arbejdsgruppen foreslog, at der skulle indføres en lov, som indeholder en definition på begrebet familie. Ifølge den foreslåede definition skulle en familie bestå af personer, som lever i en fælles husholdning (gemensamt hushåll) i ægteskab eller i ægteskabslignende forhold,

37. Jf. den finske familiekommisions betænkning 1992:12.

samt mindreårige børn som lever sammen med dem, hvis den ene af de nævnte personer sørger for barnets omsorg og underhold. Ifølge forslaget skulle begrebet tillempes, hvis ikke andet blev fastsat i lov. Forslaget er ikke gennemført, og dets skæbne er så vidt ses usikker.

I stedet for det mangetydige ord familie anvendes i lovgivningen ofte andre ord for at betegne den relevante familierelation. Der peges på ordet ægtefælle, der benyttes i 630 paragraffer, forælder, der benyttes i 283, mor i 256, far i 297 og forældremyndighedsindehaver i 182. Betegnelser som forlovede, samboende, nærmeste pårørende, enke, nærtstående, opstigende eller nedstigende led, plejebarn osv. er mere sjældne.

b. De enkelte områder – skitsemæssigt[38]

Forsørgelsespligt overfor et barn påhviler den retlige far og mor. Denne familieretlige underholdspligt er i hovedsagen også udgangspunkt i erstatningsretten, men i praksis er der imidlertid i nogle tilfælde lagt vægt på det faktiske underhold, ligesom en vis glidning mod et udvidet familiebegreb synes at være i gang.

Børn har i visse tilfælde ret til underhold på grund af et nært forhold, som ikke er knyttet til den privatretlige forsørgelsespligt. Det gælder sociale ydelser af forsikringsmæssig natur, fx familiepension, hvor det afgørende er, om barnet boede sammen med afdøde i samme husholdning, og at afdøde rent faktisk sørgede for barnets underhold. Tilsvarende gælder arbejdsmarkedspensionslove af forskellig slags.

I andre tilfælde mindskes eller bortfalder barnets ret til en ydelse på grund af et nært forhold, som ikke gælder i privatretten. Det gælder tillæg til børnebidraget for eneforsørgere. Dette tillæg nedsættes eller bortfalder, hvis forældremyndighedsindehaveren indgår ægteskab eller samlivsforhold. Tilsvarende gælder støtte til omsorg for barn i hjemmet, som i Finland ydes til børn under 3 år, der ikke er i kommunal dagpleje. Der er ikke tale om behovsprøvelse, men når det bedømmes, om et barn skal have ret til tillægget, tages

38. Jf. i det hele *Markku Helin*: "Om familjebegreppet i de bestämmelser, som gäller privat- og offentligrättsligt underhåll av barn" og *Urpo Kangas*: "Sociale förmåner till barnfamiljer i Finland" i *Anders Agell* (red): "Familjestöd, familjebegrepp, underhållsskyldighet mot barn i de nordiska länderna" (1996) s. 9-26 og s. 71-78.

familiens indkomster i betragtning, og i praksis tages herved hensyn også til stedforældres indkomster og til samleverens indkomster.

I diskussionen om familiebegreb er tendensen skildret på en sådan måde, at den finske socialpolitik vedrørende familier bygger på "køleskabsteorien". Ifølge denne teori består en familie af de personer, som bor i samme husholdning og altså spiser fra samme køleskab.

10.4. Island

a. Familieprincippet i lovgivningen

I islandsk lovgivning findes ikke en klar definition af begrebet familie, men man arbejder med forskellige familiebegreber alt efter hvilken lov, der er tale om.[39]

Inden for familieretten fastholdes ægteskabsbegrebet, og lovgivningsmagten har taget afstand fra at lovregulere papirløse samlivsforhold. Børneloven skelner ikke mellem børn født af gifte eller ugifte samlevende forældre.

Uden for familierettens område tillægges samlivsforhold retsvirkninger. Det gælder fx i relation til socialforsikring og i relation til skat. Disse lovgivninger ligestiller samlevende par af modsat køn med ægtepar. Der stilles krav om, at samlivsforholdet er bevist ved at være registreret i folkeregistret, ved at parterne har fælles registreret bopæl eller på anden utvivlsom måde. Herudover stilles krav om, at samlivsforholdet har varet i et år, eller at parret har eller venter et barn sammen.

b. De enkelte områder – skitsemæssigt

Børneydelser og sociale børnebidragstillæg ydes til de forældre, som barnet/børnene bor hos indtil det fyldte 16. år. Bor forældrene sammen, deles ydelsen mellem moderen og faderen. De sociale børneydelser er forskellige, afhængig af om forældrene har ét eller flere børn og af børnenes alder.

39. Jf. i det hele *Anna G. Björnsdóttir*: "Familiebegrebet og sociale ydelser til børnefamilier i islandsk ret" i *Anders Agell*: "Familjestöd, familjebegrepp, underhållsskyldighet mot barn i de nordiska länderna" (1996) s. 79-88.

Der ydes større børneydelser til enlige forældre. Børnebidragstillæg ydes til de forældre, der er under et vist indkomstniveau. Tillægget er større for enlige end for ægtepar og samlevende.

Fødselstilskud kan ydes til kvinder i forbindelse med hver fødsel. Tilsvarende gælder barselsdagpenge afhængig af, at en række betingelser er opfyldt.

Ved en ægtefælles død har enker og enkemænd, der er yngre end 67 år, ret til ydelser fra *socialforsikringen*. Forsørger ydelsesmodtageren et barn under 18 år, har han/hun ret til en ydelse. Retten gælder også for samboende par, hvis samlivsforholdet har varet i mere end 1 år, eller parret havde et barn sammen.

Børnepension ydes til børn under 18 år, hvor én af forældrene er afdød eller invalidepensionist. Dobbelt børnepension ydes, hvor begge forældre er døde eller invalidepensionister. Enker/enkemænd og ugifte eller fraskilte forældre, der er enlige og forsørger børn under 18 år, kan få udbetalt mødre-/fædreløn. Økonomisk bistand på grund af børns sygdom eller invaliditet kan ydes til forsørgere, når barnet er mellem 3 måneder og 16 år, bor hjemme eller er indlagt midlertidigt på sygehus. Det er en betingelse, at invaliditeten medfører betydelige udgifter, omsorg eller pasning. Ydelsen består af plejetilskud og plejebistand. Summen fastsættes i relation til behovet for hjælp i hjemmet og invaliditeten eller sygdommens omfang.

Boligsikring kan ydes til lavtlønnede lejere. Der tages hensyn til, hvorvidt der bor børn i lejligheden.

Endelig har kommunerne ifølge lov om kommunernes socialtjenester en række sociale forpligtelser over for sine beboere, bl.a. er de ansvarlige for "*værn*" af børn og ungdom. De skal yde kontantydelser til dem, som ikke kan forsørge sig selv på anden måde. De er ansvarlige for, at de, som ikke kan sørge for sig selv i hjemmet, får bistand i hjemmet. Endelig er det kommunernes opgave at oprette og drive daginstitutioner for børn. Som regel har kun enlige forældre og studerende adgang til fuldtidspladser. Betalingen for disse er væsentligt mindre end betalingen for samboende forældre.

10.5. Konkret beregningseksempel – sammenligning af de nordiske lande

Det følgende beregningseksempel bygger på tal fra de nordiske lande fra 1994.[40]

Eksempel 1 – kernefamilien
Parret Adam og Eva har 2 børn, Peter 9 år og Lotte 3 år. Adam har en indkomst på 15.000 kr. pr. måned, Eva (som arbejder 30 timer om ugen) har en indkomst på 10.000 kr. pr. måned. Deres huslejeudgifter er på 5.000 kr. pr. måned. Lotte bliver passet i en kommunal daginstitution. Det koster 1.500 kr. pr. måned.

Eksempel 2 – eneforældrefamilien
Parret skilles, og Eva bliver boende i fællesboligen. Adam har en leje på 4.000 kr. pr. måned. I øvrigt samme forhold som i eksempel 1.

Eksempel 3 – det nye samlivsforhold med særbørn
Eva flytter sammen med Bertil i et ægteskabslignende forhold. Bertil har en indkomst på 15.000 kr. pr. måned. I øvrigt samme forhold som i eksempel 2.

Eksempel 4 – den sammenbragte familie, ægteskab med særbørn
Eva og Bertil gifter sig.

40. Jf. "Eva och hennes Barn – Ett tillämpningsexempel om inkomstförhållanden för en kärnfamilj för en ensamstående mor efter skilsmässa och för en ombildad familj" i *Anders Agell*: (red.): "Familjestöd, Familjebegrepp, Underhållsskyldighet mot barn i de nordiske ländarna". 1996 s. 237-264.

EVA OG HENDES BARN

Eksempel 1 – kernefamilien
Adam og Eva

	Indtægt	Sociale ydelser	Skat	Nettoindtægt
Danmark	25.000	børnefamilieydelse		
Dkr		1.370	9.890	17.027
		boligstøtte		
		466		
Finland		børneydelse		
FIM	16.250	1.290	5.320	12.809
	(SEK 25.025)	(1.986)	(8.193)	(19.725)
Island		børneydelse		
Ikr	25.0000	5.660	55.937	199.723
	(SEK 25.000)	(566)	(5.594)	(19.972)
Norge		børneydelse		
Nkr	25.000	1.805	5.955	20.848
Sverige		børneydelse		
SEK	25.000	1.500	7.180	19.320

Eksempel 2 – eneforældrefamilien

Eva bor alene med sit barn

	Indtægt	Sociale ydelser	Børne-bidrag	Skat	Netto-indtægt
Danmark		børnefamilieydelse			
Dkr	10.000	1.370	1.440	3.683	12.376
		børnetilskud*			
		1.041			
		boligstøtte			
		2.208			
Finland		børneydelse			
FIM	6.500	1.690	1.557	1.820	10.027
	(SEK 10.000)	(2.603)	(2.398)	(2.802)	(15.433)
		boligsikring			
		2.100			
		(SEK 3.234)			
Island		børneydelse			
Ikr	100.000	24.368	20.600	17.486	150.482
	(SEK 10.000)	(2.437)	(2.060)	(1.749)	(15.048)
		boligsikring			
		18.000			
		(SEK 1.800)			
		mødreløn			
		5.000			
		(SEK 500)			
Norge		børneydelse			
Nkr	10.000	2.851	2.700	2.257	15.055
		overgangsstonad			
		1.761			
Sverige		børneydelse			
SEK	10.000	1.500	2.765	2.730	14.277
		boligsikring			
		2.684			
		bidragsforskud			
		58			

* Der kan desuden ydes friplads i daginstitution og søskendemoderation.

Eksempel 3 – det nye samlivsforhold med særbørn
Eva og hendes barn
Eva bor sammen med Bertil (uden at indgå ægteskab)

	Indtægt	Sociale ydelser	Børne-bidrag	Skat	Netto--indtægt
Danmark	Eva	børnefamilieydelse			
Dkr	10.000	1.370	1.440	3.683	9.593
		boligstøtte			
		466			
	Bertil				
	15.000			6.222	8.778
				=9.905	=18.271
Finland	Eva	børneydelse			
FIM	6.500	1.290	1.557	1.820	7.527
	(SEK 10.000)	(1.987)	(2.398)	(2.809)	(11.592)
	Bertil				
	10.166			3.500	6.666
	(SEK 15.000)			(5.390)	(10.266)
					=14.193
					(SEK 21.857)
Island	Eva	børneydelse			
	100.000	5.660	20.660	17.486	108.774
	(SEK 10.000)	(566)	(2.066)	(1.749)	(10.877)
	Bertil				
	150.000			38.451	111.549
	(SEK 15.000)			(3.845)	(11.155)
					=220.323
					(SEK 22.032)
Norge	Eva	børneydelse			
Nkr	10.000	1.805	2.700	2.257	14.009
		overgangsstønad			
		1.761			
	Bertil				
	15.000			4.187	10.813
					=24.822
Sverige	Eva	børneydelse			
SEK	10.000	1.500	2.877	2.730	11.647
	Bertil				
	15.000			4.450	10.550
					=22.197

Eksempel 4 – den sammenbragte familie, ægteskab med særbørn

Eva gifter sig med Bertil

	Indtægt	Sociale ydelser	Børne-bidrag	Skat	Netto-indtægt
Danmark	Eva	børnefamilieydelse			
Dkr	10.000	1.370	1.440	3.683	9.593
		boligstøtte			
		466			
	Bertil				
	15.000			6.125	8.875
				=9.808	=18.468
Finland		børneydelse			
FIM	6.500	1.290	1.557	1.820	7.527
	(SEK 10.000)	(1.987)	(2.398)	(2.809)	(11.592)
	Bertil				
	10.166			3.500	6.666
	(SEK 15.000)			(5.390)	10.266)
					=14.193
					(SEK 21.857)
Island	Eva	børneydelse			
	100.000	5.660	20.660	17.486	108.774
	(SEK 10.000)	(566)	(2.066)	(1.749)	(10.877)
	Bertil				
	150.000			38.451	111.549
	(SEK 15.000)			(3.845)	(11.155)
					=220.323
					(SEK 22.032)
Norge	Eva*	børneydelse			
Nkr	10.000	1.805	2.700	2.373	12.132
	Bertil				
	15.000			4.187	10.813
					=22.945
Sverige	Eva	børneydelse			
SEK	10.000	1.500	2.877	2.730	11.647
	Bertil				
	15.000			4.450	10.550
					=22.197

* Eva er gift med Bertil. Hendes stilling som eneforsørger er derfor bortfaldet, både hvad angår børnebidrag og bistandsloven.

I kernefamiliesituationen (*eksempel 1*) er den disponible indkomst i Danmark væsentligt lavere end i de andre nordiske lande, først og fremmest som følge af den høje indkomstskat. Norge synes at tildele familien den højeste nettoindkomst gennem en kombination af forholdsvis lav indkomstskat og en god børneydelse i form af "barnetrygd".

I eneforældresituationen (*eksempel 2*) er den disponible indkomst også lavest i Danmark, dels som følge af skatten, dels som følge af de lave børnebidrag. De sociale ydelser er stort set ens i Danmark, Norge og Island, (ca. 4.600-4.700 kr.), mens de er lidt lavere i Sverige (ca. 4.200 kr.) og en del højere i Finland (5.837 kr.). "Overskuddet" mellem de sociale ydelser og skatten er mindst i Danmark og Sverige (ca. henholdsvis 1000 kr. og 1.500 kr.) noget højere i Norge (ca, 2.400 kr.) og højst i Finland og Island (ca. 3.000 kr.).

I samlivsfamilien med særbørn (*eksempel 3*) er den økonomiske situation i alle de nordiske lande bedre end for den "oprindelige" kernefamilie, først og fremmest som følge af børnebidraget. Mens forskellen i Danmark er beskeden, er den i Norge næsten 4.000 kr. pr. måned, først og fremmest som følge af den særlige "overgangsstønad" til Eva efter skilsmissen. Eva får i alle landene en mindre boligstøtte.

I den sammenbragte familie, (*eksempel 4*), hvor parterne er gift med særbørn, øges ægtefællernes nettoindkomst en anelse i Danmark og Norge som følge af lidt lavere skat. I Sverige, Finland og Island er der stort set ingen forskel på samlivsfamilien og ægteskabet med særbørn. I Norge mister parret ved ægteskab derimod nogle ydelser, til en værdi af ca. 2.000 kr., først og fremmest fordi retten til overgangsstønad til Eva efter skilsmissen fra Adam, bortfalder.

FJERDE DEL

KONKLUSIONER OG FREMTIDSPERSPEKTIVER

I denne del sammenfattes redegørelsens beskrivelse, og der fremsættes en række konkluderende analyser og vurderinger af familieprincippets anvendelse i lovgivningen, ud fra forskellige aspekter.

Desuden skitseres en række fremtidsperspektiver med udgangspunkt i eksempler og scenarier, der belyser de problemer, det differentierede familiebegreb giver i praksis, og de konsekvenser, der kan tænkes ved at ændre vægtningen mellem de forskellige familiebegreber.

Endvidere drøftes familiebegrebets betydning for børn og for familiedannelsen, ligesom lovens rolle påpeges.

Konkluderende opstilles de familiepolitiske og socialpolitiske spørgsmål, som redegørelsen i særlig grad har peget på som fremtidens udfordringer.

11. Analyse og vurdering af familiebegrebets anvendelse i lovgivningen

11.1. Lovgivningens familiebegreb – hvordan og hvorfor?

Familiebegrebet i lovgivningen udviser et broget billede, hvilket næppe kommer som den store overraskelse. Familien, herunder børnefamilien, er det direkte mål for en række rådgivningsopgaver og økonomisk støtte, forældre tillægges en lang række rettigheder og forpligtelser overfor barnet og overfor det offentlige, ægteskab udløser et mylder af meget forskelligartede retsvirkninger, og de bredere familiebegreber, der lægger vægt på samlivsforhold, nærtstående, forsørgelse, fælles bopæl eller husstand o.l. dukker op spredt rundt om i lovgivningen, især af nyere dato.

Begrundelserne for at tillægge familietilhørsforhold retsvirkninger varierer også. For det første tillægges som led i fordelingspolitikken visse familieformer rettigheder, fx økonomisk hjælp til børnefamilierne, til vanskeligt stillede familier, til pensionistfamilier mv. For det andet ydes af sociale grunde knyttet til samfundets omsorg hjælp til børn, som ikke får tilstrækkelig omsorg i familien. For det tredje fastholdes forældre til børn under 18 år og ægtefæller på en omsorgspligt og en økonomisk forpligtelse i form af forsørgelsespligt. For det fjerde tages på en række områder konsekvensen af det nære fællesskab mellem forældre-børn og mellem ægtefæller ved en lang række regler om det indbyrdes forhold i familien, herunder formuefællesskab, arveret mv., der er begrundet i trygheds- og solidaritetssynspunkter, afbalanceret mod ligestilling og selvstændighed. Også i forholdet til det offentlige og andre fastholdes indbyrdes solidaritet mellem ægtefæller og i forhold til børn, herunder skat, pension, habilitet osv. Familiereglerne dækker således meget forskellige formål.

Af interesse er også de tilfælde, hvor der *ikke* tillægges familietilhørsforhold i bred forstand vægt. I princippet kunne her redegøres for en meget

lang række regler, der kun lægger vægt på den enkelte. Blandt de mest nærliggende til sammenligning med familiereglerne er regler, som lægger vægt på selvstændighed – individualprincippet – uanset de har fællestræk med andre områder, hvor der gælder familieregler. Sådanne områder findes fx i relation til dagpenge ved sygdom og arbejdsløshed samt reglerne om folkepensionens grundbeløb, helbredsbetinget førtidspension, revalidering samt en række regler om udmåling af sociale ydelser.

Ud fra en erkendelse af de realistiske muligheder for at bidrage til nogle familie- og socialpolitiske overvejelser med hensyn til familiebegrebet, tages i det følgende udgangspunkt i, hvem familiebegrebet i lovgivningen i særlig grad betyder noget for, og på hvilke områder der findes et markant spænd mellem det retlige familiebegreb på den ene side og de øvrige, særlig det psykologiske og sociologiske, på den anden side.

11.2. Hvem betyder familiebegrebet noget for?

I det følgende anskues familiebegrebet i lovgivningen ud fra en række generelle aspekter. Der ses på, hvilken betydning det anvendte familieprincip har inden for de forskellige lovgivningsområder, forskellige livsområder, i relation til social status (familietype), og endelig ud fra familieform og familiestade – fra vugge til grav.

a. Lovgivningsområderne

Det er et markant kendetegn, at de centrale familieretlige regler stadig er centreret om et ægtefælleprincip, mens det offentligretlige område fortrinsvist er præget af dels et individualprincip, dels et bredere familieprincip. Endelig er beskæftigelse i hovedsagen baseret på et individualprincip, og skatteområdet er gået væk fra et ægtefælleprincip og henimod et individualprincip – dog med en række sambeskatningseffekter mv. for ægtefæller og på enkeltområder børn.

Inden for de enkelte områder er der forskel på, om der anvendes et entydigt begreb. Desuden er der forskel på, hvilke konsekvenser der er draget af ændringerne i forudsætningerne for begrebets udformning, anvendelse og begrundelse. Endelig er der forskel på, hvilke praktiske og økonomiske

konsekvenser anvendelsen af de forskellige familiebegreber har inden for de enkelte områder.

Det *familieretlige* familiebegreb er konsistent. I familieretten anvendes ret entydigt et ægtefælleprincip, og et retligt forældreprincip (kombineret med forældremyndighed). Klarheden er således fremherskende, idet anvendelsen af mere brede familiebegreber stort set er afvist.

Til gengæld betyder det, at de ændrede forudsætninger for familiedannelsen ikke har afspejlet sig i lovgivningen, og at nyere familieformer ikke har fundet vej til den familieretlige lovgivning. Dette har betydning bl.a. for den meget store gruppe af samlevende, der dermed ikke er omfattet af ægteskabslovgivningens (beskyttelses)regler og for stedforældre og andre personer, der udøver "socialt forældreskab" uden at være retlige forældre. Konsekvenserne af det entydige familiebegreb er således "udgrænsning" af en række psykologiske og sociale fællesskaber fra det familieretlige lovgivningsområde. Kort og firkantet kan det udtrykkes sådan, at der lægges vægt på formen og ikke indholdet med fordele i relation til klarhed, men ulemper i relation til "udgrænsning" af en række nære fællesskaber.

Socialrettens familiebegreb er langt fra entydigt, men nuanceret, grænsende til det vanskeligt overskuelige. Den gennemgående tendens er at øge betydningen af individualprincippet, men med fastholdelse af et ægtefælleprincip på nogle områder og hensyntagen til en samlever på andre. Det nuancerede familiebegreb skyldes bl.a., at sociallovgivningen tilsigter at tilgodese personer og familier med særligt behov for støtte. Herved ønskes på den ene side at have et entydigt – og dermed retligt – forsørgerbegreb, på den anden side at forbeholde de sociale ydelser til personer med tydeligt behov, hvilket taler for at udvide forsørgerbegrebet til et bredere -og dermed mere a-retligt, faktisk begreb – der omfatter den personkreds, som ansøgeren formodes at have økonomisk fællesskab med i et eller andet omfang. Endvidere har tidligere skatteregler fundet vej til det sociale område, fx i form af børnefamilieydelse og tillæg til pensionister til erstatning for tidligere fradrag. Børnefamilieydelsen tjener i højere grad et fordelingspolitisk synspunkt, hvorved de behovsprægede synspunkter træder i baggrunden. På denne baggrund kan det næppe undre, at familiebegrebet i sociallovgivningen udviser et broget billede, idet det afspejler brogede formål.

Konsekvenserne af det brogede familiebegreb er imidlertid uoverskuelighed. Uanset det enkelte regelsæts tilknytning til det bagvedliggende formål, fremtræder kombinationerne mellem forskellige regelsæt, og overgangen fra en social ydelse til en anden vanskeligt forståelige for den enkelte modtager af sociale ydelser. Ønsket om at tage hensyn til ændrede familiemønstre og skiftende socialpolitiske mål har således ført til en differentiering, der har som konsekvens, at det socialretlige regelsæt samlet set er uoverskueligt og for den enkelte uigennemskueligt. Kort og firkantet kan det udtrykkes sådan, at prisen for differentieringen er uoverskueligheden.

På *beskæftigelsesområdet* er familiebegrebet i hovedsagen konsistent, idet der er en tradition for at anvende et individualprincip. Dette skyldes, at arbejdsforholdet – og den deraf flydende ret til dagpenge ved sygdom og arbejdsløshed – anses som et individuelt forhold. Dog findes der pensionsregler, der tilgodeser efterlevende, og på dette område fastholdes det retlige familiebegreb, således at der normalt lægges vægt på ægteskab og retligt forældreskab. Herved udgrænses også på dette område andre familietilhørsforhold fx samlevere.

Forudsætningerne for at opbygge dagpengesystemet ud fra et individualprincip er bl.a. knyttet til dagpengeordningernes oprindelse i et forsikringsprincip. Disse forudsætninger er imidlertid ændret markant med den store statsfinansiering, se hertil kap. 2 pkt. 2.3. Ikke desto mindre er individualprincippet fastholdt, således at der er en stor principiel skillelinie for familiebegrebet mellem dagpenge på den ene side og en række sociale ydelser, herunder kontanthjælp, på den anden side. Spørgsmålet er af meget stor praktisk og økonomisk betydning, eftersom et meget stort antal mennesker i Danmark får dagpenge.

I *skattelovgivningen* er entydigheden i almindelighed til stede, idet der opereres dels med et individualprincip, dels med et ægtefællebegreb. Nyere regelsæt – særlig boafgift – fastsætter dog også (begunstigende) særregler for efterlevende samlevere.

De ændrede familieformer har således kun haft beskeden indflydelse på skattelovgivningen. Konsekvensen af sambeskatningseffekterne og hæftelsen for ægtefællens skat er formentlig af væsentlig betydning. Samlever-

reglerne ved boafgift forudsætter, at arv til den efterlevende samlever er sikret ved testamente, da loven ikke tildeler en efterlevende samlever arveret.

I relation til *boligen* benyttes et husstandsbegreb ved retten til at fortsætte et lejemål og ved individuel boligstøtte. Endelig lægges ved *erstatning* i vid udstrækning vægt på faktisk forsørgelse.

Der er således til en vis grad tale om en "familieretlig familie", en "socialretlig familie", en "arbejdsretlig familie" og en "skattefamilie", men også kun til en vis grad, da der også er variation inden for de enkelte områder. Der benyttes ikke engang altid samme definitioner af familiebegreber som samlivsforhold, nærstående osv.

b. Livsområderne

På det *personlige* område gælder ikke ret mange lovregler, og som følge heraf er der ikke mange regler, der fastlægger hvilket familieprincip, der skal anvendes. Når der gælder lovregler om omsorg, er de i almindelighed korte og ofte usanktionerede.

På det *privatretlige* område udgøres et ældre typeeksempel af reglen i ægteskabslovgivningen om, at ægtefæller skal være hinanden til støtte og i fællesskab varetage familiens tarv. Et nyere eksempel er reglen i forældremyndighedsloven om, at forældremyndigheden medfører pligt til at drage omsorg for barnet og ret til at træffe afgørelse om dets personlige forhold ud fra barnets interesse og behov, og at samvær skal sikre barnets forbindelse med begge forældre. Hertil kommer en lang række regler om, hvem af forældrene, der har forældremyndighed mv.

På det *offentligretlige* område er typeeksemplet reglen i lov om social service, hvorefter formålet med loven bl.a. er at tilbyde rådgivning og støtte for at forebygge sociale problemer, og formålet med hjælpen bl.a. er at fremme den enkeltes mulighed for at klare sig selv og forbedre livskvaliteten. Loven inddrager også hensyn til børn og unge samt familien.

Langt mere udbygget, nuanceret og præcis er ifølge sagens natur reglerne på det *økonomiske* område. Her er i en lang række love fastslået, hvem der har forsørgelsespligt over for hvem – i forhold til hinanden og i forhold til

det offentlige – hvem der er berettiget til ydelser fra det offentlige og på hvilke betingelser, samt hvem der skal betale til det offentlige – og med inddragelsen af hvis indtægter. Som følge heraf er familieprincippets anvendelse i lovgivningen for langt den største dels vedkommende centreret om økonomiske forhold.

Det kan være relativt uproblematisk at anvende mere brede, diffuse familiebegreber fx nærtstående og nærmeste pårørende indenfor områder af mere *personlig karakter*, hvor den relevante person selv mere eller mindre kan fastlægge, hvem den pågældende herved ønsker som sin "omsorgsperson", fx inden for sundhedsområdet. Også i relation til begunstigelse ved forsikringer, pensioner o.l. kan disse brede begreber anvendes, da der er tale om en fordel for den udvalgte, men der kan selvsagt opstå fortolkningsproblemer. Derfor er i almindelighed suppleret med udfyldningsregler, der er mere entydige.

Vanskeligere stiller forholdet sig, når der er tale om *økonomiske* forpligtelser, der vil følge af et bestemt familiebegreb. Her vil interessen for at være omfattet af begrebet være fraværende, og der kræves entydighed for at have den tilstrækkeligt sikre hjemmel til at pålægge den økonomiske forpligtelse. Ved privatretlige regler vil den modsatte part være interesseret i at dokumentere, at betingelserne er opfyldt, således at der fx kan blive tale om bidragspligt, formuedeling, arveret o.l. I forhold til det offentlige stiller forholdet sig noget anderledes, idet parterne her kan have en sammenfaldende interesse i at fastholde, at betingelserne for at blive omfattet af økonomiske fællesskabsregler, fælles indtægtsgrænser mv. ikke er opfyldt. Omvendt har det offentlige en interesse i kun at udbetale sociale ydelser til personer med behov herfor. Spørgsmålet er, om behovet kun skal vurderes i relation til, hvem der har en retlig forsørgelsespligt, eller også skal vurderes i forhold til, hvem der bidrager – eller formodes at bidrage – til den faktiske forsørgelse.

Uanset lovgivningens anvendelse af familiebegreb i meget høj grad er centreret om økonomiske forhold, herunder forsørgelse i forskellige afskygninger, er det væsentligt at erindre, at forsørgelsen kun er ét af de "ben", ønsket om familier er baseret på – og måske ikke engang det væsentligste. Omsorgen skal hele tiden medtænkes. Ikke nødvendigvis ved regler, men ved eftertanke i forbindelse med regler om familien, således at det søges sikret, at de ikke modvirker ønsket om omsorg.

c. Social status

Der synes at være en tendens til, at de områder, hvor der især anvendes et familieprincip, er ydelser til økonomisk svagere grupper – de ydelser hvor trangsmomentet er fremherskende.

Af ægtefælleregler kan nævnes kontanthjælp og social førtidspension, og af regler, hvor husstands- eller forsørgelsesprincippet anvendes, ordinært børnetilskud, friplads i daginstitution og individuel boligstøtte. Inden for socialloygivningen er der en klar tendens til, at behovsprægede ydelser, der ydes til personer uden (eller med beskeden) indtægt, som individuelt er kommet ud for en social begivenhed, baseres på et familieprincip. Det underste sociale sikkerhedsnet – kontanthjælp – spændes kun ud, hvis der ikke er nogen andre, som retligt er forpligtet til at forsørge den pågældende. Den offentlige forsørgelse bygger i hovedsagen på et ægtefælleprincip.

I skattemæssig henseende har området for ægtefælleregler også især betydning for personer med beskeden indkomst – men her typisk som en fordel for de pågældende. Det gælder overførsel af uudnyttet (bund)fradrag o.l. For ægtefæller med gæld kan den subsidiære hæftelse dog være økonomisk belastende.

Tendensen til at anvende et husstands- eller forsørgelsesprincip for de lavere sociale lag står i skarp kontrast til tendensen til at yde mange af de nyere sociale ydelser, fx dagpenge, revalidering, børnefamilieydelse mv. dels ud fra et individualprincip dels uden indtægtsgrænser – dvs. også til de økonomisk stærkere grupper. Desuden er der sket lempelser på flere områder, der især har betydning for de økonomisk stærkere grupper – boafgiftsreglerne og formueskattereglerne er eksempler herpå. Ved en ægtefælles død er det således en klar fordel for ægtefæller, at der ingen boafgift er. Betydningen heraf vil – især i lyset af de nu ophævede, stærkt progressive regler om arveafgift – være stigende med stigende indkomst.

Ved en række ydelser til større grupper af personer med indkomstbortfald som følge af alder og helbred, har individualprincippet også vundet indpas. Den helbredsbetingede førtidspension og den aldersbetingede folkepension(s grundbeløb) er i hovedsagen baseret på et individualprincip – på samme måde som dagpengene. Tilsvarende gælder en række ydelser efter lov om aktiv socialpolitik, fx aktivering og revalidering.

Tendensen er således, at arbejdsløshed, helbredsproblemer, sygdom, børn o.l. kan give ret til en social ydelse ud fra en bedømmelse som individ uden hensyn til familieforhold, mens det der defineres som socialt betingede begivenheder anses som et familieproblem.

Sagt firkantet og unuanceret er der opstået en risiko for, at der nu er et skisma mellem ydelser til alle ud fra et individualprincip og ydelser til "de fattige" ud fra et familieprincip – men med en stadig indsnævring af området for familieprincippet i sociallovgivningen.

d. Fra vugge til grav

Børn har ret til omsorg og forsørgelse fra forældrene samt en børnefamilieydelse. Fra barnet er 7 år har det ret til skolegang, fra det er 12 år ret til at blive hørt i en række tilfælde, fx i relation til spørgsmål om forældremyndighed, samvær, tvangsfjernelse mv., og fra det er 15 år en række yderligere rettigheder, herunder partsstatus i relation til en række regler om anbringelse uden for hjemmet mv. i lov om social service, men også forpligtelser fx i relation til den kriminelle lavalder. Den enlige unge kan evt. have ret til SU e.l. Sålænge en person er enlig, behandles den pågældende selvsagt ud fra et individualprincip.

Etablerer den pågældende sig i et *samliv* med en samlever, indtræder der kun beskedne retsvirkninger under samlivet Der er ingen forsørgelsespligt hverken privatretligt eller offentligretligt; dog vil begges indtægter blive inddraget i beregningen af eventuel individuel boligstøtte. I skattemæssig henseende kan der ikke drages fordel af reglerne om sambeskatningseffekter, men der er omvendt heller ingen subsidiær hæftelse for skattegæld. Har den ene samlever børn, vil denne have ret til børnefamilieydelse, men miste evt. ret til ordinært børnetilskud, da den pågældende ikke længere er enlig forsørger. Desuden vil samleverens indtægt blive inddraget vedr. evt. afgørelse om friplads i daginstitution. Får parterne fællesbørn, vil moderen som udgangspunkt alene have forældremyndigheden, mens de begge har forsørgelsespligt overfor barnet – såvel privatretligt som offentligretligt.

Ved *samlivsophævelse* gælder ingen regler i loven om ligedeling af nettoformuen for de samlevende, men der kan ifølge retspraksis i visse tilfælde blive tale om kompensationsbeløb. Der gælder heller ingen regler om bi-

dragspligt mellem de voksne efter samlivsophævelse, men derimod om børnebidrag. Efter et længere samlivsforhold er de samlevende forældre ligestillede i relation til forældremyndighed, hvis der opstår tvist herom.

Indgår parterne *ægteskab* vil der indtræde privatretlig forsørgelsespligt og offentligretlig forsørgelsespligt. Dog vil en del sociale ydelser mv. være uafhængig heraf, fx børnefamilieydelse, dagpenge, efterløn, folkepension osv. I skattemæssig henseende vil der som udgangspunkt være særbeskatning, men med en række – typisk fordelagtige – sambeskatningseffekter – samt en – ufordelagtig – regel om subsidiær hæftelse for ægtefællens skattegæld, hvortil kommer en række regler for medarbejdende ægtefæller, virksomheder osv. Får ægtefællerne børn, har de begge automatisk fælles forældremyndighed og forsørgelsespligt.

Ved separation eller *skilsmisse* skal der ske formuedeling af fællesejet, og der kan være ret/pligt til underholdsbidrag, ligesom der skal betales børnebidrag til evt. børn. Sambeskatningseffekterne ophører (normalt allerede fra samlivsophævelsen), og ligeledes den subsidiære hæftelse.

Er der efter samlivsophævelse, separation eller skilsmisse tale om en *eneforældrefamilie* vil der – ud over retten til børnefamilieydelse – være ret til ordinært og ekstra børnetilskud.

Flytter den enlige mor/far sammen med en ny partner eller ægtefælle og danner en *sammenbragt familie*, beholdes børnebidraget fra barnets far/mor og børnefamilieydelsen fra det offentlige, mens evt. ret til ordinært børnetilskud mistes, da den pågældende ikke længere en enlig forsørger. Desuden vil ægtefællens eller samleverens indtægt blive inddraget vedr. evt. afgørelse om friplads i daginstitution. Får parterne fællesbørn, har begge forsørgelsespligt overfor barnet – såvel privatretligt som offentligretligt. Er de samlevende, har moderen som udgangspunkt forældremyndigheden alene, mens de har fælles forældremyndighed ved ægteskab.

Pensionistfamilien får i hovedsagen sine forhold vurderet ud fra et individualprincip, dog kun for så vidt angår folkepensionens grundbeløb. Pensionstillæg er derimod indtægtsreguleret på basis af begge ægtefællers indkomster.

Ved *død* har en efterlevende ægtefælle ret til at sidde i uskiftet bo med fælleseje og fællesbørn. Skiftes boet har den efterlevende ægtefælle en ret til halvdelen af fællesejet (boslod) og en legal arvelod på 1/3 af den afdøde ægtefælles formue (boslod og særeje), dvs. samlet 2/3 af fællesejet og 1/3 af særejet. Hertil kommer økonomisk meget betydningsfylde rettigheder i relation til ægtefællepension og til forsikringer, da begrebet "nærmeste pårørende" næsten altid anvendes og fortolkes som ægtefællen, også selvom der er børn. Den efterlevende ægtefælle har således en stærk fortrinsstilling af stor økonomisk betydning. Tilsvarende rettigheder tilkommer ikke en efterlevende samlever, idet der ikke er legal arveret for den efterlevende samlever, ligesom den efterlevende samlever heller ikke har ret til at sidde i uskiftet bo og normalt ingen eller beskedne rettigheder til efterlevendepension. Børnene arver deres retlige forældre – hele den efterladte formue, hvis der ingen ægtefælle er, og ellers 2/3 af den efterladte formue (dvs. det halve fællesbo samt særejet) til lige deling. Børnenes arv efter deres mor og far er uafhængig af, om forældrene var gift, samlevende eller enlige.

Familieprincippet gælder således i særlig grad småbørnsfamilien og skolebørnsfamilien, og særlig hvis der er tale om ægtefæller, men også hvis en samlever flytter sammen med en enlig mor/far. Sagt firkantet stiger individualprincippets anvendelse med alderen.

11.3. Familiebegrebet – konfrontation

a. Retligt contra sociologisk/psykologisk familiebegreb

Det retlige familiebegreb er i nogle henseender snævrere end det sociologiske og det psykologiske. Det gælder i særlig grad, når der lægges vægt på formen – det retlige forældreskab og ægteskab – i modsætning til socialt forældreskab, samlivsforhold, husstandsfællesskab, nærtstående osv.

I den nugældende lovgivning benyttes det snævre familiebegreb – forstået som retligt forældreskab eller ægteskab – især inden for følgende områder:

Retligt forældreskab
- børns forsørgelse, arveret og forældremyndighed/samvær
- børns offentligretlige forsørgelse

- børnefamilieydelse og børnetilskud (evt. suppleret af hvem, der har forældremyndigheden/har barnet boende/i pleje eller for børnetilskud, om der sker forsørgelse af barnet)
- børns beskatning (som hovedregel)
- retten til orlov og dagpenge (og evt. forældremyndighed/adoption/pleje mhp adoption)
- retten til ATP og tjenestemandspension for efterladte børn.

Ægteskab
- familieretlige virkninger i form af forsørgelse, arveret/uskiftet bo og formuefællesskab
- sambeskatningseffekter
- subsidiær hæftelse for ægtefællens skattegæld
- offentligretlig forsørgelsespligt
- ret til kontanthjælp, behovsbestemt førtidspension og indtægtsreguleringen af folkepensionens pensionstillæg er knyttet til det retlige ægteskab
- ret til ATP og tjenestemandspension for efterladte ægtefæller

Et bredere sociologisk/psykologisk familiebegreb har via et bredere retligt familieprincip især betydning inden for følgende områder:

- ved børnetilskud benyttes begrebet enlig forsørger, der tager hensyn til en samlever
- Forsørgertabserstatning, herunder ved arbejdsskade, kan ydes til en efterlevende samlever
- særregler om gaver mv. med hensyn til stedforældre eller plejeforældre
- boafgiftsreglerne hjemler lempelig boafgift for stedbørn, plejebørn og personer med 2 års fælles bopæl
- pensionsbeskatning har regler om stedbørn, nærmeste pårørende og fraskilt ægtefælle
- ved samtykke til medicinske forsøg på mennesker lægges vægt på nærmeste pårørende, værge eller donor
- ved transplantation tales om forældremyndighedens indehaver eller nærmeste pårørende, inkl. samlevere, søskende og plejebørn
- ved psykiatri benyttes begrebet nærmeste pårørende
- husstandsbegrebet benyttes ved lejelovgivningen og boligstøtte

Det er karakteristisk, at de ældre retsområder – særlig inden for privatretten – benytter de traditionelle, snævre familiebegreber, mens nyere lovgivninger – særlig inden for den offentlige ret – i mange tilfælde benytter de bredere familiebegreber dog sådan, at der i stigende grad også benyttes et individualprincip.

b. Retligt contra økonomisk/statistisk familiebegreb

Det statistiske familiebegreb kan i en vis forstand siges at blive brugt ved familieprincippet knyttet til fælles bopæl. Dette er entydigt og dokumenterbart, og vil i almindelighed ramme en del omsorgs- og forsørgelsesrelationer. Det vil imidlertid også omfatte personer, som ikke har den psykologiske tilknytning, som skulle begrunde den indbyrdes forsørgelsesformodning, fælles indtægtsbedømmelse e.l.

Det økonomisk familiebegreb har betydning for en lang række af de offentlige ydelser, der er redegjort for.

12. Fremtidsperspektiver

Familie- og socialpolitikken er – som anden politik – sammenkædet af værdier, normer og forventninger. Det kan ikke undre, at det fromme ønske om at tilgodese den samlede balance af tryghedsskabende regler, der bygger på princippet om parternes indbyrdes solidaritet, og regler der bygger på princippet om parternes ligestilling og selvstændighed giver mange vanskeligheder på de konkrete lovgivningsområder og imellem forskellige områder. Der er i en vis forstand tale om de velkendte vanskeligheder ved cirklens kvadratur eller udmøntningen i praksis af det velkendte slogan "Frihed, lighed og broderskab", som har en pendant med hensyn til familiebegrebet gående på "selvbestemmelse, ligestilling og tryghed". Værdierne kan være vanskelige at forene. Normerne om accept af differentierede familietyper, livsformer og til dels moralopfattelser gør det ikke nemmere. Forventningerne om at familierne antager mange former, funktioner og forhold iøvrigt gør kompleksiteten komplet.

På denne baggrund kan det ikke forventes, at familiens placering i spændingsfeltet mellem familiefællesskabet og eksistensen af de selvstændige individer, som har fundet sammen i et livsfællesskab, kan løses ved nogle generelle principper. Hertil kommer, at meget af det vigtige ved familien, nemlig omsorg, børneopdragelse, respekt for hinanden, lydhørhed osv. ikke egner sig til lovgivning. Loven må koncentrere sig om områder, hvor der er tale om lovhjemlede rettigheder og forpligtelser, herunder ofte af økonomisk art.

Med det formål at bidrage til de overvejelser om familiebegrebet, som redegørelsen for retsstillingen kan give anledning til, fremdrages i det følgende en række scenarier i form af eksempler, der belyses individuelt og set fra samfundsside. Herefter foretages nogle overvejelser om familiebegrebets betydning for børn og for familiedannelsen, samt om lovens rolle. Endelig fremdrages nogle af de mest markante udfordringer for den fremtidige familie- og socialpolitik.

12.1. Scenarier

Eksemplerne illustrerer især områder, hvor sammenstød mellem de forskellige familiebegreber i lovgivningen medfører resultater, der i debatten mv. er anset for umiddelbart urimelige. De anskues a) på individplan og b) på samfundsplan, hvor der antydes nogle mulige udviklingstendenser, hvis de enkelte familiebegreber udbredes uden for det område, hvor de allerede gælder.

a) Eksempler – individplan

Forholdet mellem barnet og familien:

På det familieretlige område er vægten i gældende ret lagt på det juridiske forældreskab, således som det er fastslået ved moderskab og faderskab. Alene disse retlige forældre kan have juridiske rettigheder og forpligtelser overfor barnet. Herved tages ikke hensyn til den psykologiske eller sociale tilknytning mellem barnet og andre. Der kan derfor rejses spørgsmål, om familieprincippet i relation til faderskab og forældremyndighed/samvær bør "bredes ud", sådan at flere personer ud fra en konkret vurdering kan indgå i den relevante personkreds? Skal det sociale og psykologiske "forældreskab", hvor en person lever det daglige liv med et barn, have en anden rolle i fremtiden?

Forældreprincippet:

Eksempel 1: Andrea har i 5 år levet i et samlivsforhold med Kaj, og hun føder nu et barn, Bo. Kaj er genetisk/biologisk far til barnet. Han vil gerne være retlig far til Bo, med det formål at have mulighed for at få forældremyndighed eller samvær med ham. Kaj har ingen muligheder for mod Andreas protest selv at anlægge sag om faderskabet og dermed blive retlig far til "sit eget" barn. Hvis han bliver retlig far, har han ikke automatisk del i forældremyndigheden, fordi han ikke er gift med Andrea.

Hensyn og modhensyn: Samleverens ønske om at have omsorg for barnet må i almindelighed antages at være til glæde for barnet, og er derfor ønskværdigt. Når moderen ikke ønsker, at han bliver retlig far, er der imidlertid risiko for, at der opstår konfliktfyldte situationer til skade for barnet. Hertil kommer

praktiske problemer med at drage grænserne for, hvem der i så fald skal have søgsmålsret. Skal det også gælde, hvis moderen er gift, og hendes faste elsker ønsker at anlægge faderskabssag? Og hvad med en tilfældig seksuel partner fra en julefrokost? Med hensyn til forældremyndighed er der praktiske problemer forbundet med at adskille gruppen af samlevende fædre fra andre tilfælde, hvor det ville være uheldigt at tildele automatisk fælles forældremyndighed, når forældrene ikke lever sammen og derfor formentlig kun meget sjældent har en tættere kontakt, som kan danne grundlag for et samarbejde om barnet. En sådan regel vil derfor kunne give anledning til konflikter mellem forældrene og derfor medvirke til uro om barnet.

Eksempel 2: Søren er gift med Anne og stedfar til Annes barn, Bent. De tre har boet sammen fra Bent var 3 måneder. Nu er Bent 6 år, og Søren og Anne skal skilles. Bents retlige far, Tim, har ikke haft samvær med Bent. Søren har som stedfar ingen retlige muligheder for at få samvær med Bent, som han har haft den daglige kontakt med og med-omsorg for i 6 år. Hvis Anne dør, har han heller ingen sikkerhed for at få forældremyndigheden. Hvis han havde adopteret Bent, ville sagen stille sig anderledes, da han så ville have del i forældremyndigheden og have ret til samvær. Var Bent 14 år, kunne han selv i praksis vælge at besøge Søren, uanset samvær ikke er retligt sikret.

Hensyn og modhensyn: Muligheden for at fortsætte en tæt kontakt af betydning for barnet kan tale for at udvide kredsen af "familiemedlemmer", der kan opnå juridiske rettigheder overfor barnet. På den anden side vil kredsen være vanskelig at afgrænse, fx med hensyn til varighed og intensitet, ligesom fx også bedsteforældre kan melde deres interesse i samvær. Desuden kan der opstå konfliktfyldte situationer, som kan være vanskelige for barnet at håndtere. Endelig vil det være uheldigt, hvis der er så mange, der kræver rettigheder over for barnet, at det får vanskeligt ved at fastholde en kontinuerlig hverdag, idet barnet kan have behov for at "være i fred" og for at have ro i sin opvækst.

Eksempel 3: Nikolaj er 10 år og har lært at danne sig sine egne meninger. Han kan ikke forstå, at han nu ikke har ret til at sige nej til samværet med sin far, som efter hans opfattelse ødelægger hans mulighed for at være sammen med kammeraterne. Han er også utilfreds med, at han ikke kan sige nej til at få behandlet noget eksem, hvor han synes, behandlingen er værre end den eksem, han har, men hvor hans mor insisterer på, at det skal han. Han synes, børns rettigheder burde sikres bedre.

Hensyn og modhensyn: Nikolaj kan henvise til Børnekonventionen og til ønsket om at sikre børn selvstændige rettigheder. Lovbestemmelser om større børns selv- og medbestemmelse findes også i Norge og Sverige. En sådan generel bestemmelse i lovgivningen vil kunne have "signalværdi". På den anden side vil en lovbestemmelse om hans medbestemmelsesret nemt kunne blive vag og usanktioneret. Inddragelse af større børn i beslutninger vedrørende deres person kan også overvejes for hver af de forskellige lovgivningsområder.

• • • • • • • • • • • • • •

Det familiebegreb, der benyttes ved *arv*, er knyttet til det nedarvede, men nu lidt amputerede slægtsbegreb, med stor vægt på relationen barn-forældre. Der kan rejses spørgsmål, om ændret levealder, ændret aldersfordeling og ændrede samfunds- og samlivsforhold bør føre til ændringer, således at der opereres med et bredere familiebegreb.

Eksempel 4: Pia er 50 år, og hendes far dør. Han har ønsket at tilgodese sin nuværende ægtefælle, og de mindreårige børn han har i dette ægteskab, fremfor Pia, der er hans særbarn fra et tidligere ægteskab, og hvis uddannelse han har bekostet. Pia har nu en god stilling med en høj løn. Pia er imidlertid tvangsarving, og hendes far kan derfor ikke bestemme, at hun ingen arv skal have. (Han kan derimod begrænse hendes arv til halvdelen ved testamente og kan desuden tilgodese sin efterlevende ægtefælle ved forskellige særejeløsninger).

Hensyn og modhensyn: Børns behov for arv kan stadig være udtalt, ikke mindst hvis de er mindreårige. Desuden kan det ved et relativt kortvarigt, nyt ægteskab eller et ønske om at tilgodese helt udenforstående, forekomme urimeligt at børn kan fratages alle arverettigheder. På den anden side er børn i dag i almindelighed midaldrende, når de arver deres forældre, og deres krav på at få tvangsarv kan derfor forekomme baseret på nogle forsørgelseshensyn – og muligvis et slægtssyn – som ikke længere er gældende. I dagens Danmark anses voksne børn i almindelighed at måtte klare sig uden forældrenes hjælp, og det bør overvejes at stille dem frit med hensyn til, hvem deres efterladte formue skal tilkomme – i hvert fald når der ikke er tale om mindreårige børn.

• • • • • • • • • • • • • •

Forsørgelsen mellem børn og forældre er et område, som er evigt aktuelt, og må anskues i lyset af den samfundsmæssige udvikling. Også her rejser de enlige forældre og sammenbragte familier nye spørgsmål.

Eksempel 5: Birger er retlig far til Pia, som han betaler ca. 700 kr. om måneden i børnebidrag til. Han tjener ca. 15.000 kr. om måneden. Pia bor hos sin mor, der er blevet gift med Per, som tjener 40.000 kr. om måneden. Birger synes, det er meget urimeligt, at han ud af sin beskedne løn skal belastes med at betale til Pia, når hun sagtens kan blive – og rent faktisk bliver – forsørget af sin mor og Per. Samtidig er Birger flyttet sammen med Sonja, som har en datter, Birger rent faktisk må hjælpe til med at forsørge. Han føler sig derfor dobbelt ramt.

Hensyn og modhensyn: Tilknytningen til det retlige forældreskab bevirker, at der ikke tages hensyn til det sociologiske familiebegreb. På den anden side er det retlige forældreskab et klart, entydigt begreb, som fastholder rettigheder og forpligtelser for de biologiske forældre. Desuden har Per jo ingen retlig forsørgelsespligt overfor Pia. I fremmed ret ses af og til en vis form for forsørgelsespligt overfor stedbørn, der forsørges i hjemmet, se del 4.

Forholdet mellem børnefamilien og det offentlige:

Den generelle børnefamilieydelse og børnetilskud til enlige forsørgere er genstand for intens, vedvarende, politisk debat.

Eksempel 6: Lise har to børn, Tim og Gordon. Hun er blevet kæreste med Kasper, og de vil gerne flytte sammen. Det vil imidlertid betyde, at hun vil miste det ordinære og ekstra børnetilskud, ligesom boligsikringen vil falde drastisk. Da Kasper er studerende, synes de næsten ikke, de har råd til det. De synes, det er uretfærdigt, at Lise mister disse ydelser, når Kasper ikke har forsørgelsespligt over for børnene. De synes også, det er urimeligt, at reglerne om sociale ydelser på denne måde lægger hindringer i vejen for deres ønske om at etablere et samlivsforhold og dermed også skabe en god ramme om den nye families tilværelse. Desuden har Kasper prøvet at slippe for at betale bidrag til sit barn, Per, med henvisning til sit nye samlivsforhold, men han fik at vide, at dette ikke betød noget for hans bidragspligt. Endelig henviser Kasper til, at han vel ikke indirekte skal pålægges forsørgelsespligt overfor Lise, Tim og Gordon, fordi han gerne vil vise omsorg for dem. Han får jo heller ikke del i forældremyndigheden over børnene.

Hensyn og modhensyn: Det taler for at fastholde retstilstanden og afvise børnetilskud, at dette må forbeholdes enlige forsørgere med særlig udtalt behov. Dette kriterium er ikke opfyldt, når der er to voksne i husstanden om at dele udgifterne. Desuden kan der siges at være en formodning for en vis udgiftsdeling mellem parterne. Omvendt taler det for at ændre retstilstanden og anerkende, at der bør udbetales ordinært børnetilskud til Lise, at Lise jo ikke har noget retligt krav på forsørgelse af sig selv og sine børn fra Kasper. Hun kan derfor reelt risikere at miste et tilskud uden at få en faktisk med-forsørgelse i stedet.

Eksempel 7: Lises børn, Tim og Gordon går i børnehave. Da hun flytter sammen med Kasper, medregnes hans indtægt ved bedømmelsen af, om de økonomiske betingelser for friplads er opfyldt. Hun skal derfor betale fuld takst. Hun mangler imidlertid penge og betaler ikke. Hun kan ikke forstå, at Kasper ikke også hæfter for betalingen, og synes det er mærkeligt, at hans indtægt regnes med, når han ingen forsørgelsespligt har og ikke hæfter for betalingen.

Hensyn og modhensyn: For at afvise friplads taler, at dette må forbeholdes enlige forsørgere med særlig udtalt behov. Dette kriterium er ikke opfyldt, når der er to voksne i husstanden om at dele udgifterne. Det taler imod at afvise friplads, at Lise jo ikke har noget retligt krav på forsørgelse af sig selv og sine børn fra Kasper. Desuden hæfter han ikke for betalingen. Hun kan derfor risikere at hæfte alene, selvom hans forhold er medvirkende til, at friplads afvises.

Eksempel 8: Sabine og Søren tjener begge godt, ca. 800.000 kr. pr. år tilsammen. De har 3 børn, Ole, Anton og Bitten. Familiens barnløse nabo, Fie, synes det er for galt, at Sabine og Søren får børnefamilieydelse til de tre børn, specielt fordi pengene bruges til en årlig skiferie i Frankrig, som Fie ikke har råd til. Sabine og Søren henviser til, at det er jo ønskeligt, at der fødes børn, og at der derfor er tale om en "betaling" til dem, fordi de dermed bidrager til, at der er personer, der kan tage sig af Fie, når hun bliver gammel. Nogen skal sørge for, at der er en næste generation til at yde denne omsorg.

Hensyn og modhensyn: For at fastholde den generelle børnefamilieydelse taler, at der bør ske en vis indkomstudligning mellem børnefamilier og andre, ud fra det synspunkt at børn er et fællesgode, som kommer hele samfundet til gode – ikke mindst når den store ældregeneration skal forsørges. Endvidere er der tale om en horisontal indkomstfordeling over livsforløbet, således at den økonomiske situation lettes i de år, hvor behovet er størst og midlerne måske generelt set mindre. Der er med andre ord tale om en generel behovsbetragtning. Endelig vil en indtægtsgraduering ikke have den helt store økonomiske betydning, hvis den kun skal afvise folk med store indtægter, og den vil være kostbar i administration. Imod taler, at det netop er udtryk for en generel ydelse til de mange, som kan bevirke, at der ikke bliver nok til de få med det udtalte behov for økonomisk hjælp. Desuden kan sociale ydelser siges at være baseret på et synspunkt om, at de kun skal ydes ved særlige behov og ikke ved så generelle behov, som det at være børnefamilie er udtryk for.

Eksempel 9: Vera har et handicappet barn, Viktor. Hendes mor vil gerne være aflastning og passe barnet hver torsdag. Det har hun altid gjort. Vera og hendes mor søger nu om hjælp efter lov om social service. Skal denne afslås, fordi det er en mormor, som alligevel altid har passet Viktor torsdag aften, eller skal den bevilges, fordi det er bedre, at mormor passer Viktor end en fremmed? Ville det gøre nogen forskel, hvis mormor normalt havde været sygeplejerske og arbejdet om aftenen, men sagde stillingen op for at passe Viktor?

Hensyn og modhensyn: For at yde hjælp taler, at det kan forekomme formelt at stille krav om fremmed pasning, når der er en mormor, der er villig hertil. Hensyn til barnet taler også for, at det er en nærtstående. Endelig er der her tale om en speciel situation, da der er tale om et handicappet barn. Samfundet kan spare mange ressourcer ved at yde en beskeden betaling til en nærtstående. Imod taler, at man herved introducerer et princip om, at almindelig omsorg fra nærtstående skal betales – i hvert fald hvis det er offentlige kasser, der skal yde betalingen. Dette vil være i strid med ønsket om, at familiens omsorg ydes uden betaling, hvilket vel også typisk vil gælde i det indbyrdes forhold blandt familiens medlemmer. Det kan hurtigt blive dyrt for samfundet, hvis det bliver almindeligt, at omsorg mellem familiemedlemmer skal betales. Endelig kan det måske påvirke opfattelsen af den moralske pligt til at yde omsorg for sine nærmeste.

Eksempel 10: Brit er 45 år og sidder i kørestol. Hendes datter Bitten på 16 år går i gymnasiet. Kommunen forventer nu, at Bitten skal hjælpe sin mor, sådan at det ikke er nødvendigt med hjemmehjælp. Bitten mener ikke, det er foreneligt med hendes ret til at blive betragtet som en selvstændig person og med hendes behov for tid til at passe gymnasiet og alle lektierne.

Hensyn og modhensyn: For at yde hjemmehjælp taler, at der er tale om en speciel situation, der ligger uden for almindelig omsorg over for familien. Imod taler, at det hurtigt kan blive økonomisk belastende for den offentlige økonomi, hvis der skal ydes offentlige serviceydelser, hvor det kan forekomme naturligt – og ofte er det – at den nære familie træder til. Situationen vil være forskellig alt efter barnets alder. Der kan også opstå spørgsmål om voksne børns deltagelse i pasning af deres forældre i alderdommen. Se i øvrigt yderligere hensyn under eksempel 9.

Eksempel 11: Erik og Ida har levet sammen i 20 år og har to børn. Han ønsker at tilgodese Ida ved sin pensionsordning i banken, men det får han at vide, at han ikke umiddelbart kan, da Ida ikke er med i den kreds af personer, som han kan begunstige uden at miste sin fradragsret. Dette kan Erik og Ida ikke forstå, specielt ikke, da de samtidig får at vide, at han ville kunne begunstige sin ex-kone Frida, som han blev skilt fra for 20 år siden.

Hensyn og modhensyn: For at afvise Ida som begunstiget taler, at pensionsbeskatningsloven må arbejde med klare kriterier, hvilket gør persongruppen samlevere uhensigtsmæssig, da den giver anledning til afgrænsningsvanskeligheder. Desuden har man ønsket at fastholde et snævert kriterium for, hvem der kan forsørges – i hovedsagen knyttet til den retlige forsørgelsespligt. Imod at afvise Ida som begunstiget taler, at der er tale om en situation, hvor der kræves noget aktivt for, at Ida anses som begunstiget. Herved opstår typisk ingen afgrænsningsvanskeligheder. Desuden viser Eriks begunstigelse jo netop, at han anser Ida som den nærmeste, som han ønsker at tilgodese, og det kan forekomme vanskeligt forståeligt, hvorfor skatteregler skulle være til hinder herfor. I relation til fx boafgift kan der netop tages hensyn til et samlivsforhold. Endelig kan det forekomme barokt, at en ex-kone, men ikke en aktuel samlever, kan tilgodeses.

Familieprincippet :

Eksempel 12: Per har været gift tre gange. Han kan ikke forstå, at han ved hver skilsmisse skal dele alt, hvad han ejer med sin ægtefælle, og ikke blot det de har erhvervet under ægteskabet. Hun har jo ingen andel i det, han havde ved ægteskabets indgåelse, og hvis han skal dele hver gang, bliver der efterhånden næsten ingenting tilbage.

Hensyn og modhensyn: Per kan siges at have en naturlig anledning til at etablere særeje, når han fra tidligere erfaringer ved, hvilke problemer ligedeling kan afstedkomme. På den anden side kan det hævdes, at lovgivningen bør tage højde for, at der i dag er mange skilsmisser og nye ægteskaber, hvorfor ligedeling også af erhvervelser fra før ægteskabet kan forekomme urimelig og dårligt stemmende med baggrunden for formuefællesskab og ligedeling.

Eksempel 13: Poul har været gift med Oda i 15 år, og de har to børn. Oda har igennem mange år været på deltid og kan ikke få heltidsarbejde. Ved skilsmissen fra Poul, som tjener tre gange så meget som hende, finder hun det urimeligt, at hun ikke får hustrubidrag, da hun gik på deltid efter fælles aftale, ordnede alt derhjemme og tog sig af alt vedrørende børnene og bestemt ikke ønskede skilsmissen, som skyldes, at Poul skal giftes med sin sekretær. Poul betaler forhøjet børnebidrag til børnene, men de bortfalder snart, da børnene er ved at være voksne.

Hensyn og modhensyn: For at afvise bidrag til Oda taler, at hver af parterne efter skilsmisse må etablere deres egen økonomi i deres nye liv, og at Oda formentlig har fået andel i den fælles optjente formue ved formuedelingen. Imod taler, at formuen ved skilsmisse kan have været beskeden i forhold til den fremtidige indtægt, og at der ikke nødvendigvis bliver tale om fælles ansvar for beslutningerne om arbejdsdeling, truffet under ægteskabet.

Eksempel 14: Eva har levet i et ugift samlivsforhold med Adam i 20 år, og de har tre børn sammen, som nu er 9, 12 og 15 år. Eva dør i et trafikuheld og efterlader sig 300.000 kr., som fortrinsvis består af hendes halvdel af det hus, familien bor i. Arven vil tilfalde børnene, men skal indsættes i en forvaltningsafdeling knyttet til et pengeinstitut. Adam arver ikke Eva og kan ikke sidde i uskiftet bo med deres fællesbørn. Resultatet kan derfor

meget let blive, at huset må sælges, og Adam og børnene flytte. (Sagen vil kunne være anderledes, hvis der er oprettet testamente, livsforsikring mv.)

Hensyn og modhensyn: Indførelse af arveret til en samlever, når der er fælles børn, ville kunne sikre mod en situation som den skitserede, idet det herved kunne sikres, at den efterladte familie i højere grad kunne opretholde bolig og levestandard. Imod at indføre arveret til en samlever ved fællesbørn kunne tale, at afgrænsningen af samlivsforhold kan være vanskelig at foretage præcist. Dog vil det forhold, at der er tale om fællesbørn, lette afgrænsningen i dette tilfælde. Særlige retsvirkninger for samlevende med fællesbørn ses i fremmed ret, se del 4. Der kan endelig henvises til, at parterne jo bare kunne gifte sig, så var problemet løst.

Eksempel 15: Viggo bliver arbejdsløs fra en stilling som ingeniør. Han er berettiget til dagpenge, og dette får han, uanset hans ægtefælle Vera tjener godt. Han går imidlertid arbejdsløs længe, og han falder for tidsgrænserne for dagpenge. Han søger derfor om kontanthjælp. Denne afvises imidlertid med henvisning til Veras indtægter. Viggo kan ikke forstå, at han både skal rammes af det fald i ydelse, der sker fra dagpenge til kontanthjælp og af en afhængighed af Veras indtægter. Det betyder, at han pludselig slet ikke får noget, og det tricker ham voldsomt at skulle forsørges af sin kone.

Hensyn og modhensyn: For at fastholde ægtefælleafhængigheden ved kontanthjælp taler, at der er tale om det underste sikkerhedsnet, som må være behovspræget, således at ægtefællens forhold medinddrages. Før man opnår hjælp fra det offentlige, må forsørgelsespligten mellem ægtefællerne udtømmes. Ellers er der jo i realiteten tale om borgerløn. Imod taler, at ægtefælleafhængigheden kan føles som værende i modstrid med almindelige principper om selvstændighed og selvbestemmelse, og at der i to-indkomstfamilien ikke behøver være den store forskel på den faktiske situation, der udløser henholdsvis dagpenge og kontanthjælp.

Eksempel 16: Brian og Jette bor ved siden af Per og Mie. Mens Jette og Mie er arbejdsløse, er Brian og Per håndværkere. De tjener lige meget. Mie kan ikke forstå, at kommunen ikke vil give hende kontanthjælp, bare fordi hun er gift med Per, når hun ser, at Jette får hjælp, fordi hun ikke er gift med Brian.

Hensyn og modhensyn: For at fastholde forskellen taler, at ægtefæller netop har den retlige forsørgelsespligt, som samlevere ikke har. Denne er et led i en omfattende regulering af ægtefællernes forhold, som også tildeler ægtefæller en række rettigheder i forhold til hinanden og i forhold til det offentlige og tredjemand. Imod taler, at de to livssituationer kan forekomme ret ens, og at samlevere typisk indretter sig således, at der er en faktisk forsørgelse imellem dem. Det kan derfor forekomme formalistisk at fastholde en retlig forskel.

b) Scenarier – konsekvenser på samfundsplan

Familiebegrebet i lovgivningen udviser et nuanceret billede, med hovedvægten på en tredeling. I den traditionelle familieret gælder et retligt forældreprincip og et ægtefælleprincip, i relation til beskæftigelse et rendyrket individualprincip, og i socialretten et blandet individual-, ægtefælle- og familieprincip. For at tage højde for de situationer, som eksemplerne illustrerer, må der ske en vis harmonisering af principperne. I det følgende skitseres nogle fordele og ulemper ved at udbrede henholdsvis forældreprincippet, familieprincippet i dets forskellige afskygninger og individualprincippet ud over de områder, hvor de nu gælder. Opregningen af fordele og ulemper er langt fra udtømmende.

Forældreprincippet:

Fastholdelse af det retlige forældreprincip skaber klarhed, men vil udelukke nogle personlige omsorgsrelationer ved ikke at tage hensyn til det sociologiske og psykologiske familiebegreb. En udvidelse vil kunne sikre barnets fastholdelse af vigtige relationer, men vil imidlertid også skabe afgrænsningsvanskeligheder. Desuden kan antallet af konfliktsituationer øges til skade for barnet. Hertil kommer, at rettigheder for stedforældre naturligt følges med ansvar og pligter, fx forsørgelsespligt, hvilket ses i fremmed ret. Det uheldige scenarie kunne blive, at børnenes behov for fred og ro blev gået for nær ved, at en række personer gerne vil have samvær, besøgsret e.l. med den risiko, at barnets hverdag, som ofte i forvejen er splittet op og programsat, yderligere atomiseres. Eller at etablering af samlivsforhold og nye ægteskaber blev vanskeliggjort af de ansvar, der hermed ville opstå i forhold til ægtefællens eller samleverens barn.

Børnetilskud til særligt vanskeligt stillede kan tænkes udvidet, således at der kun tages hensyn til retlig forsørgelsespligt og ikke etablering af et samlivsforhold. Fordelen herved kunne være, at situationen for de enlige forsørgere herved lettes, idet de mere "omkostningsfrit" kan etablere nye familierelationer, uden at de økonomiske "skadevirkninger" indtræder straks. Omvendt kan der herved igen være et hensyn til kun at tilgodese åbenbart socialt behov, som ikke nødvendigvis er til stede ved et samlivsforhold med særbørn.

Familieprincippet:

Der er her tale om ægtefælleprincippet eller bredere familieprincipper.

Ægtefælleprincippet
Ægtefælleprincippet er stadig fremherskende, hvilket giver et afgrænsnings- og forklaringsproblem i forhold til de ugifte samlevende på en række punkter. Det kan næppe tænkes udvidet på bekostning af de bredere familieprincipper, men snarere suppleret med disse på en række områder – eller erstattet af individualprincippet.

Bredere familieprincipper
Et *samleverprincip* er sjældent og findes fortrinsvis på det sociale og personlige område. Det er i nyere lovgivning til en vis grad erstattet af det mere neutrale og dokumenterbare krav om fælles bopæl e.l. En udvidelse af disse principper kunne gælde den traditionelle familieret, skatteområdet og den offentligretlige forsørgelsespligt med heraf afledet betydning for kontanthjælp osv. Fordelen herved er, at der lægges vægt på indholdet – fællesskabet – i stedet for formen – ægteskabet. Desuden sker der herved dels en beskyttelse af den økonomisk "svage" af parterne, dels en beskyttelse af de offentlige finanser via hensyntagen til det økonomiske fællesskab. Ulempen er, at afgrænsningen kan være vanskelig at foretage og bevise, og ikke nødvendigvis harmonerer med parternes – eller den ene af parternes – ønske om retsvirkninger. Endelig kunne det overvejes at indføre særlige retsvirkninger for samlevere med fællesbørn – således som det kendes fra udlandet.

Husstandsprincippet bruges bl.a. ved boligspørgsmål, herunder boligstøtte, hvor det nærmest forekommer skræddersyet. Også fælles bopæl vinder indpas, da det er enklere i relation til objektivitet med deraf følgende mulighed for bevis, dokumentation osv. Disse begreber vil ramme bredere end samleverprincippet, men den udvidelse af personkredsen, der er tale om, er formentlig beskeden. Ikke desto mindre rammer det ikke et socialt fællesskab af en så entydig karakter, at egentlig forsørgelsespligt vil svare til den kulturelle tradition i Danmark. Det er derfor fortrinsvis hensigtsmæssigt i tilfælde, hvor parterne selv ønsker at blive betragtet som personligt nærtstående eller som en økonomisk enhed, eller der er tale om forhold, hvor der ikke forudsættes det helt tætte fællesskab.

Forsørgelse er i hovedsagen begrænset til retlig forsørgelse, men dels kan der i visse tilfælde ydes erstatning ved faktisk forsørgelse, dels pålægges indirekte om ikke forsørgelsespligt, så dog en formodning om medfinansiering af visse udgifter, hvorved visse sociale ydelser afskæres. En udvidelse, hvorved der lægges vægt på faktisk forsørgelse, kan tænkes, da dokumentation her er mulig, og der herved lægges vægt på de sociologiske forhold i stedet for de retlige.

Nærtstående mv. benyttes især på områder, hvor den relevante person selv kan fastlægge, hvem man forstår herved. En generel udvidelse til bredere, økonomiske områder er næppe relevant.

Individualprincippet:

En udvidelse af individualprincippet vil lette en del af afgrænsningsvanskelighederne, som familieprincippet (og til dels forældreprincippet) rejser. Når "et hoved er et hoved" uanset om det sidder på en enlig, en ægtefælle, en samlever, nærtstående osv., er det nemt at administrere, og man slipper for dyneløftersager, urimelige forskelle mellem ægtepar og samlevende, mellem samlevende og enlige osv.

Samtidig vil det være i overensstemmelse med de individual-ideologier, som har "vind i sejlene" for tiden med nøgleord som selvstændighed og selvbestemmelse, dvs. frigørelse. Selvbestemmelse hænger bl.a. sammen med populariteten af kontraktsmodellen i alle livets forhold. Individualis-

men ses tillige inden for andre retsområder, herunder menneskerettighedernes frihedsrettigheder, arbejdslivet, hvor individuelle lønforhandlinger og løntillæg er på tapetet, skolen, hvor den enkelte elevs planlægning og målsætning er i højsædet, moden, hvor det individuelle særpræg er i front, og cafélivet, hvor sågar navne som "Egoisten" ses. Det er blevet sagt, at familien i dag eksisterer for individets skyld, snarere end tidligere tiders tendens til, at individet eksisterede for familiens skyld.

Et rendyrket individualprincip vil dog også kunne tænkes at medføre ulemper. Det uheldige scenarie kunne være, hvis det generelle individualprincip opfordrer til egoisme på en uheldig måde. Hvis lovgivningen lægger op til, at der ingen bindinger er mellem familiemedlemmerne, kan dette måske få en afsmittende virkning på deres opfattelse også af den moralske omsorgspligt over for hinanden. Tendenser til en sådan afsmittende virkning ses fx med hensyn til voksne børns forhold til deres forældre. Socialrådgivere fortæller om, hvordan kommunerne bliver ringet op af personer, der fornærmet spørger til, hvem der skal sørge for deres gamle forældre også med hensyn til mindre ting, som de sagtens selv kunne hjælpe med. Behovet for hjemmehjælp vidner også herom.

Et samfund, hvor der "skrues" ned for omsorgen, som en følge af at der ikke er samme grad af juridiske (og økonomiske) bindinger mellem familiemedlemmerne, er selvsagt ikke ønskelig.

Man kan måske også forestille sig den modsatte effekt, nemlig at individualprincippet i økonomisk henseende frigør ressourcer til at yde mere omsorg.

Der er stor forskel på problemstillingen, når det gælder familiens forhold til det offentlige, og når det gælder familiens indbyrdes forhold. I forhold til det offentlige er der først og fremmest tale om et dilemma mellem at give de mange (lidt) og give personerne med størst behov (noget mere). I det indbyrdes forhold er der i højere grad tale om at fastholde familiemedlemmerne på deres relationer til hinanden – både i personlig og økonomisk henseende – ikke mindst fordi familien oftest vil opfatte sig og opføre sig som en enhed på nogle områder og udøve fællesskabsadfærd, ikke mindst i relation til børnene. Og det er vel vanskeligt at forestille sig en ophævelse af forsørgelsespligten til børnene, da omsorg og forsørgelse her går hånd i hånd.

En konsekvent indførelse af et individualprincip må forventes at blive en meget stor økonomisk belastning for de offentlige finanser. Der vil jo i realiteten være tale om en ophævelse af forsørgelsespligt (mellem ægtefæller og eventuelt i forhold til børn), hvilket helt åbenbart vil øge de sociale udgifter. Det er derfor ikke realistisk.

12.2. Familiebegrebets betydning i relation til børn

FN's børnekonvention sikrer barnet en række rettigheder, herunder ret til så vidt muligt at kende og blive passet af sine forældre; ret til frit at udtrykke sine synspunkter i alle forhold der vedrører barnet, og således at barnets synspunkter tillægges passende vægt i overensstemmelse med barnets alder og modenhed; ytringsfrihed, foreningsfrihed, tankefrihed, samvittigheds- og religionsfrihed; beskyttelse mod indblanden i barnets privat- og familieliv; ret til to forældre osv.

Størsteparten af den danske lovgivning om børn handler om forsørgelse og omsorg, og den tildeler en lang række rettigheder til den eller de, der er indehaver(e) af forældremyndigheden. Derimod er der ikke mange regler, der direkte og udtrykkeligt tildeler barnet rettigheder.

En familie- og socialpolitisk udfordring er at fastholde børneperspektivet, herunder sikre at børnene får omsorg og kan holde fast i de omsorgspersoner, de er knyttet til. Det er også vigtigt, at børnene sikres en økonomisk basis. På denne baggrund er reglerne om børnefamilieydelse, børnetilskud og børnebidrag af åbenbar og direkte betydning.

Herudover kan det indgå i de familie- og socialpolitiske overvejelser, om større børn bør sikres med- og selvbestemmelse. Håbet kunne være, at børnene herved opnår større respekt for deres integritet og handlefrihed, og at de ville kunne rustes bedre til at deltage i voksensamfundets forhandlingskultur og lære demokrati gennem medbestemmelse i familien. Det kan også overvejes at indføre særskilte rettigheder indenfor de enkelte områder, fx i relation til barnet som patient, som elev osv.

12.3. Familiebegrebet, loven og familiedannelsen

Ét af de centrale spørgsmål er ønskeligheden og muligheden for offentlig styring af familieformerne via lovgivning. Lovens styringsfunktion kan være direkte, hvorved der tildeles pligter i forhold til det offentlige eller i forhold til de andre familiemedlemmer; økonomisk, hvor man ved pengemæssige incitamenter fremmer en bestemt handlemåde; eller normativ, hvorved loven søges benyttet som "værdipåvirker". Hertil kommer ønsket om, at lovgivningen virker konfliktløsende og konfliktforebyggende.

De retlige virkemidler med *direkte* styring er velkendt, og har været genstand for beskrivelsen i denne redegørelse. Der pålægges rettigheder og pligter af personlig og/eller økonomisk art.

Også *økonomiske* incitamenter er et meget benyttet offentligt styringsinstrument i dag. Adfærden kan søges påvirket ved selve det materielle indhold af de økonomiske dele af lovgivningen, således som det sker ved forsøget på at få de ugifte samlevende til at gifte sig. Loven bør endvidere søges indrettet således, at der opmuntres til at få børn, til at styrke fællesskabsværdier og fællesskabsadfærd og til at sikre indbyrdes omsorg og forsørgelse.

Det kan være vanskeligt at måle, hvilken *normativ, holdningspåvirkende* funktion loven rent faktisk har, især med hensyn til personlig adfærd. Tidligere tiders forsøg på at styre "sædeligheden" og reproduktionen ind i ægteskabets faste rammer er opgivet. Udgangspunktet er, at der ikke finder offentlig regulering og styring sted med hensyn til valget om at få børn (i eller uden for ægteskab); at undlade at få børn; eller at fravælge det konkrete barn og få abort. Derimod indtræder offentlig styring med hensyn til adoption, dels ved legale betingelser for adoption dels ved konkret offentlig godkendelse som adoptant; med hensyn til pålæggelse af faderskab; og med hensyn til forsørgelse af børn.

På ønskeplanet har Sverige som et udtrykkeligt mål for familielovgivningen at påvirke familiedannelsen. Den familieretlige lovgivning søges åbent brugt som middel til at opfylde politiske mål, idet lovgivning anses at være ét af de væsentligste elementer et samfund har, når det skal opfylde folks ønsker eller styre udviklingen ind på nye stier.[41] I Norge er det deri-

mod afvist at bruge ægteskabslovgivningen som direkte påvirkningsfaktor.[42] Danmark har ikke en erklæret politik på dette område.

I erkendelse af at de personlige forhold i familien med hensyn til samværsværdier, fællesskabsadfærd mv. kun i begrænset omfang kan styres direkte via lovgivning, må legalstrategien på dette punkt opfylde det mere beskedne mål; at loven ikke modvirker de ønskværdige funktioner i familien. Dette kan også søges opnået indirekte ved tilrettelæggelsen af de økonomiske forhold i familien.

Ønsket om at påvirke familiedannelsen i en bestemt retning forudsætter, at der er klarhed over, hvilken familie(form) der ønskes, og i hvilket omfang lovgivningen kan påvirke familiedannelsen. Disse forudsætninger er næppe opfyldt, jfr. herom nedenfor.

Lovens *konfliktløsende* funktion er først og fremmest afhængig af reguleringens fuldstændighed, dvs., at den dækker så mange familieformer, familietyper og situationer som muligt; samt dens klarhed og administrerbarhed, dvs., at reglerne er enkle, bevisproblemerne minimale og gennemførelsen praktisk muligt. Konflikthindring stiller også krav til det materielle indhold om rimelighed og retfærdighed, for at parterne føler sig tilfredse med de løsninger, loven hjemler. Jo mere loven opfylder den almindelige retsbevisthed og de konkrete parters værdiopfattelser, jo større vil dens konflikthindrende funktion formentlig være. Dette er ingen enkel opgave. De grundlæggende valg, som vedrører balancepunktet mellem fællesskab og individualisme; og mellem styring og selvbestemmelse, er vanskelige, men nødvendige for de legislative overvejelser.

12.4. Udfordringer med hensyn til familiebegrebet

Der kan ikke peges på et entydigt familiebegreb, som kan bruges i alle tilfælde. Dette skyldes bl.a., at familiereglerne og familiebegrebet er led i familie- og socialpolitikken mv. med alle de forskelligartede hensyn, dette indebærer.

---

41. Se de svenske direktiver fra 1969 til lovændringer inden for familierettens område.
42. Jf. OT.PROP. nr. 28 s. 39.

Familiepolitikken har ikke noget entydigt indhold, men der tænkes især på familier med mindreårige børn. Der ses også lagt vægt på en definition, der betoner indgreb med det formål at påvirke familiers evne til at udfylde deres funktioner i relation til samfundet og til familiernes enkelte medlemmer. Socialpolitikken sikrer som led i velfærdsstaten borgerne basale sociale rettigheder, særlig behandling ved sygdom, uddannelse samt indkomst under arbejdsløshed, sygdom og alderdom. Den danske model er som bekendt bl.a. karakteriseret ved, *at* sikre alle borgere en relativt høj grad af økonomisk tryghed, *at* der stort set er gratis adgang til et offentligt tilbud af offentlige serviceydelser inden for det sociale område, sundhedsvæsenet og uddannelsessystemet, *at* finansieringen af ydelserne hovedsagelig tilvejebringes via skatterne, *at* familien er en to-forsørgerfamilie med stor ligestilling mellem kønnene, og *at* familiens forsørgerforpligtelser kun omfatter ægtefællen og børnene under 18 år.

De familiepolitiske og socialpolitiske udfordringer, der fremhæves her, er derfor især knyttet til nogle overvejelser om :
a) de principielle langsigtede mål for familiebegrebet og familiereglerne,
b) skismaet mellem det retlige, sociologiske, psykologiske og økonomiske familiebegreb,
c) balancepunktet mellem forældreprincip, familieprincip og individualprincip
d) mulighederne for at skabe bedre sammenhæng i de regler, der anvender et familiebegreb.

a) De principielle langsigtede mål for familiebegrebet og familiereglerne

Som fremhævet i indledningen er lovgivningens brug af familiebegreb og retsvirkningerne af forskellige familieformer sammenkædet af værdier, normer og forventninger. Værdierne viser det helt grundlæggende og overordnede mål for den fremtidige lovgivning om familien og dermed familiebegrebet. Normerne viser den mere pragmatiske udmøntning, og forventningerne et kig i en glaskugle om den forudseelige udvikling.

Værdierne er især:
At der fødes børn
At der ydes særlig omsorg overfor børn og omsorg for voksne familiemedlemmer

At der er tryghed og solidaritet samt ligestilling og selvstændighed mellem de voksne
At der er lydhørhed overfor og en vis selvbestemmelse for børn

Formålet med fremtidens anvendelse af familiebegrebet i lovgivningen – og dermed de familie- og socialpolitiske udfordringer – kan herefter markeres som understøttelse af disse basale værdier.

Disse forhold vil bl.a. have indflydelse på vurderingen af børnefamilieydelsen og for accept af omsorg, der ydes uden at være baseret i en retlig pligt hertil, i hvert fald hvor der er tale om personlige forhold. Desuden kan det tale for at overveje at "lette" etableringen af nye – sammenbragte – familier, og altid overveje om forsørgelsesvirkninger kan modvirke, at sådanne "nye" familier etableres.

Normerne og forventningerne er især:
At de voksne etablerer sig i familier og får børn
At dette helst sker inden for ægteskabets rammer (det *har* i hvert fald været en norm)
At børnene – og ægtefællerne – forsørges
At familierne fortsat har mange former, hvor omsorg og forsørgelse varierer
At visse børnefamilier og familieformer har særligt behov for økonomisk hjælp

Normerne er ikke så basale som værdierne, men er genstand for ændring. Man kan således stille en række spørgsmål, hvor svaret ikke er åbenbart:
- Er ægteskabet stadig den officielt foretrukne familieform? Eller er den nu én blandt flere?
- Skal omsorgspligt og forsørgelse udstrækkes fra børn og ægtefæller til fx samlevere og forældre?
- Skal alle børnefamilier understøttes økonomisk?
- Økonomisk hjælp til familieformer med særligt behov – til hvem, hvordan og hvor meget?

Disse valg kommer til at spille en rolle for den fremtidige lovgivning om familien, og det ville på en række punkter gøre formålet med lovgivningsinitiativerne tydeligere, hvis de blev fremhævet udtrykkeligt.

b) Skismaet mellem det retlige, sociologiske, psykologiske og økonomiske familiebegreb

Umiddelbart kunne det virke besnærende, at det retlige familiebegreb skulle følge det psykologiske og sociologiske, sådan at der var smuk overensstemmelse. Så enkelt er det imidlertid ikke. Et retligt familiebegreb må i almindelighed være baseret på forhold, der kan konstateres objektivt.

Et personligt og dermed individuelt og flydende begreb, som det psykologiske, egner sig kun til retsregler, hvis den relevante person kan udpeges entydigt, fx ved at den pågældende udpeges af en syg person som nærtstående, eller tilgodeses i aftale, testamente, livsforsikring e.l. Den psykologiske tilknytning kan imidlertid være baggrunden for – eller medvirkende til – at retsregler lægger vægt på fx nærtstående og samlivsforhold. Det sociologiske familiebegreb knyttet til familiens funktioner har tilsvarende betydning for, at der lægges vægt på fælles bopæl, fælles husstand og forsørgelse.

På det økonomiske område er det åbenbart, at der ikke kan lægges vægt på det psykologiske element. Også det sociologiske volder problemer. Pligtreglerne og retten til offentlige ydelse bør i særdeleshed være baseret på et klart afgrænset familiebegreb. Skismaet opstår især, hvor der ikke er sammenfald mellem det retlige familiebegreb på den ene side og det psykologiske/sociologiske på den anden side. Et klassisk eksempel er udelukkelsen af ægteskabslignende samlivsforhold fra fællesskabsregler i familien, og et andet eksempel er anvendelse af ægtefælleregler på ægtefæller, der ikke lever sammen på grund af uoverensstemmelse. Der bør knyttes særlig opmærksomhed til de tilfælde, hvor der pålægges en faktisk indirekte forsørgelsespligt eller forsørgelsesformodning, uden at denne har baggrund i en retlig forsørgelsespligt. Kun stærke grunde bør kunne lede til at fravige et udgangspunkt om, at forsørgelsespligt eller forsørgelsesformodning i forhold til det offentlige skal være en overbygning på den privatretlige forsørgelsespligt.

c) Balancepunktet mellem forældreprincip, familieprincip og individualprincip

Forældreprincippet har stor betydning i lovgivningen. Der er mange regler i lovgivningen, der hjemler rettigheder og forpligtelser for forældre over for deres børn under 18 år, og der er også mange regler, der fastlægger ud

fra hvilke principper tvister mellem forældre om forældremyndighed og samvær skal løses. For forældres forhold til deres børn er det afgørende "hvad der er bedst for barnet". Ved omsorgssvigt træder det offentlige ind. Hertil kommer en række økonomiske rettigheder for forældrene i forhold til det offentlige – dels i almindelighed dels ved særligt behov. Der er her særlige udfordringer knyttet til valget med hensyn til eventuel ændring af regler om rettigheder og forpligtelser for stedforældre, personer, der lever sammen med en enlig far/mor og andre nærtstående. En anden af fremtidens familie- og socialpolitiske udfordringer kan blive forholdet til de voksnes forældre. Fraværet af forsørgelsespligt overfor ens gamle forældre er fasttømret, men hvordan skal omsorgen ydes?

Børn er i loven tillagt en række rettigheder, men disse har karakter af undtagelser fra det almindelige princip om forældremyndighedsindehaverens bestemmelsesret. Der er ingen generel regel om børns med- og selvbestemmelsesret. Det er her en familie- og socialpolitisk udfordring at overveje, om børn skal tildeles en generel ret til medbestemmelse og selvbestemmelse i takt med øget modenhed. Desuden bør det i forbindelse med al lovgivning, der involverer børn, overvejes, om barnet skal tildeles selvstændige rettigheder.

Familieprincippet er i hovedsagen knyttet til ægtefæller, uanset disse i dag kun udgør én samlivsform blandt flere. Benyttelse af andre begreber, fx samlivsforhold, fælles husstand, fælles bopæl, forsørgelse og nærtstående, sker kun undtagelsesvist. Begrundelserne for det valgte familieprincip er oftest sparsomme og jævnligt helt fraværende. Den familie- og socialpolitiske udfordring er at overveje, hvorvidt der skal lægges vægt på formen – ægteskabet – eller indholdet – fællesskabet. I sidstnævnte tilfælde må det overvejes, om dette skal gælde bredt, således at samlivsforhold mere eller mindre sidestilles med ægteskab, således som det kendes fra registreret partnerskab, eller om det kun skal gælde særligt udvalgte områder, hvor problemerne er særligt presserende. Det kan også overvejes at begrænse særreglerne til fx samlevere i et langvarigt samlivsforhold eller samlevere med børn. Også de andre familiebegreber bør overvejes, hver gang en lovgivning af betydning for familien introduceres eller ændres. Skal der i nogle tilfælde lægges vægt på fælles husstand, fælles bopæl, forsørgelse, nærtstående e.l.?

Individualprincippets fremtidige rolle udgør også en familie- og socialpolitisk udfordring. Individualprincippet har haft "vind i sejlene" igennem de senere år. Det hænger sammen med, at det er i overensstemmelse med tidens individcentrering, selvbestemmelse og selvstændighed. Samtidig har det været praktisk derved, at det kunne ophæve vanskelighederne ved at lave særregler for ægtefæller, samlevere osv. Når "et hoved er et hoved", uanset om det sidder på en enlig, samlever, ægtefælle e.l., tømmes familien for de retsvirkninger, der forpligter i forhold til det offentlige. Ulempen er, at ydelser til de mange, som princippet er udtryk for, kan skabe risiko for, at der derved ikke bliver nok til de få med det største behov for hjælp. Hertil kommer særskilte overvejelser i relation til individualprincippets betydning i familiens indbyrdes forhold, hvor der er andre hensyn.

Sammenhængen mellem det *retlige og det sociologiske/psykologiske familiebegreb* er også af familiepolitisk og socialpolitisk betydning. Det er vanskeligt at vide, om det retlige individualprincip vil påvirke den psykologiske familiefølelse på en negativ måde. Hvis det sker, må det anses som meget uheldigt. Om det sker, vides ikke. På den ene side kan hævdes, at lovgivningsmagten har været med til at legitimere, at ansvar er noget, der vedrører den enkelte, ikke familien, og at dette kan medføre en ansvarsforflygtigelse hos familiens enkelte medlemmer i forhold til hinanden. På den anden side kan hævdes, at dette kun gælder retten til sociale ydelser o.l. og ikke vil få afsmittende virkning på familiens opfattelse af deres indbyrdes forhold, hvor familien og familiefællesskabet netop er et gode, der værdsættes.

De familie- og socialpolitiske udfordringer af mere generel karakter kan opsummeres således:

Værdierne bag familieregler og familiebegrebet bør understøttes:
- ideologiske og økonomiske incitamenter til at der fødes børn
- regler, der understøtter – eller i hvert fald ikke modvirker – omsorg overfor familien
- regler der understøtter tryghed og solidaritet samt ligestilling og selvstændighed mellem de voksne familiemedlemmer
- regler, der sikrer lydhørhed over for og med- og selvbestemmelse for børn

Det retlige familiebegreb bør i vid udstrækning søges afstemt med det psykologiske/sociologiske

- ved retlige familiebegreber bør sammenhængen med den psykologiske og sociologiske familietilknytning altid overvejes
- det gælder særlig ved ikke-økonomiske områder
- den "nye" sammenbragte familie bør medtænkes

Balancepunktet mellem forældreprincip, familieprincip og individualprincip må vælges

- Forældreprincippet må overvejes i relation til "faktisk omsorg", og formodet (med)forsørgelse, herunder stedforældre, samlevere til enlige forældre mv.
- Familieprincippets opdeling mellem ægtefælleregler og bredere familiebegreber må overvejes
- Familieprincippet må overvejes i relation til individualprincippet
- Individualprincippets udstrækning må overvejes i relation til sikring af socialt svage grupper og med hensyn til påvirkning af familiens følelse af forpligtelse og fællesskab.

d. Bedre sammenhæng i reglerne

Som det er fremgået med al ønskelig tydelighed af redegørelsen, er familiebegrebet i lovgivningen langt fra entydigt. Der anvendes af og til selve begrebet "familien", som regel uden at det defineres nærmere. Langt mere almindeligt er det dog, at der benyttes andre begreber. Ægtefællebegrebet er stadig langt det mest udbredte, og også lovregler om børn og forældre er der mange af. Hertil kommer de nyere regelsæt, hvor der bruges begreber som samlevere, husstandsmedlemmer, nærtstående mv., ligesom begreber knyttet til forsørgelse og nærmeste pårørende benyttes på en række områder. Resultater, som inden for det enkelte lovgivningsområde har tjent et særligt formål, har bevirket, at der i "lovgivningsskoven" er kommet mange nye træer med mange forgreninger og mange knopskydninger – herunder en hel underskov. Resultatet er blevet, at retsstillingen er blevet uoverskuelig og vanskeligt tilgængelig. Dette er i sig selv uheldigt, eftersom netop regler om familien bør kunne overskues og forstås af den enkelte borger og den enkelte familie. Der er derfor et stort behov for at skabe bedre sammenhæng.

Selv om det kunne lyde besnærende at søge at benytte et fælles familiebegreb, vil dette ikke kunne lade sig gøre. Formålet med den enkelte lovgivning og hensynene bag det enkelte familiebegreb er alt for forskelligartede. En overvejelse, man kan gøre sig, er derimod at skabe noget større sammenhæng ved at begrænse antallet af familiebegreber og begrunde dem bedre.

Det er en overvejelse værd at udvide området for, hvornår et bestemt familiebegreb gælder, fx sådan at der som udgangspunkt er et bestemt familiebegreb for et nærmere defineret hovedområde. Man kan måske forestille sig, at der i et eller andet omfang kan etableres "en skattefamilie, en arbejdsfamilie, en socialfamilie, en pensionsfamilie" osv., sådan at der inden for hver af disse områder tages udgangspunkt i et bestemt familiebegreb. Herved kunne der ske en betydelig forenkling, samtidig med at der bliver en naturlig anledning til at forklare nærmere, når man vælger et andet familiebegreb inden for det pågældende område, og klarlægge hvordan begreberne passer med de andre hovedområder. Det må overvejes nærmere, hvor store områder der kan tages under samme "familiebegrebshat".

En stor gevinst for forståelsen af de enkelte familiebegreber, og for sikringen af at de er overvejet nærmere, vil være indførelse af en praksis om, at man i bemærkningerne til den enkelte lov altid begrunder, hvorfor det enkelte familiebegreb er valgt i den pågældende sammenhæng, og hvordan det nærmere skal forstås. Herved sikres, at spørgsmålet er overvejet nærmere, og der er god anledning til at undersøge, hvorvidt man kan harmonisere med øvrige begreber inden for det pågældende område eller i forhold til tilgrænsende eller beslægtede områder.

Konkluderende kan således peges på, at udfordringerne med hensyn til familiebegrebets anvendelse i socialpolitikken, familiepolitikken mv. bliver at afbalancere forældreprincip, familieprincip og individualprincip, samt at fastlægge det nærmere indhold af forældreprincippet og familieprincippet mere præcist og harmoniseret end tilfældet er i dag. Udfordringen er vigtig – og vanskelig. Lovgivningsskoven har fået en for stor underskov med for mange forgreninger og knopskydninger. Der er behov for at tynde ud i underskoven af familiebegreber, så de enkelte "familietræer" bliver mere synlige, og der bliver større harmoni.

Lovregister

Adoptionsloven:
LBK nr. 629 af 15/09/1986 med senere ændringer

Lov om aktiv socialpolitik:
LOV nr. 455 af 10/06/1997 med senere ændringer

Aktieavancebeskatningsloven
LBK nr. 817 af 30/10/1997 med senere ændringer

Arveloven:
LBK nr. 584 af 01/09/1986 med senere ændringer

Biblioteksafgiftsloven:
LBK nr. 132 af 13/02/1997

Boafgiftsloven
LBK nr. 642 af 02/08/1997 med senere ændringer

Børnefamilieydelsesloven:
LBK nr. 791 af 01/10/1995

Børneloven
LBK nr. 293 af 02/05/1995 med senere ændringer

Børnetilskudsloven
LBK nr. 707 af 25/08/1995 med senere ændringer

Dagpengeloven
LBK nr. 632 af 22/07/1997 med senere ændringer

Ejendomsavance-beskatningsloven:
LBK nr. 640 af 02/08/1997

Enkepensionsloven:
LOV nr. 102 af 14/03/1941 med senere ændringer

Erstatningsansvarsloven:
LBK nr. 599 af 08/09/1986 med senere ændringer

Etableringskontoloven:
LBK nr. 641 af 01/08/1997

Folkeskoleloven:
LBK nr. 561 af 25/06/1997

Forsikringsaftaleloven:
LBK nr. 726 af 24/10/1986

Forvaltningsloven:
LOV nr. 571 af 19/12/1985 med senere ændringer

Forældremyndighedsloven:
LOV nr. 387 af 14/06/1995 med senere ændringer

Indfødsretsloven
LBK nr. 757 af 14/09/1995 med senere ændringer

Lov om individuel boligstøtte:
LBK nr. 167 af 12/03/1998

Lov om internationale børnebortførelser:
LOV nr. 793 af 27/11/1990

Kildeskatteloven:
LBK nr. 614 af 10/07/1997 med senere ændringer

Kirkegårdsloven:
LBK nr. 454 af 11/06/1992med senere ændringer

Konkursloven:
LBK nr. 118 af 04/02/1997

Kursgevinstloven:
LOV nr. 660 af 04/07/1997

Lejeloven:
LBK nr. 165 af 10/03/1998

Lov om leje af almene boliger:
LOV nr. 968 af 17/12/1997

Ligningsloven:
LBK nr. 819 af 03/11/1997 med senere ændringer

Lov om frigørelsesafgift m.v. af fast ejendom:
LBK nr. 151 af 23/02/1998

Lov om lån til betaling af ejendomsskatter mv.:
LBK nr. 575 af 24/06/1994

Lov om patienters retsstilling:
LOV nr. 482 af 1/07/1998

Lægeloven:
LBK nr. 632 af 20/07/1995 med senere ændringer

Navneloven:
LOV nr. 193 af 29/04/1981 med senere ændringer

Orlovsloven:
LBK nr. 5 af 08/01/1996 med senere ændringer

Pensionsbeskatningsloven:
LBK nr. 776 af 22/08/1996 med senere ændringer

Pensionsopsparingsloven:
LOV nr. 293 af 24/04/1986

Personskatteloven:
LBK nr. 716 af 11/09/1997 med senere ændringer

Lov om registreret partnerskab:
LOV nr. 372 af 07/06/1989 med senere ændringer

Retsplejeloven:
LBK nr. 752 af 15/08/1996 med senere ændringer

Retssikkerhedsloven:
LOV nr. 453 af 10/06/1997med senere ændringer

Lov om social pension:
LBK nr. 22 af 14/01/1998

Lov om social service:
LOV nr. 454 af 10/06/1997 med senere ændringer

Statsskatteloven:
LOV nr. 149 af 10/04/1922 med senere ændringer

Straffeloven:
LBK nr. 648 af 12/08/1997

Lov om svangerskabsafbrydelse::
LBK nr. 633 af 15/09/1986 med senere ændringer

Sygesikringsloven:
LBK nr. 77 af 31/01/1994 med senere ændringer

Tjenestemandspensionsloven:
LBK nr. 724 af 09/09/1993

Transplantationsloven:
LOV nr. 402 af 13/06/1990

Udlændingeloven:
LBK nr. 650 af 13/08/1997

Lov om et videnskabsetisk komitésystem og behandling af biomedicinske forskningsprojekter:
LBK nr. 221 af 04/03/1997

Virksomhedsskatteloven:
LBK nr. 67 af 25/01/1997 med senere ændringer

Voldsofferloven
LBK nr. 470 af 01/11/1985med senere ændringer

Værgemålsloven:
LOV nr. 388 af 14/06/1995

Lov om ægteskabets retsvirkninger:
LBK nr. 37 af 05/01/1995 med senere ændringer

Ægteskabsloven:
LBK nr. 148 af 08/03/1991 med senere ændringer